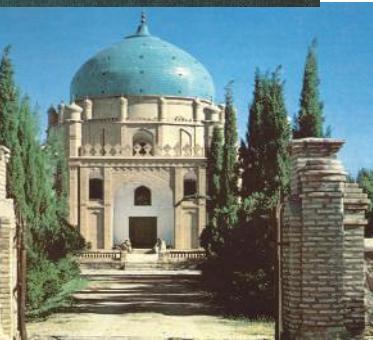

جغرافیه

یوولسمن توکی

جغرافیه - یوولسمن توکی

ملي سرود

دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د توري
دا وطن د ټولو کور دی
د پښتون او هزاره وو
ورسره عرب، گوجردی
براھوی دی، قزلباش دی
دا هیواد به تل حلیبی
په سینه کې د آسیا به
نوم د حق مودی رهبر
دا وطن افغانستان دی
هر بچی یې قهرمان دی
د بلوژو د ازبکو
د ترکمنو د تاجکو
پامیریان، نورستانیان
هم ايماق، هم پشه ٻان
لكه لمړ پرشنه آسمان
لكه زره وي جاویدان
وايو الله اکبر وايو الله اکبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د پوهنتي وزارت

جغرافیه یوولسم تولگی

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هـ . ش.

د کتاب ځانګړتیاوې

مضمون: جغرافیه

مؤلفین: د تعلیمي نصاب د جغرافیي دیپارتمنت د درسي کتابونو مؤلفین

ادیت کوونکۍ: د پښتو زبې د ادیت دیپارتمنت غړي

ټولگۍ: یوولسم

د متن ژبه: پښتو

انکشاف ورکوونکۍ: د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تأليف لوی ریاست

خپروونکۍ: د پوهنې وزارت د اړیکو او عامه پوهاوی ریاست

د چاپ کال: ۱۳۹۸ هجري شمسي

د چاپ خای: کابل

چاپ خونه:

برېښنالیک پته: curriculum@moe.gov.af

د درسي کتابونو د چاپ، وېش او پلورلو حق د افغانستان اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت سره محفوظ دي. په بازار کې یې پلور او پېرودل منع دي. له سرغروونکو سره قانوني چلنډکېږي.

د پوهنې د وزیر پیغام

اقرأ باسم ربک

د لوی او ببنونکي خدای ﷺ شکر په خای کوو، چې مور ته يې ژوند رابنلی، او د لوست او لیک له نعمت خخه يې برخمن کړي يو، او د الله تعالی پر وروستي پیغمبر محمد مصطفی ﷺ چې الهی لوړنې پیغام ورته (لوستل) و، درود وايو.

خرنګه چې ټولو ته بنکاره ده ۱۳۹۷ هجري لمريز کال د پوهنې د کال په نامه ونومول شو، له دي امله به د گران هبواډ بنوونيز نظام، د ژورو بدلونونو شاهد وي. بنوونکي، زده کونونکي، کتاب، بنوونځي، اداره او د والدینو شوراګانې د هبواډ د پوهنې نظام شپرگونې بنستيز عناصر بلل کيري، چې د هبواډ بنوونې او روزنې په پراختيا او پرمختيما کې مهم رول لري. په داسې مهم وخت کې د افغانستان د پوهنې وزارت د مشترابه مقام، د هبواډ په بنوونيز نظام کې د ودې او پراختيا په لور بنستيزو بدلونونو ته ژمن دي.

له همدي امله د بنوونيز نصاب اصلاح او پراختيا، د پوهنې وزارت له مهمو لوړي ټوبونو خخه دي. همدارنګه په بنوونځيو، مدرسو او ټولو دولتي او خصوصي بنوونيزو تأسیساتو کې، درسي کتابونو محتوا، کيفيت او توزيع ته پاملنه د پوهنې وزارت د چارو په سر کې خای لري. مور په دي باور يو، چې د باکيتفه درسي کتابونو له شتون پرته، د بنوونې او روزنې اساسی اهدافو ته رسپدلني نشو.

پورتنيو موخو ته د رسپدو او د اغېنزاک بنوونيز نظام د رامنځته کولو لپاره، د راتلونکي نسل د روزونکو په توګه، د هبواډ له ټولو زړه سواندو بنوونکو، استادانو او مسلکي مدیرانو خخه په درناوي هيله کوم، چې د هبواډ بچيانو ته دي درسي کتابونو په تدريس، او د محتوا په لېږدولو کې، هیڅ دوں هڅه او هاند ونه سېموي، او د یوه فعال او په ديني، ملي او انتقادي تفكر سمبال نسل په روزنه کې، زيار او کوبښن وکړي. هره ورڅ د ژمنې په نوي کولو او د مسؤوليت په درک سره، په دي نيت لوست پیل کړي، چې دن ورڅي گران زده کونونکي به سبا د یوه پرمختللي افغانستان معماران، او د ټولنې متمند او ګټور او سپډونکي وي.

ه마다 راز له خورو زده کونونکو خخه، چې د هبواډ ارزښتاکه پانګه ده، غونښتنه لرم، خو له هر فرصت خخه ګیه پورته کړي، او د زده کړې په پرسه کې د حیرکو او فعالو ګډونوالو په توګه، او بنوونکو ته په درناوي سره، له تدریس خخه بنه او اغېنزاکه استفاده وکړي.

په پاي کې د بنوونې او روزنې له ټولو پوهانو او د بنوونيز نصاب له مسلکي همکارانو خخه، چې د دي کتاب په لیکلو او چمتو کولو کې يې نه ستري ګډونکي هلې خلې کړې دي، مننه کوم، او د لوی خدای ﷺ له دربار خخه دوى ته په دي سېیڅلې او انسان جوړونکي هڅې کې بریا غواړم.

د معیاري او پرمختللي بنوونيز نظام او د داسې ودان افغانستان په هيله چې وګړي ې خپلواک، پوه او سوکاله وي.

د پوهنې وزیر

دكتور محمد ميرويس بلخني

لړ لیک

سرليکونه	ګنه	سرليکونه	ګنه	سرليکونه	ګنه
د افغانستان برخه	۱	دیارلسم لوست	۱	لومړۍ خپرکي	۱
لومړۍ خپرکي	۲	ب حراري بر بشنا	۲	کرنه او مالداري	۲
کرنه او مالداري	۳	خوارلسم لوست	۳	د خپرکي عمومي هدفونه	۳
د خپرکي عمومي هدفونه	۴	۴، ۲ د پېروسكاره او زمود په هيواډ کې د هغه کاتونه	۴	لومړۍ لوست	۴
لومړۍ لوست	۵	پنڅلسم لوست	۵	۱، کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت	۵
۱، کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت	۶	۵، ۲ نفت او ګاز	۶	دويم لوست	۶
دويم لوست	۷	الف. نفت	۷	۲، ۱ د کرنې لاري چاري	۷
۲، ۱ د کرنې لاري چاري	۸	ب. ګاز	۸	الف. پخوانې طريقه	۸
الف. پخوانې طريقه	۹	شپارلسم لوست	۹	ب. د کرنې پر مختللي او عصری طريقه	۹
ب. د کرنې پر مختللي او عصری طريقه	۱۰	الف. د هيواډ نفت لرونکې حوزې	۱۰	دریم لوست	۱۰
دریم لوست	۱۱	اووللسم لوست	۱۱	۳، ۱ مهم کرنيز توليدات	۱۱
۳، ۱ مهم کرنيز توليدات	۱۲	فلزات	۱۲	څلورم لوست	۱۲
څلورم لوست	۱۳	اتلسن لوست	۱۳	د کرنې جغرافيالي ويشه	۱۳
د کرنې جغرافيالي ويشه	۱۴	د فلزاتو د کاتونو اقتصادي اهمیت	۱۴	پنځم لوست	۱۴
پنځم لوست	۱۵	نوسلسم لوست	۱۵	۴، ۱ مالداري او د هغې اقتصادي ارزښت	۱۵
۴، ۱ مالداري او د هغې اقتصادي ارزښت	۱۶	۷، ۲ دودانۍ د چبرو کاتونه	۱۶	شپرم لوست	۱۶
شپرم لوست	۱۷	شلم لوست ۸، ۲ ګرگانبيه چبرې	۱۷	۵، ۱ د مالداري لاري چاري	۱۷
۵، ۱ د مالداري لاري چاري	۱۸	یووېشتم لوست	۱۸	الف. لرغونې او دودیزه طريقه (لاري، چاري)	۱۸
الف. لرغونې او دودیزه طريقه (لاري، چاري)	۱۹	۸، ۲ د کاتونو او انرژۍ د حالت خيرنه	۱۹	ب. عصری او پرمختللي طريقه	۱۹
ب. عصری او پرمختللي طريقه	۲۰	دریم خپرکي	۲۰	اووم لوست	۲۰
اووم لوست	۲۱	صنایع او سوداګرۍ	۲۱	۶، ۱ وحشی ژوي	۲۱
۶، ۱ وحشی ژوي	۲۲	د خپرکي عمومي موځې	۲۲	اتم لوست	۲۲
اتم لوست	۲۳	دوه وشنتم لوست	۲۳	۷، ۱ د کرنې او مالداري خرنګوالی	۲۳
۷، ۱ د کرنې او مالداري خرنګوالی	۲۴	په افغانستان کې صنایع او د هغه اهمیت	۲۴	دويم خپرکي	۲۴
دويم خپرکي	۲۵	درولېشتم لوست	۲۵	انرژۍ او کاتونه	۲۵
انرژۍ او کاتونه	۲۶	الف. لاسي صنایع	۲۶	د خپرکي عمومي موځې	۲۶
د خپرکي عمومي موځې	۲۷	ب. ماشيني صنایع	۲۷	نهم لوست	۲۷
نهم لوست	۲۸	ج. د ماشيني تولیداتو احصائيه	۲۸	۱، ۲ انرژۍ او د هغې اهمیت	۲۸
۱، ۲ انرژۍ او د هغې اهمیت	۲۹	خلروېشتم لوست	۲۹	لسم لوست	۲۹
لسم لوست	۳۰	۲، ۳ توربزم او د هغې اقتصادي اهمیت	۳۰	۲، ۲ د انرژۍ د نوي کيلووانه نوي کيلو ورسچبني	۳۰
۲، ۲ د انرژۍ د نوي کيلووانه نوي کيلو ورسچبني	۳۱	پنځه وشنتم لوست	۳۱	يووللسم لوست	۳۱
يووللسم لوست	۳۲	الف. د هيواډ ګرڅندوي سيمې	۳۲	۳، ۲ بريښنا	۳۲
۳، ۲ بريښنا	۳۳	ب. د ګرڅندوي احصائيه	۳۳	دوللسم لوست	۳۳
دوللسم لوست	۳۴	شپرمېشتم لوست	۳۴	الف. د اويو بريښنا	۳۴
الف. د اويو بريښنا	۳۵	۳، ۳ سوداګرۍ او اهمیت يې	۳۵		۳۵

سرليکونه	گنه	سرليکونه	گنه
اووه ويشتم لوست الف. كورني سوداگري ب. بهرنى سوداگري آنه ويشتم لوست ج. د هيواد د وارداتو او صادراتو آنابول(ميزان)	١٤٢-١٣٩	خلويشتم لوست د. په نري کپي د ببرو سكاره يو خلويشتم لوست ٣,٥ د اتريزى د منابعو جغرافيايي ويشن	٨٨-٨٥
نهه ويشتم لوست ٤,٣ بانك ديرشم لوست بانك د چارو د پرمختگ خرنگوالى يديرشم لوست	١٤٦-١٤٣	شپرم خپرکى: كاڭونه او صنایع د خپرکى عمومي موخچى: دوه خلويشتم لوست ١,٦ په نري کپي كاڭونه او د هغى اهمىت درې خلويشتم لوست	٩٢-٨٩
٣,٥ د صناعي او سوداگرى د حالت خېرل دنرى برخه خلورم خپرکى او به او كرنە د خپرکى عمومي موخچى دوه ديرشم لوست	١٤٦	٦ د كاڭونو دايستولاپى-چاري خلور خلويشتم لوست پنخه خلويشتم لوست ٣,٦ د صناعي په پرمختگ کپي اغيزمن لاملونه (عوامل)	٩٦-٩٣
٤,١ په نري کپي او به او په هغۇ پانگە اچونه درې ديرشم لوست الف. د اوپو لگلۇلۇپى پروژې ب. د اوپو چاپول(تصفيه) خلور ديرشم لوست ٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٥٢-١٥١	٦ د كاڭونو دايستولاپى-چاري خلور خلويشتم لوست پنخه خلويشتم لوست ٣,٦ د صناعي په پرمختگ کپي اغيزمن لاملونه (عوامل)	١٠٠-٩٧
٤,٣ د صناعي او سوداگرى د حالت خېرل دنرى برخه خلورم خپرکى او به او كرنە د خپرکى عمومي موخچى دوه ديرشم لوست	١٥٦-١٥٣	په نري کپي صنایع، د هغۇ ازىزىت او چولونه پنخه خلويشتم لوست ١,٧ نريپاله سوداگرى او د هغى اهمىت اوه خلويشتم لوست: ٢,٧ نريپاله سوداگرى الف. د سوداگرلۇز و راكرو و روكرو حجم اته خلويشتم لوست ب. د سوداگرلۇز سىمىي او د هغۇ مفهوم نهه خلويشتم لوست د. نريپالى سوداگرى سازمان پنخوسم لوست گرخندوبىي(توريزم) او نريپال اهمىت بى يوينخوسم لوست الف. د نري، مهمىي گرخندوبىي(توريستي) سىيمى او هيوادونه دوه پنخوسم لوست ب. د توريزم درابنكۈن(جذب) سرچىنى درې پنخوسم لوست ٧,٤ نريپال حمل او نقل او د هغە اهمىت خلور پنخوسم لوست الف. د حمل او نقل دولونه ب. سىالي(رقبتونه)	١٠٤-١٠١
٤,١ په نري کپي او به او په هغۇ پانگە اچونه درې ديرشم لوست الف. د اوپو لگلۇلۇپى پروژې ب. د اوپو چاپول(تصفيه) خلور ديرشم لوست ٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٦١	اووم خپرکى سوداگرى او گرخندوبىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم خلويشتم لوست ١,٧ نريپاله سوداگرى او د هغى اهمىت اوه خلويشتم لوست: ٢,٧ نريپاله سوداگرى الف. د سوداگرلۇز و راكرو و روكرو حجم اته خلويشتم لوست ب. د سوداگرلۇز سىمىي او د هغۇ مفهوم نهه خلويشتم لوست د. نريپالى سوداگرى سازمان پنخوسم لوست گرخندوبىي(توريزم) او نريپال اهمىت بى يوينخوسم لوست الف. د نري، مهمىي گرخندوبىي(توريستي) سىيمى او هيوادونه دوه پنخوسم لوست ب. د توريزم درابنكۈن(جذب) سرچىنى درې پنخوسم لوست ٧,٤ نريپال حمل او نقل او د هغە اهمىت خلور پنخوسم لوست الف. د حمل او نقل دولونه ب. سىالي(رقبتونه)	١٠٦
٤,١ په نري کپي او به او په هغۇ پانگە اچونه درې ديرشم لوست الف. د اوپو لگلۇلۇپى پروژې ب. د اوپو چاپول(تصفيه) خلور ديرشم لوست ٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٦٢	١٠٨-١٠٧	
٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٦٤-١٦٣	١١٢-١٠٩	
٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٦٨-١٦٥	١١٦-١١٣	
٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٧٠-١٦٩	١٢٠-١١٧	
٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٧٢-١٧١	١٢١	
٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٧٤-١٧٣	١٢٢	
٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٧٨-١٧٥	١٢٤-١٢٣	
٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٨٠-١٧٩	١٣٠-١٢٥	
٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٨٤-١٨١	١٣٤-١٣١	
٤,٢ كرنە او د هغى نوي لاري، چاري پنخه ديرشم لوست دنرى په پرمختلۇ هيوادو کپي د كرنيز و توليداتو د يلايلو دولونو كچە پنھم خپرکى انرژىي د خپرکى عمومي موخچى شپرم ديرشم لوست	١٨٧-١٨٥	١٣٨-١٣٥	

په دې خپر کي کې لولو:

کرنه او مالداري

- کرنه او د هغې اقتصادي ارزښت
- د کرنې لارې چارې

- پخوانې طریقې

- د کرنې پرمختللي او عصری طریقه
- مهم کرنیز تولیدات
- د کرنې جغرافیایي و بش

- د مالداري او د هغې اقتصادي ارزښت
- د مالداري لارې چارې

- لرغونې او دودیزې طریقې (لارې - چارې)
- عصری او پرمختللي طریقې

• وحشی ژوي

- د کرنې او مالداري د حالت کتنه

د څرګي عمومي موختي:

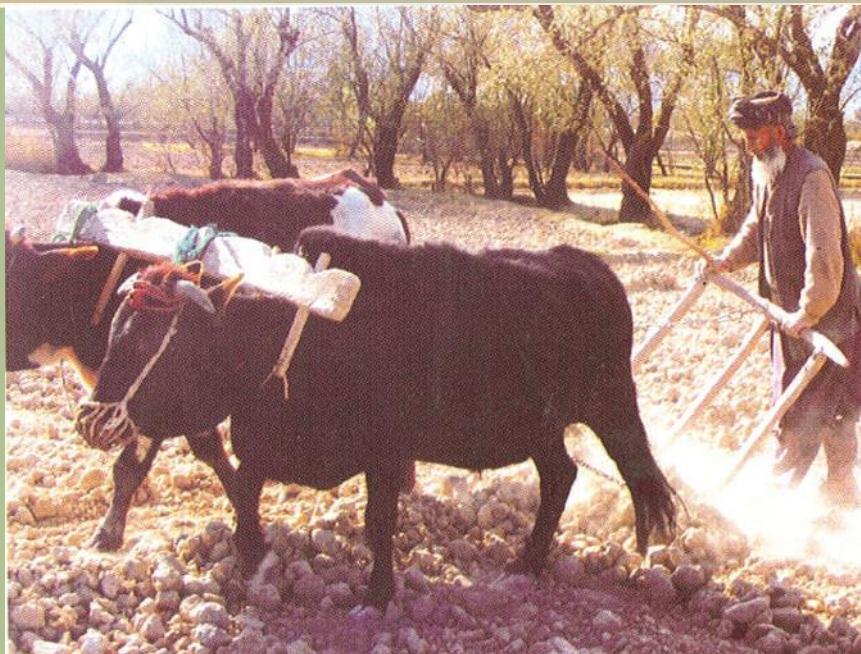
زده کونکي به د دغه څرګي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنیزو موخته ورسیږي:

- د کرنې په اقتصادي ارزښت به وپوهیږي.
- د کرنې بپلا بېلې لارې چارې به بیان کړای شي.
- د کرنې د نوو لارو چارو په اغیزمنتوب به پوه شي.
- د هېواد د کرنې توګه تولیداتو له اندازې خخه به خبر شي.
- د هېواد د کرنې په جغرافیاې وبش به وپوهیږي.
- د مالداري پر اقتصادي اهمیت به وپوهیږي.
- د هېواد له کورنيو خارویو او د هغو له وبش خخه به خبر او نورو ته به معلومات ورکړۍ شي.

زده کونکي به د دغه څرګي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتی موخته ورسیږي:

- د هېواد د کرنې اقتصادي اهمیت به بیان کړای شي.
- د کرنې بپلا بېلې لارې چارې به تشریح کړای شي.
- د کرنې د نویو لارو چارو د اغیزمنتوب دلایل به وویلای شي.
- د مالداري اقتصادي اهمیت به بیان کړای شي.
- د هېواد د کورنيو خارویو چولونه به بیان کړای شي.
- د نقشې پرمخ د کرنې بیلابیلو ونو، بوټو (نباتاتو) د کرنې ساحې به وبنېي.
- د نقشې پرمخ د هېواد د کورنيو خارویو د ساتنې ساحې به تثبیت کړای شي.
- د هېواد د مالداري ستونزې به نورو ته وویلای شي.

۱، اکرنه او د هغې اقتصادي ارزښت

۱- شکل په افغانستان کې د Ҳمکې د کولې (بوي) او کرنې عنعنۍ لارې چاري

د کرنې د حیاتي او اقتصادي ارزښت په هکله خومره پوهېږي؟

کرنه: زموږ د هېواد د ملي اقتصاد بوه مهمه او بنستي برخه ده او د هغې څینې حاصلات، لکه: مېوې، زعفران او نور د صادراتو او عایداتو لويه سرچينه جوړوي. له تاریخي پلوه د کرنې خوراکي توکي له دیر پخوا خخه د انسانانو د استفادې وړ ګرځبدلي دي. کرنه او مالداري زموږ د زیاتره خلکوکار او دنده ده. کرنیز حاصلات نه یوازي دا چې د وګرو د لومړنيو ارتیاواو په پوره کولو کې ارزښت لري، بلکې د سپکو صنایع او خوراکي توکو په پرمختیا او د ملي اقتصاد په پیاوړتیاکې ورڅخه استفاده کېږي. د څینوکرنیزو حاصلاتو له خرڅلاو خخه د یوشمېر ارتیاواو د پوره کولو په خاطر د پیسو عواید ترلاسه کېږي.

کرنه د حبوباتو، سبزیجاتو او لومړنيو نباتي موادو د تخمونو د کرلو او شيندلو لپاره د Ҳمکې له تiarولو خخه عبارت دي چې له اقلیم، مساعدو اویو او خاورې سره په توافق د دودیزې او یا معاصرې تکنالوژۍ د وسایلو په واسطه په آبې او للمي ډول سرته رسېږي او د کال په بېلا بېلو فصلونوکې له Ҳمکې خخه مطلوب حاصلات اخلي. زموږ په کرنیز هېواد افغانستان کې بېلا بېلې

غلې داني، جول ډول مېوې، صنعتي او غورلرونکي بوتي، بيلاليل سابه، وابنه (شوتله او ريشقه)، يو شمېر طبي بوتي لکه زعفران او نور کرل کېږي.

هغه لاملونه چې د کرنيزو تولیداتو په خرنګوالی باندې اغېزه لري، فزيکي، توليز، اقتصادي او سیاسي لاملونه دي. د خاورې خرنګوالی، د ځمکې جورښت او بنه، اقلیم او د اوبيو سرچينې فزيکي لاملونه بلل کېږي چې د کرنيزو حاصلاتو په خرنګوالی او خومره والي پوره اغېزه لري.

د ژمه د واوري اورښت او پسلني بارانونه د لوړو سيمو او د غرونو د لمنو د خاورو لرونکو طبقو په لنده بل کې ګټور او د نو - بوټو په وده او د هغو د رسپو په پياورتیا په تپه د للمي غنمومه زياتوالی کې اغېزه لري.

د افغانستان د کرنې يوه برخه دوديزه او بله برخه یې پرمختلې بهه لري. په ټولنيزه توګه د افغانستان د ټولي کرنې ځمکې ۷.۹ ميليون هكتاره ځمکه تر کرنې لاندې ده، چې له هغې جملې خڅه ۵.۳ ميليونه هكتاره یې د خروبلو وړتیا لري، خو د اوبيو د کمنښت له کبله هر کال د هغو بوازي ۲۰.۶ ميليون هكتاره خروښېږي.

د ټولګي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې دوه ډلي شي، لومړي ډله دې دکرنيزو بوټو او د هغو د حیاتي ګټو په هکله او دويمه ډله دې زموږ په هېواد کې د کرنې د اقتصادي ارزښت په هکله بحث وکړي او د هري ډلي استازۍ به د خپل کار پایله په ټولګي کې ووایي.

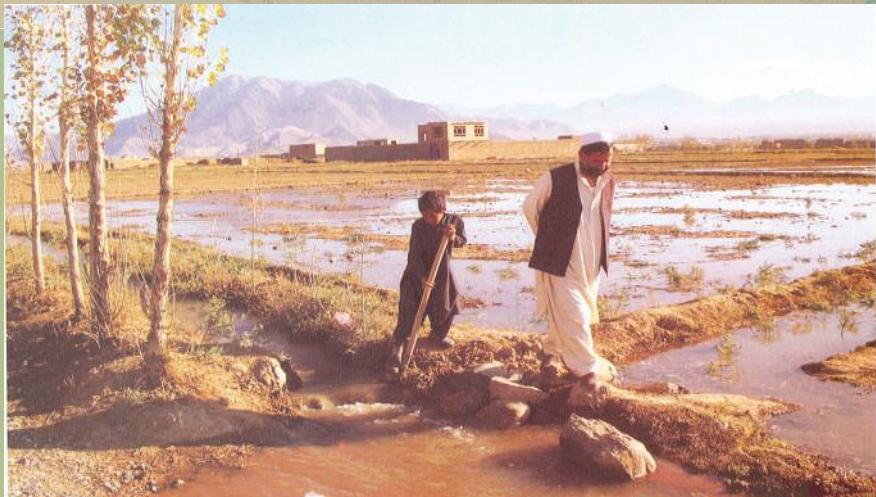
پونتنې

- ۱- کرنې خه ډول فعالیت دی تعریف یې کړئ.
- ۲- کرنې خه اقتصادي اهمیت لري؟ توضیح یې کړئ.
- ۳- غنم شو ډوله کرل کېږي؟

له ټولګي خڅه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې له کتابتون یا کومې بلې علمي سرچينې خڅه په استفادې د خپل هېواد د کرنې د اقتصادي ارزښت په اړه يوه پانه معلومات راټول او خپل ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

۲، د کرنې لارې چاري

په افغانستان کې د خمکو اویه کولو لارې- چاري چې زیاتره په غیر فني او نا منظمه توګه ترسره کېږي
په افغانستان کې د کرنې لارې چاري په خه ډول دي؟

زمور په هېواد کې له ډير پخواراهیسې کرنه په دودیز ډول، په خارويو باندې یوې کول غېر فني او درانه کارونه د بزگر په مټه پر مخ وړل کېږي، خو د هغې لړ حاصل زمور د هېواد د ورڅه په ورڅه زیاتې دونکې نفوس لګښت نه پوره کوي، نو خکه هر کال یوه زیاته اندازه غله له بهر خڅه واردېږي. د افغانستان کرنه په عمومي توګه په پخوانیو او نوو طریقو او لارو چارو ترسره کېږي چې په لنډ ډول یې توضیح کوو:

الف - پخوانی طریقه:

د افغانستان دغه ډول کرنه زیاتره دودیزه کرنه ده چې موخيه یې یوازې د بزگرانو د اړتیا پوره کول دي.
خرنګه چې په دودیزه کرنه کې د بزگر د کورنۍ د لومنېو خوراکي توکو چمتوکول د لومنېو اړتیاوو خڅه ګنل کېږي، نو ددې موخي پاره په سلوکې له ٦٠ څخه تر ٨٠ پورې ځمکې او کار د غلي - داني د حاصل پاره ځانګړې شوې دي په دودیزه کرنه کې ځمکه، د کار خواک، کرنیز وسائل او تخم په لومنې بنه وي چې ټول د بزگرانو له خوا چمتوکېږي. بزگران خپل دېره لړه اندازه تولید شوی حاصل بازار ته وړاندې کوي چې د هغۇ په پيسو خپلې اړتیاوې پوره کوي. عنعنوي بزگران په په ټولنیزه توګه د خپل توولیداتو په سلوکې تر ٥٠ پورې په بازار کې بلوري.

د دولتي احصائيو له مخې د غذايي توکو په توګه د هر افغان وګري د غنمولګښت په یوه کال کې ۱۶۲ کيلو ګراموته رسېږي. له دې امله زمور د هېواد د غلي حاصلات د خلکو اړتیا نه پوره کوي، نو خکه په ځینو ولايتونو کې کچالو د غلي خای نيسې چې د تولید اندازه یې له ۵۰۰ ټنو څخه تر ۲۵۰۰۰ ټنو پورې زیاته شوې ده، همدارنګه یوه زیاتره اندازه غله له بهر خڅه واردېږي.

ب - د ګرفني پرمختلې او عصری طریقه:

په پرمختلې او عصری کرنه باندې د وروسته پاتې عنعنوي کرنې د بدلو لو پاره د شرایطو او اسانتياوو

عصری پرمختلی گونه	عنوی دودیزه گونه
به مارکت کی د حاصلاتو د خرڅالو له لای د ګئی لور حد ته رسپیل	بوازی د کورنی د اړتنا ور لګښتوو بشپړونکي د
د تولیدی دوزیزو مسایلو کار اخیستل پراخچ تټکه کار اخیستل	له تولیدی دوزیزو مسایلو کار اخیستل
له مارکت، تولیدی عاملو او د تولیدی حاصل سره ډیری ګمزروی اړیکی حاصلاتو سره ڙوړی او بوره اړیکی	له تولیدی عاملو او د تولیدی
زوروټی او ننان ملن خان سانه	له تکالوزی شخص به کار اخیستو کې
بوده اندازه تولیدات اوږتیا بیسا کېدل	د غلو - دانو هغه دېر لر حاصل چې د وګړو اوږتیا نه بوره کوي
بې ترکتور سره قر ۲۰ سانۍ متړ پورې ډیشکو کوله کول چې د بوقو رېښې به کې بوره وده کوکو بهه وده وکلاي شي	د شودداری تر ۱۰ سانۍ متړ پورې کوله کول چې د بوقو رېښې به کې
له خپلسو (هرزه) بوقو سره د تخم کړ چې د خاوری توں غذایی توکی اصلي نبات ته رسمی	له خپلسو (هرزه) بوقو سره د تخم کړ چې د پاک تخم کړل چې د خاوری توں غذایی توکی اصلي نبات ته لاه خاوری زیات غذایی توکی احلي

د برابرولو په خاطر لاندې امکانات بنستی رول لري: مواصلاتي کربنې او د لېرد را لېرد وسایل، برېښنا، د اوبلګولو سیستم، بازار موندن، اړیکی، کرنیز اصلاح شوي تاخمونه، سره، د نو - بوټو د ناروغیو او افغانو ضد دارو، کرنیز ماشینونه، د ځېړنو، ترویج او د نباتاتو د ساتې خدمتونه او نور.

د عصری او پرمختلې کرنې نورې ځانګړیاوې دا دی چې کرنیزه بنیګنه رامنځ ته کوي او له لږې ځمکې خڅه ډېر حاصل په لاس راوري.

د عصری کرنې په لارو - چارو ګې کرنیز ماشینونه په کار کې اساتیا راولي او د تولید اندازه لپروسي.

د بنلونو جورول او د ویالو کیندل، د ژورو خاګانو ایستل او د پراخو شارو څمکو تر کرنې لاندې راوستل د تولیداتو د زیاتیدو او په خپل خان د ھپواد د بسیا کیدو لامک کیدا شي.

د عصری پرمختلې او دودیزې وروسته پاتې کرنې د ځانګړیاوې لنډیز په جدول کې بشودل شوی دی:

د ټولګي د نه فعالیت:

زده کونکي دې په دریو ګروپونو کې تنظیم شي له خبرو اترو وروسته دې لنډه خواب ووایي: یا د هر ګروپ استازی دې د خپل ګروپ د کار په هکله د ټولګي په مخکې نورو زده کونکو ته معلومات ورکړي.

لومړۍ دله: ستره موځه په عنونې کرنې کې خه ڈه؟

دوبېمه دله: ستره موځه په عصری او پرمختلې کرنې کې خه ڈه؟

دریمه دله: د عنونې او عصری کرنې دوه دوه مثالونه ولیکي.

پوښتنې

پوښتنې په غور ولولې دسم خواب مخې ته یې(ص) او د غلط خواب مخې ته یې(غ) ولیکي.

۱- په عنونې کرنې کې تولیدات او کرنیز حاصلات پېږوي ( ) ( )

۲- په عصری او ماشینې کرنې کې تولیدات او حاصل لې او د ډیاد ولورنه وي.

۳- اقلیمي شرایط هم د کرنې په تولیداتو اغیز لري ( ) ( )

له ټولګي خڅه د باندې فعالیتونه

زده کونکي دې د خپل ګونکي د غړو سره له مشورې خڅه وروسته دلاندې پوښتنو لنډ خواب ولیکي او په راتلونکي ساعت کې دې په ټولګي کې بیان کړي.

ماشینې کرنې به زمورد ھپواد په عنونې کرنې کې خه ډول خای ونسی؟

۱، ۳ مهم کرنیز تولیدات

۳- شکل په یوه کرونده کې د پنې د محصولاتو راټولول

زمور د هبود طبیعی شرایط د کومو کرنیزو بوتو کړلوته برابر دي؟

افغانستان چې بیلا بېلې اقلیمي سیمې لري د بیلا بیلو ونو او بوتو د کرلو ورتیا لري. خرنګه چې د افغانستان په سلوکې ۸۰ څمکه غرونه، دښتې او ډاګونه دي، نویازې په سلوکې ۱۵ څمکې د کرنې وردي چې اوسله هغه خخه نیمایي کړل کېږي. د افغانستان د ټولو کرنیزو څمکو پراخوالی ۲۸ میلیونه هکټاره کېږي، له هغه خخه ۷، ۸ میلیون هکټاره د کرنې ورده، خو هر کال یوازې په ۴، ۵ میلیونه هکټاره کې کرنه کېږي.

د افغانستان له ټولو زیات کرنیز تولیدات غلې - دانې (غم، وریجې، جوار او ور بشې) دی چې په پراخه کرنیزه ساحه کې کړل کېږي او لوړ ارزښت لري. دغه غله د کرنې ور په سلوکې ۸۳ آبي څمکه او نوره للمي څمکه نیسي. نورې ونې او بوتي لکه مېوې، سابه او صنعتي بوتي لکه چغندر، پنبه، د خارو بیو لپاره وابنه او نور په ۴۳۰ زره هکټاره آبي کرنیزه څمکه کې کړل کېږي. - زمور په هبود کې د ټولو کرنیزو تولیداتو پرتله هغه خه چې د وګرو غذایي اړتیا پوره کوي، غنم دی، چې زمور د خلکو د خوراک بنسټي توکي دي.

غم تر دیره پوري په جغرافیا یې منځنيو عرض البلدونو کې وده کوي چې له دې پلوه افغانستان د غنمود کرلو او ودې تر ټولو غوره طبیعی شرایط لري. غنم د افغانستان له ۳۰۰۰ خخه تر ۳۳۰۰ مترو پوري په بیلا بیلو لوړو سیمو کې کړل کېږي او د افغانستان په سلوکې له (۵۰ خخه تر ۶۰) څمکې یې نیولې دي، په داسې حال کې چې د کرنې ور څمکو په سلوکې ۹۰ برخه یې نیولې

زموره هپواد د پستو یا په مني کې د کرل کېدونکو غنمو او کلکو یا پسرلنيو غنمو د بيلابيلو ډولونو
دلولو له کبله په ټولو هپوادوکې لومړي خای لري.

د روسي عالم (وايولوف) د څېرنې له مخې د افغانستان شمال سيمې په آسيا کې د پستو غنمو د
ودې لومړنۍ مرکز دی چې د غنمو په سلوکې د ۵۷ ډولونو په لرلو سره په ټوله نړۍ کې لومړي خای
لري. دغه دول غنم په مني کې په ابي ځمکوکې کرل کيري.

په افغانستان کې د غنمو ډيره برخه په ابي ځمکوکې کيري چې د للمي پرتله ې د حاصل اندازه
ډيره زياته ده. د افغانستان د کرنه لاندې ځمکو په سلوکې ۶۵ ېبی او ۴۴ ېبی للمي دي. د
غمو له دوه پر دريمې برخې خخه زيات ېبې برته په تولیدونکو سيمو کې خورل کيري، یوازې
دريمه برخه ېبې د هپواد دنه مارکيتوونو ته د پلورلو لپاره ورل کيري. د للمي غنمو د کرلو ډيرې پراخې
ځمکې د هپواد په شمال کې دي، خو په آبې توګه غنم په جنوبي، مرکزي او جنوب لويدیخو سيمو
کې کرل کيري.

- له غنمو خخه وروسته وریجې د افغانستان مهمه غله او د خلکو د خوراک مهم توکي دي.
وریجې زياته په هغو څایونوکې کرل کيري چې توده هوا او ډيرې اووه ولري. په افغانستان کې هم
وریجې په هغو تیهو سيمو کې چې توده هوا او پرمانه اووه لري، کرل کيري چې دوه ډولونه لري:
نري وریجې او غتې وریجې.

د ختيو وریجو پرتله د نريو وریجو بيه، د تولیداتو اندازه او لګښت زيات دي. نري وریجې د هپواد
په ختيو ولايتونو يعني لغمان، کونړ او ننګرهاړ او په شمالي ولايتونو لکه بغلان، کندوز او تخار
کې ډيرې کرل کيري. غتې وریجې معمولاً په میدان وردګ، لوګر، بغلان او تخار ولايتونوکې کرل
کيري.

- جوار هم په تودو او اووه لرونکو سيموکې کرل کيري. د جوارو تولیدات، پخوا په ډيره ولايتونو
کې مصروفيل او د یو شمېر خلکو خوراکي توکي بلل کيدل، خو په دې وروستيو کې د هغۇ د کرلو
ساحه کوچنۍ شوي دي او د خلکو د خوراکي توکو په توګه ورڅه ډير کار نه اخېستل کيري.
جوار په پکتیا، پکتیکا، ننګرهاړ او لوګر کې ډير کرل کيري.

- وریشې هم په تودو او اووه لرونکو سيموکې کرل کيري، خود غنمو پرتله په سړو سيموکې به
وده کوي. وریشې زياته خارو یو ته ورکول کيري.

زموره هپواد په ګن شمېر سيموکې یو شمېر نوري غلې - داني لکه مې، لوبيا، نخود، مشنگ او
باقلي هم کرل کيري.

- سابه هم په افغانستان کې مهم خوراکي توکي دي. په افغانستان کې مهم کرل کېدونکي سابه
دادي: کچالو (پتاتجي) تور بانجان، رومي بانجان، ګازري، شلغام (تپير) پالک، کدو، ګلپي، تورايي،

مرچک، لیرو (بینلی)، کاهو او نور.

- مپوی هم زمور د هپواد غوره کرنیز تولیدات دي. د افغانستان طبیعی شرایط د میوه لرونکو بیلابیلو ونو دودې او روزنې لپاره پیر غوره دي. مپوی د کورنیو اپتیاوا له پوره کولو سربېره بهره ته هم صادرېږي.

افغانستان د بیلابیلو پانېږو او ستروس مپوو د لرلو له مخې نړیوال نوم لري چې هم له تازه انګورو، منو، خټکیو، هندوانو، انارو، ناكو، بهی او نورو اوهم یې له وچو لکه بادامو، ممیزو، پستې، غوزانو او نورو خخه استفاده کېږي او بهره ته هم لیبرل کېږي.

- صنعتي بوتي هم لکه گني، چغندراو پنډه د هپواد په بیلابیلو سیمو کې کرل کېږي. افغانستان په نړۍ کې د پنډي د کرلو سیمه ده، هغه سیمې چې توده هوا اوپوره اویه ولري د پنډي لپاره غوره برېښې. د هغې کرل د هپواد په شمال، لويدیخ او ختیخ کې رواج لري.

چغندرا هم له پخوا خخه زمور په هپواد کې کرل کېږي، په پخوا کلونو کې یې په کندوز او بغلان کې کرل زیات رواج او د بغلان د بوري (شکري) په فابريکه کې ور خخه استفاده کيده. گني د ننګرهار، کونړ، لغمان او پکتيا ولايتونو کې په یوه محدوده ساحه کې کرل کېږي، د جلال آباد شاوخوا کې یې کرنه ډيره رواج ده چې د ګورپې په جورپولو کې ور خخه کار اخېستل کېږي.

- زمور د هپواد په بیلابیلو سیمو کې بیلاليل طبی بوتي هم وده کوي چې زمور خلک له هغو خخه له پیر پخوا راهیسي په ډیرو لوړنیو بنو کار اخلي یو شمېر دغه بوتي بهره ته هم

۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	د محصولات د دول
۴۹۶،	۴۹۹،۲	۸۳۴،۲	په تن
۲۲۳	۴۲۰	۴۵۰	غنم
۷۶	۲۱۶	۲۴۰	وریچې
۱۱۰	۲۴۰	۳۳۰	وریشي
۲۲	۲۲	۲۲	جوار
۲۳۵	۲۳۵	۲۳۵	بدن
۵۰	۵۰	۵۰	کچالو (پتائي)
۲۴	۲۴	۲۴	دانۍ (لوپا)
۶۶	۶۶	۶۶	نخود او نور
۲۲	۲۲	۲۲	کنځلي
۵۴۰	۵۴۰	۵۲۰	پومه دانه
۹۰	۹۰	۹۰	مالوچ
۳۳۰	۳۳۰	۳۳۰	سابه
۳۸	۳۸	۳۸	هنداڼي
۱	۱	۱	ختکي
۱۸	۱۸	۱۸	انګور
۱۴	۱۴	۱۴	گنجي
۲۵	۳۵	۳۵	چغندرا
۱۲	۱۲	۱۲	منې
۳۸	۳۸	۳۸	شفتالو
۱۶۸	۱۶۸	۱۶۸	الو
			ستروس
			زردالو
			نورې مپوی

استول کېږي، هغه بوتي چې یوناني طب کې ور خخه کار اخېستل کېږي او یاهم د معاصر درمل جورپونې په صنعت کې کارول کېږي دادي: زعفران خوبه ولې، شمکۍ او نور. زمور د هپواد یو شمېر سیمو کې غور لرونکي بوتي لکه زغر، شرشم، کنڅلی، لمړګلی او نور هم کرل کېږي.

۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	محصولات
۲/۸۴۰/۰۰	۳/۴۸۰/۰۰	۲/۶۸۶/۰۰	۱/۵۹۷/۰۰	غنم
۳۲۵/۰۰	۲۶۰/۰۰	۳۸۸/۰۰	۲۴۲/۰۰	وریچې
۳۳۷/۰۰	۲۴۰/۰۰	۳۴۵/۰۰	۸۷/۰۰	وریشې
۳۱۵/۰۰	۲۱۰/۰۰	۲۹۸/۰۰	۱۶۰/۰۰	جوار
۲۲/۰۰	۱۷/۰۰	۲۰/۰۰	۲۲۰/۰۰	ردن
۳۳۹/۰۰	۴۳۴/۰۰	۲۶۹/۰۰	۲۷۴/۰۰	کچالو او چغندر
۳۸/۰۰	۳۸/۰۰	۳۸/۰۰	۳۸/۰۰	گنجی
۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	۱/۰۰	دشکري چغندر
۷۴/۹۰	۵۸/۴۰	۶۸/۹۰	۶۸/۷۰	وچه میوه
۵۰/۰۰	۴۲/۱۰	۵۰/۰۰	۵۰/۰۰	لوبیا، نخود
۱۵/۰۰	۷/۰۰	۹/۰۰	۹/۰۰	اوئور
۵/۰۰	۳/۹۰۰	۵/۰۰	۵/۰۰	د بادام بیلاپل
۳/۰۰	۲/۲۰۰	۲/۸۰۰	۲/۸۰۰	دولونه
۹۰۰	۲/۴۰۰	۱/۱۰۰	۹۰۰	غوزان
				پسته
				شونوں

(۲) جدول: ۱۳۸۰ د ۱۳۸۳ کلونو په ترڅ کې د افغانستان يو شمېر اصلی کرنیزو محصولاتو د تولیداتو اندازې (ارقام په تنو)

د ټولکي دنه فعالیت

زده کوونکي دې په خو ډلو ووشل شي، لومړي دې دنوی لوست متن له ځان سره ولولي، بیا دې د هېواد ديو ډول کرنیزو تولیداتو په هکله بحث وکړي او د ډلي استازۍ د څيل بحث پایله دې خپلو ټولګیوالو ته وولې.

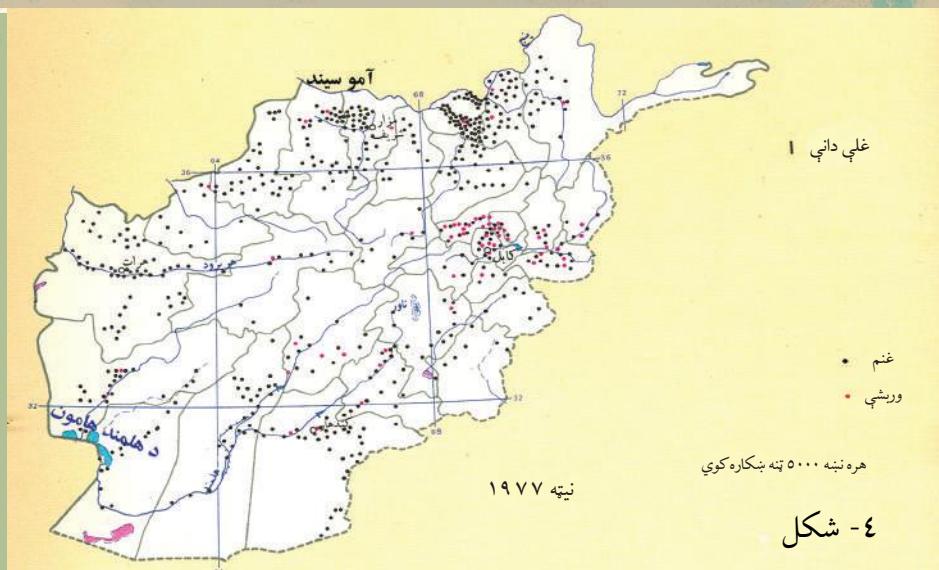
پوښتني

- کوم ډول کرنیز بوټي زموږ په هېواد کې په پراخه اندازه کرل کېږي؟ د هغو په هکله توضیحات ورکړئ.
- وریچې په خو ډوله دې او د هېواد په کومو سیموکې او په خه ډول طبیعی شرایطو کې کرل کېږي؟
- د هېواد خو ډوله مېړي پېژنۍ، د هغو د ارزښت په هکله معلومات ورکړئ.
- صنعتي بوټي يعني خه او خو ډوله پې پېژنۍ، نوم پې واخلىء.

له ټولکي خخه بهر فعالیت

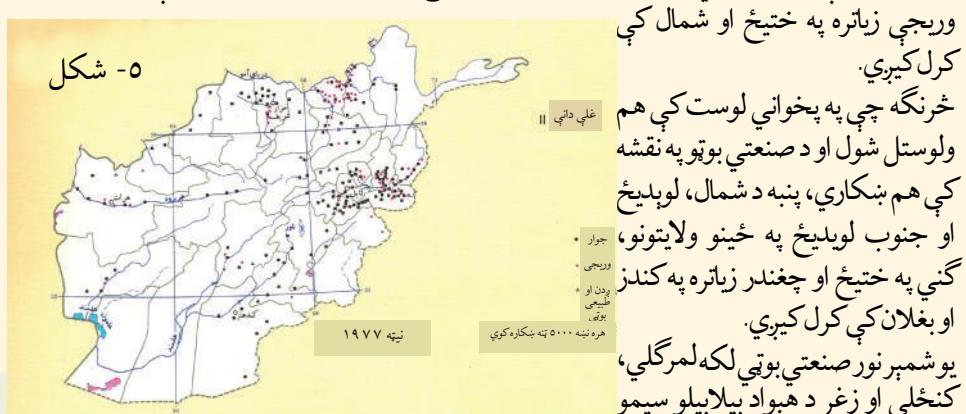
ستاسي د اوسيدلوله سيمې خخه کوم ډول کرنیز محصولات ترلاسه کېږي، د هغو په کرلوکې کومې ستونزې تر سترګو کېږي، ستاسي د سيمې کرننه به خرنګه پرمختګ وکړي چې د بزگرانو او د هېواد اقتصاد موپیاوري شي. په دې هکله په یوه پانه کې لیکنه وکړئ او په ټولکي کې د هغې په هکله خبرې وکړئ.

خوارم لوست د گرنې جغرافيائي وېش

تاسې پوهىبىئى چې د يو شىمپر ونو-بوتوپو (نباتاتو) كرل په ټول ھېباد كې امکان لرى؟

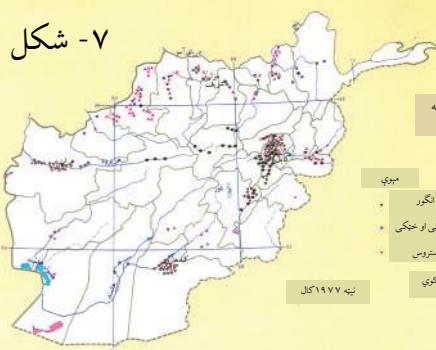
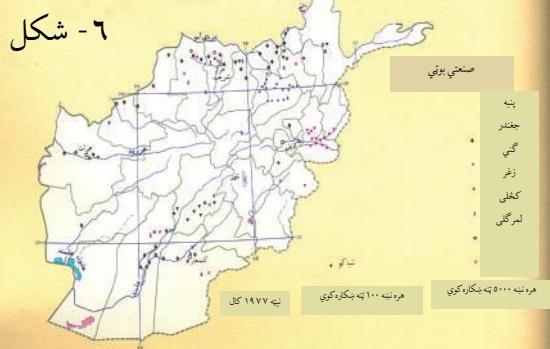
د گرنې جغرافيائي وېش دا خېرگاندوی چې د ونو، بوتوپىلاييل ډولونه او غلى، دانې د ھېباد په کومو سيموکې او ترڅه دول افليمى شرياطو لاندې په کوم ډول ځمکو کې كرل کېرى او توليدې په لوروالى مومي. لکه چې په مخکېنى لوسټ كې ووبل شول، زمور د ھېباد غرنى وضعیت ددې لامل شوی دى چې د ھېباد په دېرو سيموکې په تېره په غرنیو او دېنتى سيموکې كرنه ونه شي. د ھېباد په گربنزو سيموکې غلى دانې، سابه او مېوې كرل کېرى. چې ستېب ځمکى او د ویالو غارې دی. د ھېباد یوه برخه طبیعې ځنګلۇنوا خېرخایونو نیوپى ده. لکه ځرنګه چې په (I) نقشه کې بىنكارى غنم او ورسې خەناخە د ھېباد په ټولو سيموکې كرل کېرى. كه (I) نقشې ته وكتل شي، جوار زياتره د ھېباد په ختیئ او په لېر شىمپر نورو سيموکې كرل کېرى، خو ورسې چې زياتره په ختیئ او شمال کې كرل کېرى.

يو شىمپر نور صنعتي بوقى لکه لمړگلې،
کنځلې او زغور د ھېباد پىلاييل سيمو

کې خای خای کرل کیري.

د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې
ښکاري چې پیتاپي او نور سابه په ختيخو
سيمو، شمال، هرات او کندهار کې دير
کرل کيري، مېوي، په تېره بيا انگور په
کندهار، پروان، هرات، کابل او کاپيسا،
ستروس (لكه نارنج، ليمو) زېتون او نور
په ختيخ او ختکي او هندوانې په شمالی
ولايتونو کې رواج دي.

د تولګي دنه فعالیت

زده کوونکي دی خلور دلې شي، لاندې
کارونه دې ترسره او د هغه په تولګي
کې وړاندې کړي:

-لومړي دله به د غلو دانو د 1نقشې له مخې
او د مخکنې لوست سره سم، د غنموم او
ورشود کرلو سیمې وښی او دا به خرګنده
کړي چې په نقشه کې هره خانګري نښه د خو زره تنه تولیداتو بشوندنه کوي.
- دویمه دله به د وریجو او جوارو د کرلو سیمې د غلو - دانو په دریمه دله به د صنعتي یوټو د کرلو سیمې د
صنعتي نباتاتو او خلورمه دله به د باغونو او تاکستانونو په نقشه کې د باغونو او تاکستانونو سیمې او د سبو او میوو
د تولید سیمې وښی.

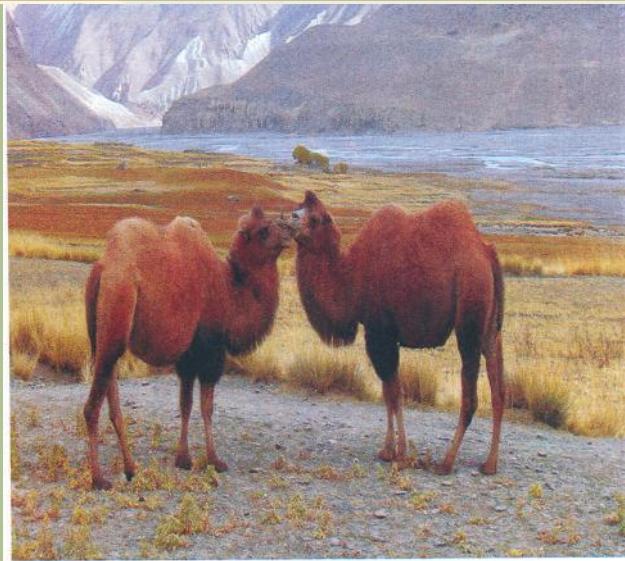
پونستني

- ۱- د کرنې جغرافیائي پېش خه مفهوم لري؟
- ۲- ولې غنم د هبود په تولو سیمې کې کرل کيري؟ یوازې دوه لاملونه پې وولای.
- ۳- ولې زمور د هبود په ځینو سیمې کې یو شمبر کرنیز بوټي او د هغو د تولید اندازه لړه ده؟ د هغه لامل
(علت) خه ده؟

له تولګي خخه بهر فعالیت

تابسي هريو، یو ډول کرنیز بوټي غوره او د درس له مخې په یوه ولايت کې یې د کلنۍ تولید اندازه اپکل
کړي.

۱، ۴ مالداري او د هغې اقتصادي ارزښت

۸- شکل د افغانستان د دوه بوکانو لرونکو اوښانو تصویر زموږ په هېواد کې د خارویو ساتنه او روزنه په خه ډول پر منځ ورل کیږي؟

د خارویو روزنه او ساتنه زموږ د خلکو په ژوند کې خومره ارزښت لري؟

مالداري او د خارویو روزنه په افغانستان کې ډير لرغونتوب لري. کله چې د خارویو بنکار کول منځ په کمنښت شول اویا بشپړ ودریدل. خلکو یو نوی ډول ژوند پیل کړ او د خارویو په ساتنه او روزنه بوخت شول. له هغه وخته تر او سه پورې پېړۍ تېږي شوي دي او خلکو همداغه ډول ژوند ته دوام ورکړي دي.

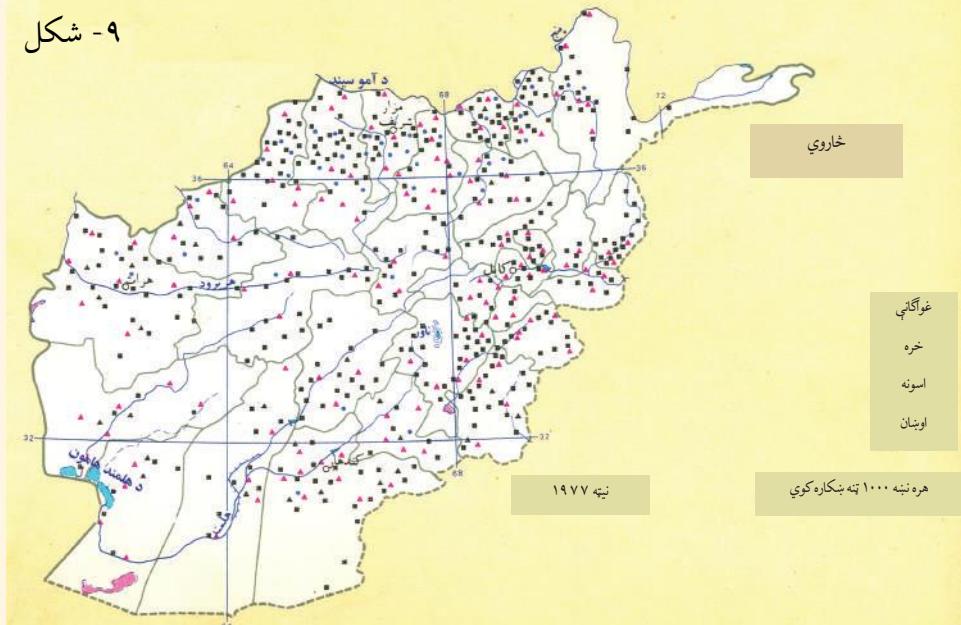
زموږ د هېواد په ټولو سیمو کې د غرونو لمنو او خاورینو غونډیلو د خارویو روزنې او ساتنې ته ډير غوره شرایط چمتوکړي دي او تر او سه پورې یې زموږ یو زیات شمېر وګړي د ژوند په زیاته موده کې په همداغه ډول بوخت کړي دي.

په افغانستان کې په سلوکې د ۸۰ په شاوخوا وګړي په کرنه بوخت دي، هیڅ داسې یو بنزگر نشته چې د خارویو په ساتنه بوخت نه وي، سربېره په دي، زموږ یو شمېر خلک، په تېره بیا کوچیان په بشپړ ډول د خارویو په ساتنه بوخت دي او همداې په ژوند اړتیاوې پوره کوي.

د خومره والي او خرنګوالي له پلوه د خارویو د روزنې یا مالداري ارزښت په دي کې دي چې زموږ د خلکو د اقتصاد په پرمختیا کې مهم رول لري.

د خارویو د تولیداتو ارزښت د ملي نا خالص عايد په سلوکې ۷ - ۱۰ پورې برخه جوروی. سربېره پردې خلک د خارویو خخه د کار خواک د تولید، باروپلو، د پوستکي د ترلاسه کولو، وړیو او نورو

۹ - شکل

لپاره هم کار اخلي. د خارویو یو شمېر محصولات لکه وری، د پسونو او غویانو پوستکي، قره قل پوستکي او کولمي د خپلې بې په لپوه د هېواد د صادراتو په سلوکې ۱۰ - ۲۰ برخې جوروی. همدارنګه د غاليو صادرات او د وریو صنایع، پوستین باب او د پوستکو صنایع هم د افغانستان په صادراتو کې د پام ور برخه لري. له دې پرته په هېواد کې د اړتیا ور غوبنه او شیدې چې اندازه بې په یوه کال کې د هر وګړي لپاره په ترتیب سره له ۱۱.۵ تر ۶۰ کیلوګرام اټکل شوې ده، له کورنيو سرچینو چمتو کيرې.

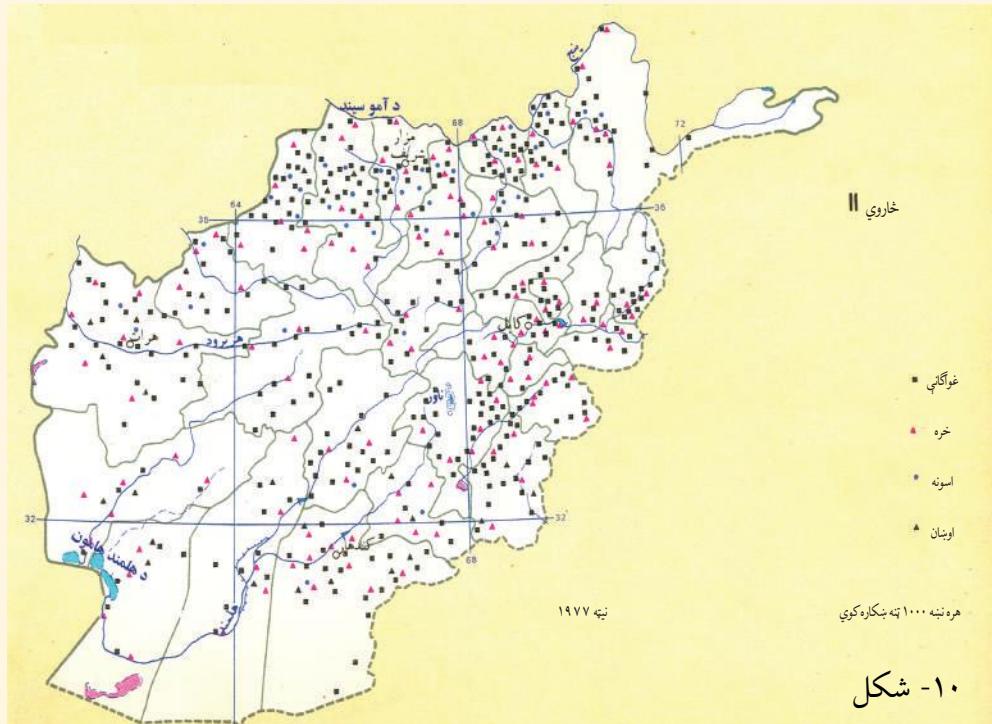
د يادولو ور ده چې خلوبنېت کلنوجکرو او وچکالۍ مالدارانو او د خارویو ساتنې ته هم زیان اړولی، ددي ترڅنګ د کال په سرو شپو - ورڅو کې د غوره غوجلو نشتوالی او د بسیا پاکو اویو کمبست هم د خارویو په مرینه اغیزه لري چې اندازه بې هر کال په سلوکې ۳۰ ته رسپري.

د کورنيو خارویو ډولونه او د هغو جغرافیاې وېش

هغه کورني خاروی چې بزگران او مالداران یې ساتي دادي: پسونه، غواړي، وزې، خره، اوښان، اس، کچري او کورني چرګان. د کورني خارویو به ډله کې تر ټولو زیات قره قل پسونه او عادي پسونه د هېواد په اقتصاد کې ډېر غوره ارزښت لري او د خارویو د محصولاتو په صادراتو کې بې برخه ډېره .۵

لکه چې د خارویو روزنې په (I) نقشه کې بشکاري، د پسونو روزنې خه ناخه د هېواد په ټولو برخو

کې ترستركو كېري، خو قره قل پسونه يوازې په شمالي ولايتونو کې له بدخشان خخه تر هرات پوري پراختيما لري. وزې هم په ټول هپواد کې روزل كېري. که چيرې د خارويو روزنې (I) نقشې ته حېر شو، نور خاروي لکه غواڭاني، خره، اسونه او اوبنان خه ناخه د هپواد په ټولو ولايتونو کې روزل كېري.

د ټولگي دنه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، لاندې دندې دې پرمخ بوخي او د هغۇ پايلې دې د ډلي استازى په ټولگي کې خپلوا ټولگيواوته وړاندې کړي:

۱. د نوي لوست متن دې ورو ولولي او بيا دې د مالداري په ارزښت خبرې وکړي.
۲. د لوست متن او د خارویو روزنې (I) نقشې ته دې وګوري، د پسونو، قره قل پسونو او د وزو د روزنې د جغرافیاې وېش په هکله دې معلومات ورکړي.
۳. د نوي لوست متن او د خارویو د روزنې (II) نقشه دې وګوري د غواڭانو، خرو، آسونو او اوینانو د روزنې او ساتنې سيمې دې په نښه کړي.

پوبنتي

۱. مالداري زموږ د هپوادوالو په ژوند او اقتصاد کې خه ارزښت لري؟ خرگندې پې کړئ.
۲. د کوم ډول کورنيو خارویو روزنه او ساتنه زموږ په هپواد کې دود ده؟ نوم پې واخلى.
۳. له محصولاتو پرته د کومو خارویو له څواك خخه د کومو کارونو په ترسره کولو کې کار اخپستل کېږي؟ توضیح پې کړئ.
۴. هغه محصولات چې له خارویو ترلاسه کېږي، کوم دي؟ له هغۇ خخه په خه شي کې کار اخپستل کېږي او له صنعتي کېدلو خخه وروسته د خارویو د کوم محصول ارزښت او چتیدلای شي؟

له ټولگي خخه بهر فعالیت

له سرچینو نه په کار اخپستلو سره د کوچيانو د ژوند، کار، د هغوي د خارویو روزنې او د هغوي د ستونزو په هکله یوه مقاله ولیکه.

11- شکل: دهیواد په شمال کې سیند ته نړۍ د خارویو یوه رمه

زمورد په هېواد کې د خارویو ساتنه او روزنې په خه ډول پرمخ ورل کيري؟

الف - لرغونې او دودیزه طریقه (لارې چاري)

لکه خنګه چې مخکې لوست کې مو د مالداري د ارزښت په هکله معلومات ترلاسه کړل، زمورد یو زیات شمېر هېوادوالي د خارویو د ساتنې له لارې خپل ژوند پرمخ بیاېي، همدارنګه د خارویو ساتل د هېواد لويه عایداتي سرچينه ده. مالداري په دودیزه او عنعنوي بنه له دیر پخوا راهیسې زمورد په هېواد کې رواج ده. کوچې مالداران د چیرو زیاتو کړاوونو په ګاللو سره د کال په اوږدو کې د خپلو خارویو د خرولو په خاطر له یوه خرڅای خخه تر بل پوري د تګ په حال کې وي او په وابنه لرونکو پراخو خر ځایونو کې په دودیز ډول د هېواد په بیلا بیلو برخو کې د خارویو په ساتنه بوخت وي.

د دودیزې مالداري لوېي ستونزي دادي: وچکالۍ، د خبندلو د اوبيو کمبنت، د ناپاکه اوبيو خښل، په ژمي کې د سرینا نه لرل، د حیوانی ناروغیو په وراندي د خارویو نه ساتل، د وقایې په خاطر له حیوانې کلېنیکونو او فارمونو سره د دوى د اړیکونو نشتولی، د ناروغو خارویو په درملنه کې ستونزي او د اصلاح شوو نسلونو خواتنه نه پاملننه او نورې ستونزي.

ب - عصری او پرمختالې طریقه

په افغانستان کې په عصری او فني ډول د خارویو روزنې او تکثیر په ۱۳۱۲ هـ کال کې پیل شو. په ۱۳۱۵ هـ کال د لوړې خل لپاره په کابل کې د ناروغو خارویو د درملنې لپاره لوړنې حیوانې کلېنیک جور شو چې موخه یې د دولتي خارویو په تېره بیا د عسکري قطعاتو اسونو او د یو شمېر

د هغه وخت د قطعن په

مراجعینو د خارویو درملنه وه. په ۱۳۲۳ هـ کال کې په بدخشان او د هغه وخت د قطعن په ولایت کې په غواکانو کې وزونکې ناروغری خپره شوه چې دیر زیات زیان یې اپولی و. له هغه مهال را وروسته د وترنری خدمتونو د پراختیا لوري ته پاملننه وشه او د ۱۳۴۵ هـ کال تربای پورې په بیلایلو ولایتونو کې نهه کلېنیکونه جور شول او په ۱۳۵۳ هـ کې یې شمېر ۱۶ ته لور شو. په اوسمي وخت کې په هپواد کې د وترنری علومو پوهنځيو شمېر زیات شوي دي او د حیوانی کلېنیکونو جورولوته هم پاملننه ډيره شوي دي، خو یاهم د پرسونل او لازمو وسایلو د نشتولو له کبله ستونزې شته، نو څکه د خارویو د مړیې شمېر هم دیر دي.

د عصری او پرمختللي مالداري او د خارویو د محصولاتو د زیاتولو مهم تکي دادي:

- د پوره اندازې وښو چمتو کول او د خارویو خوراک ته بنه پاملننه.
- د حیوانی ناروغریو په وړاندې د خارویو ساتنه.
- د زراعتي اصلاح شوو نسلونو ترویج او دیربنت.
- د حیوانی کلېنیکونو او فارمونو تاسیس او زیاتولو.
- د منظمي ادارې او غوره منجمنت شتووالی.

۱۲ - شکل

د ټولګي دنه فعالیت

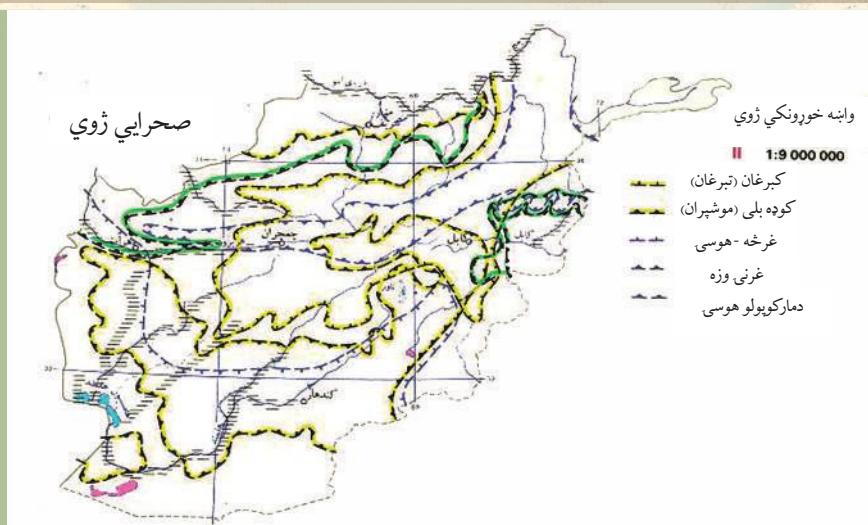
زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي. لوړۍ ډله دې د نوي لوست د متن او تصویرونو په کتلو سره د دودیزې او پخوانی مالداري په اړه او دویمه ډله دې د مالداري د نوي او پرمختللي بنې په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې په ټولګي کې د خپلو تولو ټولګیوالو تر مخې تshireج کړي.

پوښتني

۱. د دودیزې مالداري ستورتري کومې دي؟ تو پیچ یې کړئ.
۲. د خارویو د روزنې عصری او فنی بنه کومه یوه ده، معلومات ورکړئ.
۳. کوم لاملونه (علتونه) د مالداري د پرمختګ او د محصولاتو د زیاتیدو سبب کیدای شي؟ نوم یې واخلی.

له ټولګي خخه بهر فعالیت

ديوه خاروي او یاهم د یوه حیوانی کلېنیک تصویر چمتو کړئ او په بل ساعت کې د هغه په هکله خبرې وکړئ.

۱۳- شکل: وابنه خورونکي ژوي

د وحشی ژویو نقشې ته وګورئ زموږ په هپواد کې کوم ډول وابنه خورونکي او غوبنه خورونکي ژوي شته؟

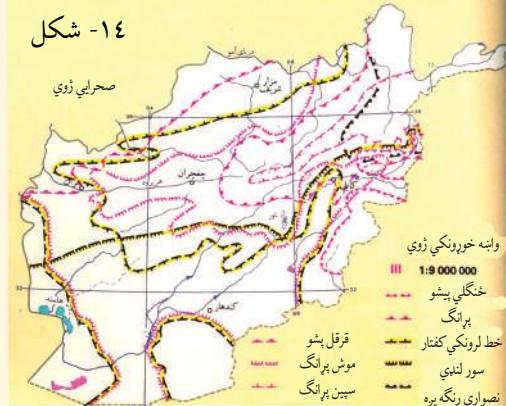
ژوي د چاپریال د یوې مهمې ارزښتمنې بشکارندې (پدیدلې) په توګه په طبیعی بیارغاونه باندې ژوره اغیزه لري. په طبیعت کې، په تېره بیا په ځنګلونو کې بیلاليل ژوي ژوند کوي چې هریو پې ځانګړې اهمیت لري. د هغو ژویو ارزښت چې په ځنګلونو او څرخایونو کې اوسيږي، د ګرځندویانو (تورستانو یا سیلانیانو) د رابللو، بشکارکولو، د هغوي د پوستکي د ارزښت او د طبیعت د توازن له مخې پیر او چت دی. د دغو ژویو په ژوند او پایینست کې د انسانانو د فعالیت اغیزه پېړه ژوره ده او د هغوي بشکارکول او په پیتڅایونو کې یې لاس ونه د هغوي ژوند له خطر سره مخامنځ کوي. انسان د ځنګلونو په وهلو، د کورنيو څارویو په څرولو، د بنو او د سوڅولو په خاطر د نوو بوټو په پړی کولو سره وحشی ژویو ته ګواښ پیښو.

د افغانستان طبیعی جورښت چې دېره برخه یې ګرونه دي، په تېره بیا د هندوکش لپی چې زیاتې لورې - ژورې او شګلنې لمې او ډاګونه لري، د ژویو لپاره یې جغرافیايو ارزښت رامنځته کړي دی او د ژوند او ژویو ډول ډول والي پېړاوړي کړي دی. زموږ په هپواد کې د ځمکې د جورښت، اقلیمي شرایطو او خوراکي توکو د پیداکېدو له مخې د بیلاليلو ژویو او التونکو لپاره د ژوند غوره چاپریالونه رامنځته شوي دي چې یو شمېر یې دادی:

- ذوحیاتین او خښیدونکي لکه: خرمښکي، سمسپره، چنګابن، مار او نور. په افغانستان کې یوازې د مار ۲۷ ډولونه پیژندل شوي دي. اووه ډوله یې زهری دي چې دووه ډوله یې کبرا او پنځه ډوله یې افعی ماران دي.

- تي لرونکي ژوي: چې ۱۲۰ ډولونه یې په افغانستان کې پیژندل شوي، خوله بدله مرغه زیات شمېر

شکل ۱۴

- همدارنگه د مارکوبولو پسونه، هوسي، مارخور وزي او نور چې هريو ېي د يادولو وړ دي او د افغانستان په بيلابيلو سيمو کې ژوند کوي.

يوه سروې چې زموږ په هېواد کې ترسره شوې وه، په هغې کې د هېواد په بيلابيلو سيمو کې د التونکو ۳۰۰ بيلابيل ډولونه پيزندل شوې وو چې په هغو کې د دښتو، څنګلۇنو او اویو بيلابيل التونکي يادولای شو چې تر ټولو نامتو ېي زانه، ډنگ، مارغه، طوطي، کارغه، باښه، توتکي، چنچنې، پتکه او نوردي.

د ټولکي دنه فعالیت:

لاندې جدول په خپلوا کتابچو کې د لوسټ له متن او نقشو خخه بشپ کړئ.

						غرنۍ وزې
					پرانګ	غوبنه خورونکي ژوي

پوښتني:

- ۱ - د وحشي ژوي ژوند او شتوالی له کومو ګوابنونو سره مخامنځ دي؟ توضیح ېي کړئ.
- ۲ - خو ډوله التونکي، تي لرونکي او خښیدونکي ژوي چې پېژنې، نوم ېي واخلي.

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

په طبیعت کې د التونکو او وحشي ژويو د ارزښت په هکله او هغه ګوابن چې دوي ورسره مخامنځ دي او دا چې څرنګه باید د هغو ساتنه او خارنه وشي یوه مقاله پري وليکي.

۱،۲ د کرنې او مالداری خرنکوالی

۱۵ شکل

په افغانستان کې د کرنې او مالداری وضعیت خه ډول دي؟

د دغه خپرکي په لوستونو کې تاسي د افغانستان له کرنې او مالداری سره آشنا شوئ. ددي خپرکي په پای کې غواړو چې په خپل هېواد کې د کرنې او مالداری پر وضعیت یوه کتنه وکرو:

افغانستان یو کرنيز هېواد دی. اصلًا هغه هېوادونه چې زیات شمېر خلک یې په کرنه بوخت دي، پرمختللي نه بلل کيري. افغانستان چې یو پرمختيابي هېواد دی، زیاتره وګري یې په سیده او خه هم په ناسیده توګه خپلې د ژوند اړتیاوې له کرنې او مالداری خخه پوره کوي.

سره له دې چې د افغانستان اقتصاد په خو وروستيو کلونو کې بنه شوی او وده یې موندلې، خویاهم دغې ودې لوره او بیوزلې له منځه نه دي وړي. په اوسيني وخت کې شپږنیم میلیونه وګري نه شي کولای خپلې ورځنۍ دیري لېږي خوراکي اړتیاوې پوره کري.

په سلوکې ۴۲ کورني هره ورڅه دیري لېږي خوراکي لګښت لري او د ټول هېواد په سلوکې ۳۰ نفوس د خپلې اړتیا خخه لېږي خوراکي توکي مصروفې. په سلوکې ۴۰ له درې کلنۍ خخه د تیټ عمر ماشومان د وزن په کمنست (خوارخواک) باندې اخته دي او په سلوکې ۶.۷ یې له همدي امله مري. په ټولیزه توګه د هېواد په سلوکې ۴۴ وګري په بیلا بیلو کچود خوراکي توکو ستونزه لري. که چېري د افغانستان له اوږو او ځمکې خخه سمه ګته واخېستل شي، زموږ د کرنې او د خارو یو محصولات به خو خو څله اوچت شي، نه یوازې دا چې کورني اړتیاوې به مو بشپړې شي، بلکې

۱۶ - شکل: په انځور کې یو سپری لیدل کېږي چې غنم رسې

د هېواد په ځینو لوړو سیمو لکه په کابل، ګردېز، غزنی او یو شمېر مرکزي ولايټونو کې کرنه یوازې د هېواد په ځینو لوړو سیمو لکه په کابل، ګردېز، غزنی او یو شمېر مرکزي ولايټونو کې کرنه یوازې په یو فصل کې کېږي.

- د اوربنت کمبنت او د اویو نشتوالی هم د هېواد کرنې ته ځینې وخت دیر زیان اړوی.

- په هېواد کې د اویولګولو سیستم بنه پرمختنگ نه دی کې، د افغانستان د سینډونو د اویو جريان په کره توګه نه دی خپل شوی او نه یې هم له اویو څخه سمه استفاده کېږي، همدارنګه د اویو لګولو دیرې آسانتياوې یا د بزرگ په مت یاهم د سیمه یېزو موادو په واسطه ترسه کېږي.

- د کرنې په برخه کې پانګه اچونه هم کمزوري ده او تر اوسيه پوري ده هېواد په دیرو هغه سیمو کې چې کرنه یې اویو لګولو ته اړیا لري، د اویو ذخیره کولو بندونه، نه لري او د پام وړ ویالو جوړولو او د کانالونو کیندلوته پاملرنه، نه ده شوې.

د کرنېزو محسولاتو د صنایعو او د هېواد د صادراتو په وده کې به هم بنستې رول ترسه کېږي.

هغه لاملونه (عوامل) چې د هېواد د کرنې او مالداري د چارو په پرمختنگ، پراختيا او یا هم د هغه په محدودیت اغیزه لري، هغه طبیعي (لکه اقلیم، د ځمکې جوربنت او خاوره)، بشري (لکه، کارخواک او د کارگرانو تخنیکي کچه، فني او د بزرگرانو خبرتیا او پوهه) اقتصادي (لکه پانګه، د خرڅلارو بازار، حمل او نقل او نور) او په پای کې سیاسي لامل یعنې د حکومت سیاست دی. له طبیعي لاملونو څخه یوهم اقلیم دی چې د کرنېزو توکو په خومره والي او خرنګوالي سیده اغیزه لري. د هواد سوروالي او اوږده ژمي له امله

برگران او مالداران هم داسې پوره پانګه نه لري چې د خپلې مالداری او کرنې بنه بنه او عصری کړي او اصلاح شوي کرنېز تاخمونه، د نارو غيو او افتو ضد درمل، کيمياوي سري او کرنېز ماشينونه ورياندي واخلي.

په ټوليزه توګه ويلاي شو چې په افغانستان کې کرنه او مالداري تر ديره پوري په دوديزه بنه پرمخ ورل کېږي چې د کرنېزو چارو لویه موخه یوازې د بزرگ د کورنې د اړتیا بشپړول دي.

په کار د چې کرنه او مالداري په عصری او پرمختلې بنه ترسره شي، د اویو لګولو سیستم باید منظم شي او د هغه نور پرمختګ او بنه والي هم په پام کې ونيول شي، باید د کرنې او مالداري فارمونه او د خارو یو روغنیایی کلېنیکونه پراخه شي، د کرونډي او مارکیټ ترمنځ غڅدلې لاري جورې او فابریکې او صنعتي مرکزونه باید کرنېز توکي په صنعتي محصولاتو واپوي او د توکو ارزښت او کيفيت بنه کړي او دې ډول صنعتي مرکزونو ته پراختیا ورکړل شي. له دې پرته د کرنې او مالداري برخې ته د پانګې اچونې د پاملرنې د را اپولو په خاطر باید د منځني او اوږدې مودې پرمختيایي پلاتونه عملې شي، طبیعي سرچینې، خرڅایونه او خنګلونه باید وساتل شي او له هغو خڅه په دائمي او معقوله توګه ګټه واخېستل شي.

۱۷ - شکل

۱۸ - شکل

د ټولگي دنه فعالیت

زده کوونکي دې دوه چلپي شي او د بناغلي بنوونکي د لارښونې سره سم دې د کرنې او مالداري د ستونزو په هکله او دا چې په شه ډول باید دغه ستونزې له منځه یوړل شي، بحث وکړي او د ډلې استازۍ د خپل بحث پایله دې په ټولگي کې وړاندې کړي.

پونتنې

- ۱ - په هېواد کې کوم لاملونه د کرنې او مالداري د پرمختګ خنډ ګرخیدلي، نوم يې واخلۍ.
- ۲ - خرنګه کولاي شو په هېواد کې د کرنې او مالداري حالت بنه کړو، توضیح يې کړئ.

له ټولگي خڅه بهر فعالیت:

د لومرۍ څېرکېي مهم ټکي او لنديز ولیکي او بیا یې ټولگي ته وړاندې کړئ.

په دې خپرگي کې لولو:

- انرژي او د هغې اهمیت
- د انرژي د نوي کېدو او نه نوي کېدو ور سرچینې.
- برېښنا
- د اویو برېښنا
- حرارتی برېښنا
- د ډبرو سکاره او زموږ په هېواد کې د هغو کانونه
- د صوف دری د ډبرو سکرو کان
- د آشپشتې د ډبرو سکرو کان
- د کرکر د ډبرو سکرو کان
- د هرات د سبزک د مسجد چوبي د ډبرو سکرو کان
- نفت او ګاز
- نفت
- ګاز
- د هېواد نفت لرونکې حوزې
- فلزات
- د فلزاتو د کانونو اقتصادي اهمیت
- د ودانۍ د ډبرو کانونه
- قیمتی ډبرې
- الماس
- لاچورد
- لعل
- زمرد
- د کانونو او انرژي د حالت څېرنه

د خپرکي عمومي هدفونه

زده کوونکي به د دغه خپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنیزو موخونه ورسېږي:

- زده کوونکي به د بشر په ژوند کې د انرژۍ په اهمیت پوه شي.
- د هېواد د انرژۍ له منابعو او د هغو له اندازې خخه به خبر شي.
- په اقتصادي برخه کې به د فلزاتو پر اهمیت وپوهیږي.
- د هېواد د فلزاتو او کانونو په هکله به معلومات تر لاسه کړي.
- د ودانیو جوړولو د ډېرو د کانونو او د هغو د اقتصادي اهمیت په هکله به پوه شي.
- د هېواد کريمه احجار (قيمتی ډېږي) کانونه او د هغو اقتصادي ارزښت به وېژنې.

زده کوونکي به د دغه خپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتی موخونه ورسېږي:

- زده کوونکي به وکولای شي چې د انرژۍ اهمیت بیان کړي.
- د انرژۍ د ډولونو نومونه به واخېستلای شي.
- د فلزاتو اقتصادي اهمیت به بیان او د هغو د کارولو مهم ځایونه به توضیح کړي.
- د هېواد د فلزاتو مهم کانونه به د نقشې پرمخ وښودلای شي.
- د ودانیو او ګرانبيه تېرو کانونه به وېژندلای شي.
- د ودانیو د تېرو اقتصادي اهمیت به توضیح کړي.

۱۹- شکل: د لمربز اویه تودوونکي (کلکتور) انحور

د انرژۍ په هکله خه پوهیرئ؟

انرژي هغه خواک يا قوت دی چې د هغې په وسیله په صنایعو، ماشینونو او صنعتي تولیداتو کې خوځښت را منځته کېږي.

زمور په هپواد افغانستان کې د انرژي زیاتې سرچینې شته چې د ځمکې پرمخ او تر ځمکې لاندې موندل کېږي.

په اوسمی وخت کې د افغانستان صنایع انرژي ته اړتیا لري، چې لوی او کوچني ماشینونه وګرځوي.
د یوې ټولې د پرمختګ لپاره انرژي دېر اهمیت لري، سوداګرۍ، صنعت، لېرد او را لېرد او نورې حیاتي چارې نېغ په نېغه په انرژي پورې تړلي دي.

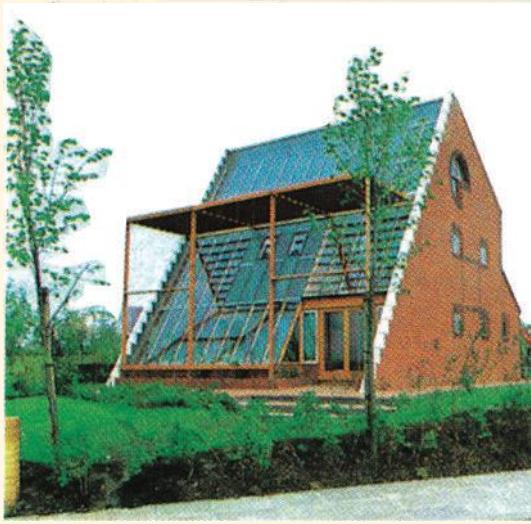
د انرژۍ مهمې سرچینې د ډبرو سکاره، نفت، گاز، اویه، باد، لمر او نورې دي.

- په افغانستان کې د ډبرو سکاره په تپه بیا په اوسمی وخت کې انرژي یوه مهمه سرچینه ده، او د انرژي نورې سرچینې لکه نفت او گاز قيمتي دي، نو څکه د ډبرو سکاره د انرژي د یوې نسبتا ارزانه سرچینې په توګه د ارزښت وړ دي.

د ډبرو سکرو یوه برخه په صنعت کې او نورې برخې یې د سون توکو په توګه په کاريږي، نفت هم زمور په هپواد کې د انرژي د تولید د یوې سرچینې په توګه ځانګړي ارزښت لري.

- هغه خیزې چې د نفتود پلتې په برخه کې له ۱۳۱۵ هـ کال خخه راپدې خواو افغانی او بهرنیو جیولوجیستاناو له خواترسره شوي دي، په ډاکه کوي چې د هپواد په دیرو سیمو په ځانګړي توګه، لکه: د شمال په برخو، لويدیج او جنوب لويدیج کې د نفتوزیرمي شته.

- د انرژي د تولید یوه بله سرچينه طبیعي گاز دي. طبیعي گاز په افغانستان کې له مهمو زيرمو خخه شمېرل

۲۰ - شکل: د سولر انرژی انحصار چې په هغه سره د لمر انرژي زیرمه کېږي

کېږي چې په هبود کې د ننه د لګښت او بهره ته د صادرولو له مخې لور ارزښت لري. د کورونو له روښانولو او تودولو پرته په پخلې او د صنعتي کارخایونو په کار اچولو کې هم اهمیت لري زموږ په هبود کې د اويو له سرچینو د برپښنا انرژي ترلاسه کېږي، له برپښنا خخه د کورونو په روښانه کولو، پخلې او د برقی وسایلو په کار اچولو کې کار اخپستل کېږي. زموږ په هبود کې د انرژي یو شمېر نور ډولونه هم شتې، چې په ئينو کارخایونو کې ورڅخه کار اخپستل کېږي، ممکن په راتلونکي کې به په ټول افغانستان کې دود شې لکه:

د لمريزې برپښنا Solar Energy

دستګاوې لمريز پمپونه، د اويو لګولو لمريز پمپونه او لمريز خرافونه، چې د لمر له انرژي خخه کار اخلي. د اويو او انرژي وزارت په پام کې لري چې د اقتصادي امکاناتو په نظر کې نیولو سره د کونړ او کوکچې په سیندونو بانډې د اويو د برپښنا بندونه جوړ کړي.

له هغې انرژي خخه د کار اخپستلو اغیزمنټوب چې طبیعی نوې کیدونکې سرچینې لري، لکه لمر، اویه او باد د سکرو او تیلو د لګښت په برخه کې سپما رامنځته کوي.

د ټولکې د ننه فعالیت

زده کونکي دې دوه ډلې شي، لوړۍ ډله دې د انرژي او دویمه ډله دې په ورځني ژوند کې د انرژي د اهمیت په هکله خبرې وکړي او د ډلې استازی دې د خپلو خبرو پایله به نوروته ووایي.

پوښتني

۱. انرژي تعريف کړئ او ده ګې مهمې سرچینې وسیع.
۲. ولې د ډبرو سکاره د انرژي له مهمو توکيو خخه شمېرل کېږي؟
۳. د برپښنا د انرژي په تولید کې د اويو د اهمیت په هکله معلومات ورکړئ.
۴. د انرژي اهمیت خرګند کړئ.

له ټولکې خخه بهر فعالیت

ناسې په تېړه شپه - ورڅ کې له کوم ډول انرژي خخه کار اخپستي دی، د هغې په هکله معلومات ورکړئ چې له کومې سرچینې خخه ترلاسه، چيرته تولید او په خه ډول ستاسو په واک کې راغلې، په یوه پاڼه کې بې وليکې.

۲، ۲ د انرژی د نوي کيدو او نه نوي کيدو ور سرچيني (منابع)

۲۱ - شکل: د سولر انرژي يا لمريپر پي برپيشنا يو انځور

د انرژي په هکله خه پوهېږي؟

د انرژي د نوي کيدو او نه نوي کيدو ور سرچيني خه مفهوم لري؟

په طبیعت کې د انرژي دوه دوله سرچيني شته: د انرژي هغه منابع (سرچيني) چې نوي کېږي او د انرژي هغه سرچيني چې د نوي کيدو ور تيا نه لري. دلته یې دواړه ډولونه په تفصیل سره لولو:

د انرژي د تولید د نوي کيدو ور سرچيني هغو سرچينوته ويل کېږي چې په طبیعت کې په پوره اندازې سره موندل کېږي لکه اویه، باد او لمړ چې تل زمورو په چاپېریال کې شته، پای ته نه رسپدونکې دی او بیان نوي کېږي.

د انرژي نه نوي کيدونکې منابع يا سرچيني هغو سرچينوته ويل کېږي چې وروسته تر یوې مودې د هغو زیرمې پاي ته رسیبری لکه د ډبرو د سکرو، نفتو، او ګازو زیرمې، چې وروسته له یوې مودې خخه یې په کانونو کې زیرمې پاي ته رسیبری او انسان نه شي کولای چې تل او پرله پسې توګه ورڅخه کار و اخلي.

حرارتی انرژي چې د ډبرو سکرو، نفتو او ګازو له سوچولو خخه ترلاسه کېږي، د چاپېریال د کړټيا او د څمکې د ډیرو تودیدو لامل ګرځي.

زموره په هيوا د کې د انرژي دغه دواړه دوله سرچيني لکه نوي کيدونکې او نه نوي کيدونکې تر کار لاندې دي.

په افغانستان کې ددې ترڅنگ چې د ډبرو د سکرو، نفتو او ګازو له نه نوي کيدونکو سرچينو خخه کار اخچستل کېږي، د انرژي د نوي کيدونکو سرچينو خخه هم کار اخچستل کېږي چې په دې کې یوهم اویه د انرژي د نوي کيدونکو سرچينو یوه مهمه سرچينه ده.

هغه سیندونه چې مخ په خور دي، د برپيشنا د ترلاسه کولو لپاره ډيرې غوره سرچيني شمېرل کېږي چې د بندونو په جورولو او د تورین په لګولو سره له هغو خخه برپيشنا ترلاسه کولای شو.

۲۲ - شکل د لمريز ديگي انحور

له اويو خخه ترلاسه کيدونکي بربينا د
دبرو له سکرو، نفت او گازو خخه ارزانه
ده. د اويو بربينا ځكه ارزانه په لاس
راخي چې د اويو د دايمى جريان خخه
توليديري. د بربينا د توليد بله سرچينه باد
د. زمور د هبود په ځينو سيمو کې له
باد خخه په ازمایښتي بنه د بربينا ترلاسه
کول پيل شوي دي، ممکن په راتلونکي
کې په ټول هبود کې پراختيا وموسي.

د بربينا د توليد بله سرچينه لم د

چې په دې لپ کې لمريز کولكتورونه
(اوې اېسوونکي)، لمريز خراغونه، د
پخلې ديگونه او نور يادولاي شو، چې

له لمريز کار اخېستو سره پې ډيري غوره پايلې ترلاسه شوي دي. د لمريزو کولكتوروونو خخه په
کار اخېستلو سره زمور په هبود کې هم د بربينا په لګښت کې سيمما کېري او هم د چاپريال دکړتیا
مخه نیول کېري: په اوسيني وخت کې د هبود په ځينو ولايتوونکې د لمريز خخه کار اخېستل
پيل شوي دي او کار ورباندي روان دي.

د ټولکي دنه فعالیت

زده کونکي دې دوه ډلي شي. لومړي ډله دې د انژرۍ په نوي کيدونکو سرچينو او دويمه ډله دې د انژرۍ
په نه نوي کيدونکو سرچينو باندې خبرې وکړي او د ډلي استازۍ دې د څېلوا خبرو پايله نوروته هم ووایي.

پونتنې

۱. د بربو سکرو، نفت او گازو سرچينوته ولې د انژرۍ نه نوي کيدونکي سرچينې وايي.
۲. د انژرۍ د بيلاليلو سرچينو نوم واخلي.
۳. د انژرۍ کومو سرچينوته نه نوي کيدونکي سرچينې وايي ناسم خواب په نښه کړئ.
الف. اوېه ب. د بربو سکاره ج: باد د. لمريز
۴. نوي کيدونکي او نه نوي کيدونکي انژرۍ یو بل سره خه توپير لري؟

له ټولکي خخه بهر فعالیت

که چيرې ستاسي د اوسيدو په سيمه کې د انژرۍ د نوي کيدو ور سرچينې خخه کار اخېستل کېري، د
هغې په هکله چې توليد شوي انژرۍ له کومې سرچينې خخه ترلاسه کېري او خرنګه توليديري، معلومات
راتول کړئ او څېلوا ټولکيواوته پې ووایاست.

د سروسي د برېښنا د فابریکې تصویر

۲۳ - شکل

په افغانستان کې له برېښنا خخه د کومې موخي لپاره کار اخېستل کېږي؟

له برېښنا خخه د مهمې سرچنې په توګه په ټولو صنعتي او اقتصادي چارو، د بنارونو او کورونو په روښانه کولو او برقي وسایللو کې کار اخېستل کېږي. زموږ په هېواد کې له برېښنا خخه کار اخېستل د شلمې بېړي له لومړۍ نيمایي خخه پیل شوي دي او په صنعت او ټولنه کې پې ژور بدلون راوستي دي.

په افغانستان کې لومړۍ خل د امير عبدالرحمن خان د سلطنت پرمهاں د برېښنا کوچني کارخانې په کار پیل وکړ چې د یوې دینمو په بنه وه او یوازې خلوبنښت خراګونه پې روښانه کول. دغې ډایمومو په ۱۲۷۲ هـ. ل کال په کار پیل وکړ او د اړگ د روښانه کولو لپاره ورڅخه کار اخېستل کیده.

ورېسې په ۱۲۷۵ - ۱۲۷۷ هـ. ل کې یو شمېر نورې د برېښنا کوچني دستګاوې چې د براس په انرژۍ پې کار کاوه، یو په بل پسې په کار ولیدې. په ۱۲۹۰ هـ. ل کې په جلال آباد کې د ۱۹ کيلوواتو په قدرت د برېښنا یو ماشین د براں په واسطه په کار پیل وکړ او ورېسې په پغمان کې په ۱۲۹۶ هـ. ل کال کې د ۱۵ کيلوواتو په وړ تیا له براس خخه د تولید یوه کوچني دستګاه په کار واچول شوه. په افغانستان کې د برېښنا د ترلاسه کولو لپاره د برېښنا له بندونو خخه هم کار اخېستل کېږي. د برېښنا هغه بندونه چې په هېواد کې جور شوي دي، له خلوبنښتو کلونو را په دې خوا پې کوم پرمختګ نه دي کړي، نو ځکه د هېواد او سنی اړتیا نه شي پوره کولای.

په اوستني وخت کې چې د بنارونو نفووس دير زيات شوي دي. برېښنا ته د خلکو ورڅ په ورڅ زیاتدونکې اړتیا هم ډیره شوي دي. د برېښنا د ماستر پلان له مخې، افغانستان د ۲۴۰۰۰ میکاواته برېښنا ورتیا لري،

د سروبی د بربیننا د فلبریکی تصویر

٢٤ - شکل

چې په هېټي کې ۲۳۰۰۰ میگاواته یې د اویو بربیننا او پاتې نوره یې حرارتی بربیننا ده چې د طبیعی گاز، د ګبرو سکرو او نفوټه له سرچینو خخه یې ترلاسه کول په پام کې نیول شوی دي. د هېټي تولیدول او پرمختګ دیرې زیاتې پانګې ته اړتیا لري. افغانستان د بربیننا د انرژۍ د تولید د چېکوالی سره سره، د نرۍ او ګاونډیو هپوادو پرتله وروسته

پاتې دی.

په ۱۹۷۶ م کال کې په نړۍ کې په منځنې

توګه په یوه ساعت کې د بربیننا د سپې سر تولید اندازه ۱۷۱۴ کیلوواته ووه، په همدي کال کې په افغانستان کې د هرتن لپاره د بربیننا د انرژۍ تولید په یوه ساعت کې ۴۱ کیلوواته و، چې د نړۍ پرتله ۴۲ خله کم ګټل کېږي. زموږ په هپواد کې د اویو بربیننا انرژۍ د بربیننا بندونو په جوړولو سره ترلاسه کېږي چې یو شمېر پروژې یې دادی: د نغلو د بربیننا بند، د سروبی د بربیننا بند، د ماهېپر د بربیننا بند، د درونټې د بربیننا بند، د کجګکي او جبل السراج د بربیننا بند چې وروسته به پوره خبرې ورباندې وشي.

د ټولګي دنه فعالیت

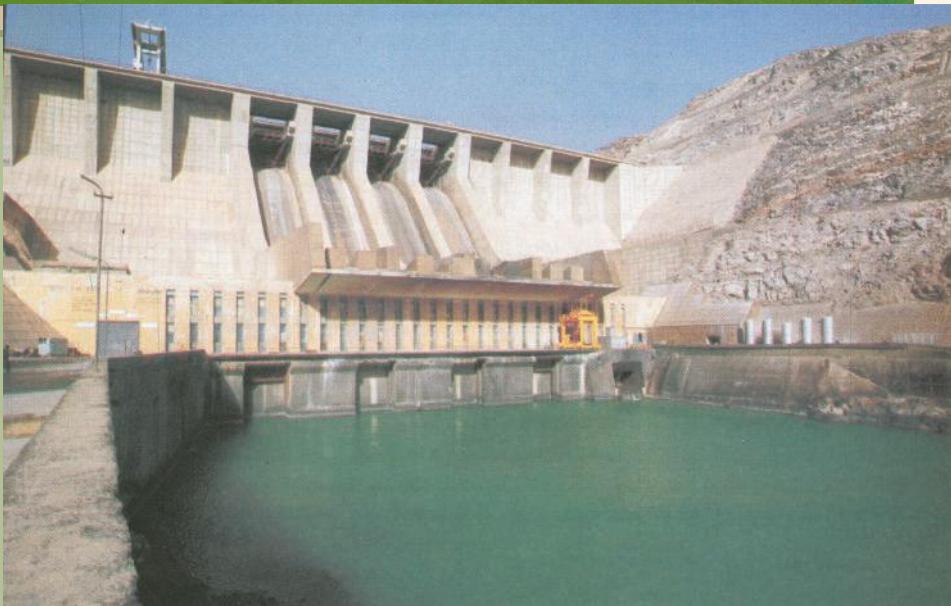
زده کوونکي دې په خو دلو وویشل شي، هره ډله دې په ورځني ژوندکې د بربیننا د اهمیت په هکله خبری وکړي او د خپلو خبرو پایله دې د دلي استازی نوروته واورووي.

پوبنتني

۱. د بربیننا لوړنې دستگاه د کوم پاچا پرمھال او په کوم خای کې جوړه شووه؟
۲. له بربیننا خخه په کومو چاروکې کار اخېستل کېږي؟
۳. افغانستان د خومره میگاواته اویو بربیننا وړتیا لري او پاتې د اړتیا وړ بربیننا به په هپواد کې له کومو سرچینو خخه ترلاسه شي؟
۴. د هپواد د نامتو بندونو نومونه واخلي.

له ټولګي خخه بهر فعالیت

ستاسي په بنوونځي او کورکې بربیننا شته که نه؟ که وي، له کومې سرچینې خخه ترلاسه کېږي، د هېټي میاشتنی لګښت اویه خومره ده، هېټي په اړه معلومات راټول او په بل راتلونکي ساعت کې د هېټي په اړه خبرې وکړئ.

۲۵- شکل: د نغلو د اویو د بربننا د تولید فابریکه

په افغانستان کې د اویو د بربننا بندونه پرکومو سیندونو جوړ شوي او زموږ د خلکو پر اقتصادي ژوند باندې کومې اغیزې لري؟

د شلمې پیرې له نیمايی را وروسته په صنعت او د بشريت د ژوند په نورو برخو کې بربننا د انرژۍ د یوې مهمې سرچینې په توګه پیژنډل شوي ده او د هغې ترلاسه کول او لګول په چټکي پرمخ تللي دي.

د بربننا د ورځ په ورځ زیاتیدونکي ارزښت له مخې دافغانستان د روانو اویو سروې ترسره شوي ده او داسې ویل شوي دي چې افغانستان د سیندونو په بهير کېد زیاتو څورونو د لرلو له کبله، خه ناخه پر هريوه سيند باندې د بربننا د بندونو د جورولو دېربنه امکانات لري. په حقیقت کې د افغانستان سیندونه د بربننا د ترلاسه کولو لپاره تر ټولو اقتصادي سرچینې دي.

د هغولومړنيو سروې گانو او خپنونه د پایلې له مخې چې د بربننا د تولید په برخه کې ترسره شوي، داسې بشکاري چې د افغانستان له سیندونو خخه په هر ساعت کې ۲.۵ میلیونه کیلوواته بربننا ترلاسه کیدا شي، خو اوس دغه سرچینې دېرې لېر تر کار لاندې دي. په اوسيني وخت کې بربننا نه یوازې له سیندونو خخه بلکې له حرارتی سرچینو لکه د ډبرو له سکرو، نفتو او ګازو خخه هم ترلاسه کېږي. افغانستان د اویو د بربننا د تولید بېلا بېلې دستګاوې لري چې په لاندې توګه دي:

۱) د جبل السراج د بربیننا فابریکه

د جبل السراج د بربیننا دستگاه د سالنگ پر سیند باندې جوره شوې ده، له توریین سره یوځای یې لوړوالی ۳۷ متره دی. هغه اویه چې په توریین باندې راخې په یوه ثانیه کې لس متره مکعبه دی. د جبل السراج د دستگاه د جورپولو کار په ۱۲۹۴ هـ.ل. کال کې پیل اویه ۱۲۹۹ هـ.ل. کې بشپړ شو. درې توریینونه لري چې مجموعي ظرفیت یې ۱۵۰۰ کيلوواټه دی. د دغې دستگاه استهلاکي دوره پوره شوې ده او یيارغاونې ته اړتیا لري، خوبیاهم دوه توریینونه یې کارکوي. د جبل السراج له بربیننا خخه د جبل السراج او چاريکارو د بنارونو په روښانه کولو او د ګلبهار د فابریکې په کار چولو کې کار اڅښتل کيري.

۲) د وردګو د چک د بربیننا بند

د چک د بربیننا بند د جورپولو کار په ۱۳۱۶ هـ.ل. کال د غواړي په میاشت کې د ۱۵ میليونه افغانیو په لګښت سرته ورسید. دا بند ۳۰۰ متره اوږدوالي ۱۳ متره پنایوالي اویه کښتنۍ برخه کې ۹ متره جګوالی او د شرشرې جګوالی یې ۲۷ متره دی چې ۴۰۰۰ متره اوږده نهر خخه په ګډه اڅښتنې ۱۷ متره مکعبه اویه په ثانیه کې درې توریینونه چې ۳۳۰۰ کيلوواټه توان لري فعالوي. لاس ته راغلې بربیننا د هوایي سیم په وسیله د ۵۵ کيلو مترو په اوږدالي او د ۵۵ ستون په وسیله کابل ته لیردول شوی و. باید وویل شي چې د نوموري دستگاه د بربیننا لاس ته راونه نظر د اویو اندازی ته فرق کوي.

۳) د پلخمری د بربیننا بند

دغه بند په ۱۳۲۰ هـ.ل. کال د کندز پر سیند باندې جوره شوې چې د بربیننا لور ظرفیت یې په یوه ساعت کې ۴۸۰۰ کيلوواټه دی. په ۱۳۳۶ هـ.ل. کې د پلخمری لومړي او دویمه دوه نورې دستگاوهی هم په یوه ساعت کې د ۹۰۰۰ کيلو واټه ظرفیت په لرلو سره د پخوانی شوروی اتحاد د متخصصینو له خوا جورې او په ۱۳۴۱ هـ.ل. کې یې په کار پیل وکړ. په اوسنی وخت کې د پلخمری د بربیننا د بند توریینونه یيارغول شوې دي او تر ګټې اڅښتنې لاندې دي. د هغه له بربیننا خخه د بغلان دنساجي په فابریکې، سیلو، د موټرو د ترمیم په فابریکې او د پلخمری او بغلان بنار په روښانه کولو کې کار اڅښتل کيري.

۴) د کجکي د بربیننا بند

د هلمند د ولایت د کجکي په ولسوالۍ کې د ولسوالۍ د تولید یوه لويه دستگاه ده چې له کندهار بنار خخه ۱۵۰ کيلومتره شمال لوپیدیع کې ده. په دغې ولسوالۍ کې د هېواد د بربیننا تر ټولو لويه دستگاه په پام کې نیول شوې وه چې د بربیننا د تولید ظرفیت یې ۱۲۰۰۰ کيلو واټه اټکل شوې و. د جورپولو کار یې په ۱۳۳۰ هـ.ل. کې پیل اویه ۱۳۳۲ هـ.ل. کې بشپړ شو. په کجکي

کې د بربیننا د تولید اوستي دستگاه په يوه ساعت کې ۳۳۰۰۰ کيلوواطه بربیننا توليدولاي شي چې د کندهار بنار، هلمند، لښکرگاه بنار او ګرشک، سنگين، کجکي او د موسى کلا ولسوالۍ او د همدغو سيمووه صنعتي تاسيستونو کې لګول کيري. له دې کبله چې دير کلونه ورڅه کار اخپستل شوي دي، توربینونه یې استهلاک شوي دي خو په دې وروستيو کې د امریکې د متحده ایالاتو د پرمختيابي اداري په مرسته بيارغول شوي دي.

۵) د سروبي د اوبو د بربیننا بند

د سروبي د اوبو د بربیننا دستگاه په سروبي کې د کابل د سيند د پاسه، د کابل سيند سره د پنجشیر د سيند د يو څای کيدو په ۱۵ کيلومتری واتن کې، د سمندر له سطحي خخه د ۱۵۹۶ مترو په لوړوالې کې جوړه شوي دي. دغه دستگاه دوه توربینونه لري چې د هر توربين د بربیننا د تولید اندازه په يوه ساعت کې ۱۱۰۰۰ (د دواړو یې ۲۰۰۰) کيلوواطه کيري. د جوروولو کاري په ۱۳۳۰ ه.ل. کال کې پيل اوپه ۱۳۳۶ ه.ل. کال کې پاڼه ورسيد. د سروبي د بربیننا دستگاه دوه بنیګنې لري: لومړي داچې د کابل بنار او صنعتي مرکزونوته نژدي ده او بل داچې د وربنډو د تنګي په برخه کې د کابل پر سيند باندي جوړه شوي ده چې په پوره اندازه اوږدوالي او څورلري چې د دغې ځانګړتيا په لرلو سره په هر شو کيلومتره واتن کې طبیعی څور جوړوي او د وربنډو د تنګي په برخه کې ورڅه ډير کار اخپستل کيري.

د اوستي وخت په پسلې د سروبي په برخه کې د کابل د سيند دبت په پسلې کې په يوه ثانیه کې ۷۴ متر مکعبه اویه دي. سرېره پر دې دغه سيند په کال کې اووه میاشتې پوره اندازه اویه لري، خو په پنځو نورو میاشتو یعنې له تالې خخه ترکب میاشتې پوري د کابل د سيند اویه کمېري. له همدي امله د سروبي د دغې دستگاه اوستي ورتیا په يوه ساعت کې ۲۰۰۰ کيلوواطه ده. د سروبي د اوبو د بربیننا د توربين د بيارغونې قرار داد له جرمني زيمنس کمپنۍ سره شوي کاري بشپړ او تر استفادې لاندې دي. د سروبي له بربیننا خخه د کابل بنار د روښانه کولو، د ګلهار د فابریکې او د مرکز د يو شمېر نورو صنعتي مؤسسو د فعالیت په خاطر کار اخپستل کيري.

۶) د ماھېپر د بربیننا فابریکه

نومورې فابریکه د کابل بنار ختيئ ته په ۴۰ کيلومتره واتن کې د دريو توربینونو په لرلو سره د کابل پر سيند جوړه شوې چې هر توربين یې په يوه ساعت کې ۲۰۰۰ (ټول ۶۶۰۰) کيلوواطه د بربیننا تولید لري. د جوروولو کاري په ۱۳۳۱ ه. کال. پيل اوپه ۱۳۴۵ ه. کال. کې بشپړ شو او ګټې اخپستل ورڅه پيل شول. دا يوه موسمي فابریکه ده. د اوبو د زياتولي پرمهاں فعاله، خود اوبو د کمبنت پرمهاں ولاړه وي. دغه فابریکه د اوبو راګرڅولو بند لري خود اوبو زيرمه نه لري، کله چې په اوپري کې دسیند اویه لري شي، دغه فابریکه پر چاوېږي، خو په ژمي او پسلې کې بيرته په کارباندي

پیل کوي. د دغې فابريکې د بيارغاونې قرار داد د جرمني د زيمنس کمپني سره لاسليک شوي او اوس تر گتې اخښتنې لاندي ده. له بربننا خخه يې د کابل په بنار کې استفاده کيري.

۷) د درونټي د بربننا فابريکه

د ننګرهار په ولايت کې د دغې فابريکې د جورولو کار په ۱۳۳۹ هـ.ل. کال پیل او په ۱۳۴۳ هـ.ل. کې بشپړ او گته اخښته يې پیل شوه. دغه فابريکه درې تورينونه لري چې د بربننا د تولید ټول ظرفيت يې په يوه ساعت کې ۱۲۰۰۰ کيلواړه ده. اوس يې د استهلاک دوري بشپړه شوې، خو بياهم د اقتصادي موجود حالت له کبله کار ورڅخه اخښتل کيري. تخنيکي وضعیت يې د اضافي پرزو د نشتوالي له کبله د انديښني وردې، خود فابريکي عادي سمون کله کله ترسره کيري. د جلال آباد په بنار کې ګن شمېر کورني ترې کار اخلي. په اوسيني وخت کې چې د جلال آباد د بنار نفوس ورڅ په ورڅ مخ په زياتيدو دي، موجوده بربننا یوازي په سلوکې ۳۰ وګرو او صنایعو ته بسیا ده. خو پاتي خلک له وارداتي بربننا خخه ګته اخلي.

ددغې فابريکې له تولید شوې بربننا خخه د جلال آباد بنار د روښانه کولو، صنعتي موسسو او د ۳۵۰۰ جريبه څمکې د اويو د پېډ کولو لپاره کار اخښتل کيري.

۸) د نغلو د بربننا د بند فابريکه

د نغلو د اويو د بربننا د تولید فابريکه د افغانستان د بربننا د تولید تر ټولو لویه فابريکه ده چې د کابل بنار ختيغ ته د ۷۰ کيلومترو په واتن کې جوره شوې او خلور تورينونه لري چې ټوله ورتیا يې په یوه ساعت کې ۱۰۰۰۰ کيلواړه کيري.

دنوموري بند د جورولو کار په ۱۳۳۹ هـ.ل. کال پیل او په ۱۳۴۶ هـ.ل. کال بشپړ او د گتې اخښتو وړ وګر خيد.

ددغې پروژې بنسټي موخه له يوې خوا د سروبي د اوسيني او نورو وروستيو فابريکو لپاره د اوپتیما وړ اوپو زيرمه کول اووبشل اوله بلې خوا د کابل د حوزې لپاره د بربننا تولید و. د نغلو د اويو اصلې سرچينه د کابل او پنجشیر سيندونه دي. د زياتو کلونو په تېريلو سره د نغلو د بربننا د بند د فابريکې وسائل زاره شوي دي، د هغې د بیا رغونې د کار پرمخ بیول له يوې روسي کمپني سره لاسليک شوي او پرمخ روان دي.

د ازبکستان د بربیننا شبکه

د ازبکستان د بربیننا د پروژې غھول په ۱۳۸۶ هـ.ش. کال کې پیل، وروسته کابل بنار او ځینو نورو ولايتوونه وشول، فعالیتونه پې په لاندې چول دي.

الف: ۱- له ازبکستان خخه تر حیرتانو پوري د ۵۳ کيلو مترو په اوږدوالي د ۲۰ کيلو واتو د بل سرکت مزي غھول او د بربیننا ليردول.

۲- د مزار شريف له نایب آباد خخه ۲۰ کيلو واته د بل سرکت مزي د ۲۳ کيلو مترو په اوږدوالي غھول او د بربیننا ليردول.

۳- له نایب آباد خخه تر پلخمری پوري د ۱۶۴ کيلو مترو په اوږدوالي ۲۰ کيلو واته بربیننا مزي غھول او د بربیننا ليردول چې په ۱۳۸۷ هـ.ش کال کې بشپړ شول او ۳۰۰ ميگا واته بربیننا لري.

ب: ۱- له پلخمری خخه کابل ته د ۲۰۲ کيلو مترو په اوږدوالي د ۲۰ کيلو واتو د بل سرکت د بربیننا د مزي غھول او د بربیننا ليردول، د چمتلې دبته کې د ۳۲۰ ميگا واته امپير په ظرفيت د ۲۰۰/۱۱۰ کيلو واتو سب ستيشن دوداني جوريدل.

له حیرتانو خخه تر کابل پوري د نوموري مزي په غھولو کې (۱۳۸۳) او سپنېزې کتاره لرونکې پايې (ستني) کارول شوي دي.

په سانګونو کې هم څئې ستني ۳۸۰۰ متره د بحر له سطحې لوري درول شوي دي. چې تريوه بريله پوري په کابل بنارکې د خلکو اړتیا بشپړوي.

لاندیني جدول د ډيزلي، آبي او حراري بربیننا د تولید او توريد اندازه بنېي (په یوه ساعت کې ۱۰۰۰ کيلوواته)

کلونه	د اوږو بربیننا	حراري بربیننا	ډيزلي بربیننا	له بهر خخه واردیدونکې برربیننا
۱۳۸۲	۶۳۱،۷	۱۹۴،۰	۰۰۱	—
۱۳۸۳	۵۶۴،۵	۲۱۰،۱	۳،۱	—
۱۳۸۴	۶۷۱،۳	۲۳۵،۱	۱۰	۱۳۶،۵
۱۳۸۵	۶۴۰،۹	۲۶۷،۳	۴،۰	۵۹۴،۱
۱۳۸۶	۶۸۳،۸	۲۶۶،۰	۵۷،۰	۷۸۴،۷

د ټولکي دنه فعالیت

زده کونکی دې په دریو ډلو وویشل شي: یوه ډله دې د نغلو او سروبی او بله ډله دې د درونتې او ماھپر او دریمه ډله دې د جبل السراج او پلخمری د بربننا د بند د ازربنت په هکله خبرې وکړي او پایله دې خپلو نورو ټولګیوالوته ووای.

پوښتنې

۱. د افغانستان تر ټولو پخوانی د بربننا د تولید فابریکه کومه یوه ده او کلنی ظرفیت یې خومره دی؟
۲. د سروبی او ماھپر په فابریکه کې له تولید شوې برښنا خخه چيرته کار اخپستل کېږي؟
۳. د نغلو د پروژې اساسی موخي او هدفونه بیان کړئ.
۴. د افغانستان له سیندونو خخه د ترلاسه کیدونکې برښنا اندازه خومره اټکل شوې ده؟
۵. د ازبكستان د بربننا مزي په خه وخت بشپړ او خومره میگواړه ظرفیت به ولري؟
په لاندېنيو څلورو څوابونو کې یې سم څواب په نښه کړئ.
الف. په یوه ساعت کې ۱،۸ میليون کيلوواټه   ب. په یوه ساعت کې ۲،۵ میليون کيلوواټه
ج. په یوه ساعت کې ۳،۵ میليون کيلوواټه   د. په یوه ساعت کې ۱،۵ میليون کيلوواټه

له ټولکي خخه بهر فعالیت

لاندنی جدول په ترتیب سره په خپلو کتابچو کې بشپړ کړئ.

د ظرفیت له مخې	د سابقې له مخې
نغلو	د جبل السراج د بربننا فابریکه

آیا په افغانستان کې له حرارتی برپیننا خخه کار اخېستل کيږي؟ ۲۶- شکل: د کابل په بنارکې د حرارتی برپیننا د فابریکې یو تصویر

حرارتی برپیننا چې معمولاً د ډبرو سکرو، نفت او گازونو له سوځولو ترلاسه کيږي، په افغانستان کې د برپیننا د تولید بنه سرچينه د چې د اویو له برپیننا خخه وروسته په دویمه درجه کې د استفادې وړ .۵

د ډیزلي برپیننا لوړنې فابریکه په ۱۳۵۱ هـ. ل کال په کابل کې جوړه شوه، یو کال وروسته بیا یوه بله کوچنۍ فابریکه په یوه ساعت کې د ۳۰۰ کيلوواټو په ظرفیت د کندههار د وړی او بدللو د فابریکې لپاره جوړه شوه. همدارنګه په ۱۳۳۱ هـ. ل کال کې د ډیزلي برپیننا د تولید دوہ ماشینونه د ۵۰۰ کيلوواټو په ظرفیت د هرات په بنارکې په کار اچول شوي وو. د انرژۍ او اویو د وزارت د ۱۳۸۵ هـ. ل کال د راپور له مخې د افغانستان د حرارتی برپیننا د تولو فابریکو ظرفیت په یوه ساعت کې ۴۲.۷ زره کيلوواټو ته رسیده چې د ټول هېواد د برپیننا فابریکو په سلوکې ۱۲.۵ یې جوړاوه. په اوسيني وخت کې کوچنۍ ډیزلي فابریکې په څینو بنارونو او ولايتونو لکه په مزارشریف، شترغان، تخار، هرات، غزنې او کابل کې د برپیننا مهمې وسیله شمېرل کيږي. چې د سون توکې یې تیل او په څینو څایونو کې ګاز دي دلته به د افغانستان د حرارتی برپیننا په فابریکو باندې خبرې وشي.

۱_ د مزارشریف د حرارتی برپیننا فابریکه

د هېواد حرارتی برپیننا تر ټولو لویه فابریکه د چې د مزارشریف د بنار د لوېدیئې په ۲۰ کيلومتری واتین کې موقعیت لري او په هغې کې هغه ګاز سوځول کيږي چې د جوزجان خخه په نل لیکه کې رالېردول کيږي. دغه فابریکه په ۱۳۴۳ هـ. ل کال کې د یوه روسي انسټیتوت له خوا د هغه وخت د کانو او

صنایعو وزارت په غونښتنه جوړه شوه.

دنوموري دستگاه ظرفیت په یوه ساعت کې ۳۶ زره کيلو واتپه دی چې د طبیعي گازو درې تورینونه لري او تر ۴ زره کيلو واتپه د زيانولو وړيا هم لري. د دغې فابريکې ۲۴ زره کيلو واتپه بېښنا د کيمياوي سري د فابريکې لپاره او ۱۲۰۰ کيلو واتپه نوره بېښنا يې د مزارشريف د بنار د روښانه کولو لپاره په پام کې نیول شوې وه.

۲- د هرات او کندھار د بنارونو د حراري برېښنا فابريکې

د کندھار په بنار کې د ۳۰۰۰ کيلو واتپه په ظرفیت د حراري برېښنا فابريکې په کار پیل کړي و چې او سې ظرفیت ۲۰۰۰ کيلو واتپه دی او په راتلونکې کې به نورهم لوړ شي. د هرات د برېښنا حراري دستگاه په یوه ساعت کې ۱۲۰۰ کيلو واتپه ظرفیت لري چې له ډيزل پرته په هغې کې د ډبروسکاره هم سوڅول کېږي.

۳- د کابل د برېښنا حراري فابريکې

دغه فابريکه د کابل د بنار په شمالي برخه کې د خيرخانې مينې د غائبني ترڅنګ جوړه شوې ده، له دې امله چې د کابل په حوزه کې د اويو کمبنت تر سترګو کیده نو د دغې فابريکې د جورولو کار په ۱۳۵۵ هـ. ل. کال کې بشپړ شو. نوموري فابريکه د ۴۵ زرو کيلو واتپه په ظرفیت سره د نړیوال بانک په ملي مرسته بیا وړغول شو چې د کابل بنار په سلوکې ۴۰ برېښنا بشپړوي، خوله ازبکستان خخه د واردې شوې برېښنا په رانګ سره دغه فابريکه پر چاوه شوې ده چې دوہ تورینونه لري او د سون توکي يې ډيزل دي.

د کابل د بنار ختيئ ته د هودخيلو په سيمه کې د برېښنا یوه بله حراري فابريکه په یوه ساعت کې د ۴۳، ۶ زره کيلو واتپه ظرفیت جوړه شوې وه، خود کورنيو جګرو له کبله ويچاره شوې وه، د هغې د سمون او یارغونې قرارداد د سویزرنله د هېواد له Alston کمپني سره شوې چې د دریم او خلورم تورین جورول يې په پام کې دي.

باید وویل شي چې د حراري برېښنا یو شمېر نورې پروژې هم زموږ په هېواد کې په نظر کې نیول شوې چې په دې لړکې د شبرغان د تورین د گازونو د تولید پروژه یادولای شو.

دغه پروژه به د امریکې د متحله ایالاتو د پرمختیایي ادارې په ملي مرسته د ۱۰۰-۱۵۰ میگاواټپه ظرفیت په راتلونکې کې جوړه شي.

موستندوی اضافي معلومات

(۳) جدول: په بیلابیلو حوزو کې د برپښنا د تولید د ظرفیتوبشنې

سنه	ناصبه ظرفیت (په زروکیلوواتو)	حوزه	گنه
۶۲,۹	۲۴۹,۲	کابل	۱
۳,۵	۱۳,۹۶	ننګرهار	۲
۵,۹	۲۲,۶۷	پلخمرۍ - بغلان او کندوز	۳
۱۰,۸	۴۲,۸۲	مزار شریف - بلخ	۴
۰,۵	۲,۰۸	شیرغان	۵
۱,۳	۵,۳۹	هرات	۶
۱۱	۴۳,۷۰	کندهار - هلمند	۷
۰,۳	۱,۰۴	غزنې	۸
۳,۸	۱۴,۹	نوری حوزې	۹
۱۰۰	۳۹۵,۹	ټول	

سوچینې: د اویو او انرژۍ د وزارت راپور، د ۱۳ ۸۵ کال د تلي میاشت، ۳۷ مخ

د ټولکي دنه فعالیت

زده کونکي دې په ډلو وویشل شي، هره ډله دې د حراري برپننا په اهمیت او د یوې فابریکې په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایلې دې نوروته ووایي.

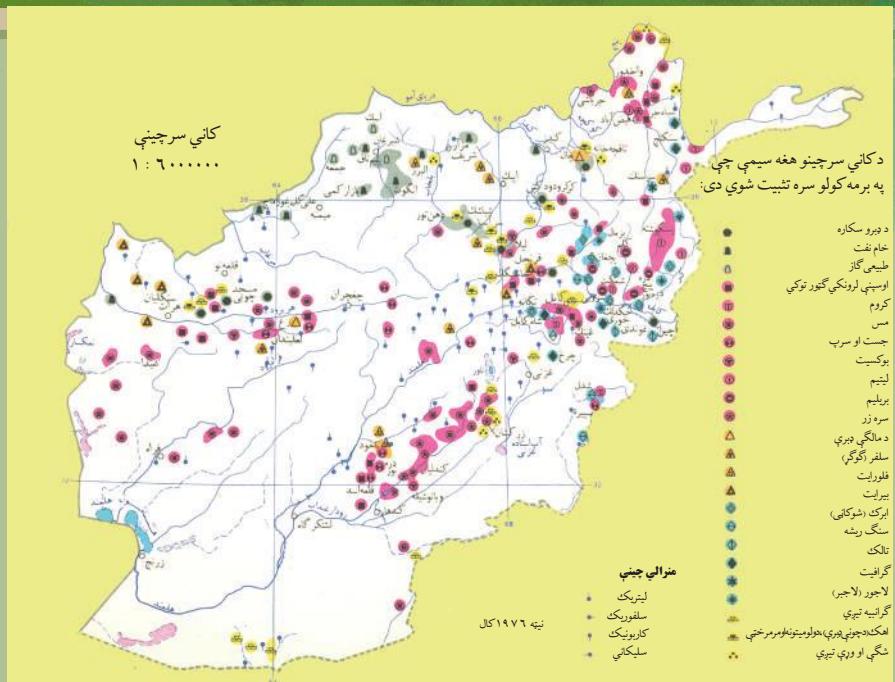
پوشتنې

۱. د افغانستان د حراري برپننا تر ټولو لویه فابریکه چیرې ده او له برپننا خخه یې په کومو خایونو کې کار اخپستل کېږي؟
۲. په اوسني وخت کې د افغانستان د پیزلي برپننا د کوچنيو فابریکو نومونه واخلي.
۳. د کابل د حراري برپننا فعاله فابریکه چیرې او په کوم ظرفیت فعالیت لري او د کابل د برپننا ټوله خومره برخه بشپړوي؟
۴. د کابل د ختيغ د حراري برپننا په هکله خپل معلومات ووایاست.

له ټولکي خخه بهر فعالیت

ولې د اویو د برپننا پرڅای له حراري برپننا خخه کار اخلي او د اویو د برپننا او د حراري برپننا بنیګنې له یو بل سره پرتله کړئ خپل معلومات په راتلونکي ساعت کې ټولگیو الوته ووایاست.

۴، ۴ دېبرو سکاره او زموږ په هېواد کې ده ګډونه

د افغانستان د کانې سرچینو (منابو) نقشه و ګوري. ۲۷- شکل: د کانې منابو (سرچینو) یو تصویر

د ډېبرو سکرو زیرمې د افغانستان په کومو سیمو کې دي؟

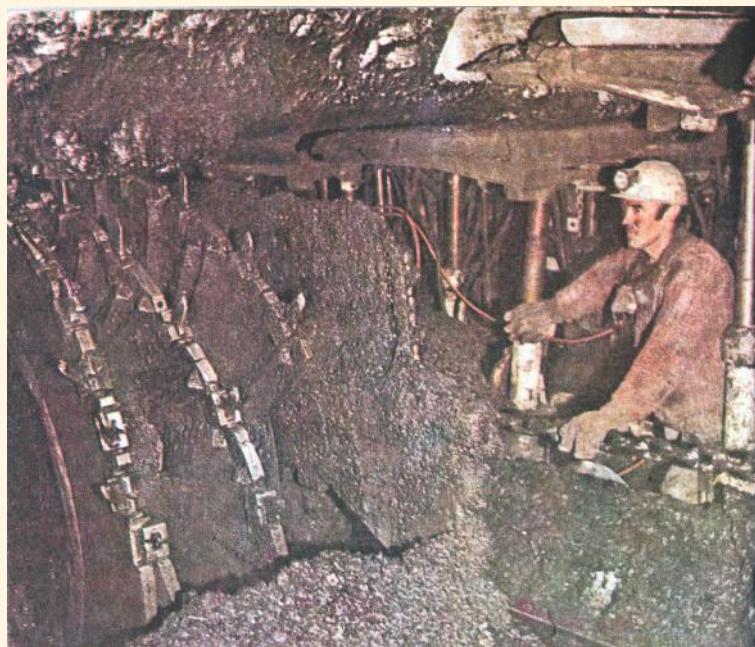
د ډېبرو سکاره د انرژۍ د تولید یوه مهمه سرچینه ده په تېرہ بیا په اوسنې وخت کې چې د نفت او ګازو بېي مخ په لوږيدو دي، ډېبرو سکاره د انرژۍ د تولیدوونکې سرچینې په توګه یوځه ارزانه دي، نوځکه يې اهمیت زیات دي. د ډېبرو سکرو را ایستل له پېر پخوا خڅه په افغانستان کې معمول و.

د افغانستان د ډېبرو سکرو د زیرمو په هکله خېړنې لوړۍ خل په ۲۰۲۰ هـ. ل کال د هندی جیولو جیستانو دهیئات له خوادکهمرد، اشپشتې، صوف درې او تاله او برفاک په سیمو کې وشوي. له هماغه وخت خڅه وروسته د ډېبرو سکرو کارول ورو ورو پیل شول خوله دویمې نړیوالې جګړې خڅه وروسته ترې کار اخېستل پېر پراخه شول او کالنې تولید يې له ۱۲۰ خڅه تر ۱۶۰ زرو ټنو پورې لور شو.

پرته له دې چې د هېواد په بیلابیلو سیمو کې د ډېبرو سکرو کوچنی زیرمې شته، په شمال کې د ډېبرو سکرو دیرې لوبې زیرمې دي چې پراخه سیمه يې نیولې ده. دغه سیمه له تخار خڅه تر هرات پورې غخیدلې چې ۳۵ زره کیلومتره مریع کېږي. د افغانستان د ډېبرو سکرو هغه اندازه چې په اشپشته، کرکر، بنګي (د خان اباد د بنار د جنوب په لس میلي کې)، کرخ، سبزکو او صوف دره کې تثیت شوي دي، ۲۰۰ میليونو ټپونه رسیږي. د افغانستان د ډېبرو سکاره دیر غوره کیفیت لري او ډېر کار ورڅه اخېستل کیدای شي. زموږ په هېواد کې له کافونو خڅه د ډېبرو سکرو درا ایستلو کار د سیمو

د غرني حالت او د لارو د نشتوالي له امله یو خه ستونزمن او په لوړ پېړاوونو کې دي، نو ځکه یې را ايستل او بيه ګرانه پريوخي، خو سره له هغه هم د ډبرو سکاره د سون توکو په توګه لور ارزښت لري.

د افغانستان د ډبرو سکرو تولیدات زباتره د کرکر او اشپشيتي له کانونو خخه دي چې د ټول هپواد په سلوکې ۹۰ برخه جوري. د تولید شوو ډبرو سکرو خخه په سلوکې ۷۷ په صنعتي کارخایونو کې د سون او پاتې نور یې د کورونو د تودولو لپاره په کاريږي.

د ډبرو د سکرو د کان یو انځور

الف. د صوف درې د ډبرو سکرو کان

د صوف درې کان د لرغونتوب او خپلو څانګړياوو له مخې د افغانستان د نورو سيمو پرتله لوړ پتوب لري او په سمنگانو ولايت کې د ډبرو سکرو یو دير لوی کان ګنل کيري، زيرمې یې ۴ ۷ ميليونو ټپو ته رسپيري. د دغې سيمې د ډبرو سکرو کان لور جنسیت لري، تودو خیزه انرژي یې پېړه او د کاربن سلنډ یې لوره د.

له دغه کانونو خخه لکه خنګه چې په کار ده، ګټه نه د اخپستل شوې، لاملونه یې دادي چې یو خو له صنعتي مرکزونو خخه لري او بل دا چې د لېږدولو وسایل محدود او امکانات په واک کې نشته دي.

ددغه کان یوه اندازه سکاره کابل ته لېږدول کيري او پاتې نور یې د بلخ ولايت ته ځي.

په افغانستان کې د
ډبرو سکرو بیلایل
ډولونه شته چې
ځینې سيمې یې په
لاندي توګه بنو دل
کيري:

۲۸ - شکل

ب-د آشپشتی د ډبرو سکرو کان

دغه کان د پلخمری د صنعتی بنار جنوب ته په ۱۱۰ کیلومتره واتېن کې د بغلان ولايت د سیغان په دره کې واقع دی. له دو آب او میخ زرین خخه ۲۰ کیلومتره واتېن لري. ددغه کان د ډبرو سکاره د کمیت او کیفیت له پلوه چېر ارزښت نه لري، داځکه چې د طبیعی چورپنټ له مخې پیچلي او د هغه د را ایستلو په برخه کې ستونزې شته. ددغه کان د سکرو زیرمې د ۵۰۰ زرو ټپو په شاوخوا کې اړکل شوې دي، خویاهم له دې امله چې دغه کان د سکاره د پخوانی سرک ترڅنګ او، نو څکه له دېرې موډي راهیسې کار ورڅه اخپستل کېږي. ددغه کان د ډبرو له سکرو خخه د دولتي ادارو، روغتونو او کابل بنار لپاره کار اخپستل کېږي.

ج-د ټکرکر د ډبرو سکرو کان

د ټکرکر کان د پلخمری بنار خخه لس کیلومتره لیرې جنوب ختیئ ته د ټکرکر له غره سره پروت دی. ددغه کان د ډبرو سکرو ټوله اندازه چې هر پورې دوه یا درې متنه پېړوالی لري ۱۵ میلیونه ټنه بنودل شوې د. د سکرو جنسیت یې بنه او د کار اخپستو وړ دي. دغه کان په ۱۳۸۵ هـ ل کال کې د غوري سمنتو له فابریکو سره یوڅای خصوصي سکتور ته ورکړل شو چې له دغه سکرو خخه د غوري سمنتو د تولید لپاره کار اخپستل شي.

په ۱۳۸۷ هـ ل کال کې د دغه کان له ۳۸۰۰ ټپو خخه زیات سکاره ایستل شوې دي. نوموري کان د پلخمری صنعتی مرکزونوته نژدي دی او له بلې خوا د کابل-کندوز د لوپې لارې په خواکې دی، نو څکه یې اهمیت زیات دی او د هرې ورڅې تولیدات یې په منځنۍ توګه له ۳۰۰ خخه تر ۴۰ ټپو پورې کېږي.

له دغه کان خخه ایستل شوې سکاره د پلخمری د سمنتو جوړولو په فابریکه، بتیو او په کابل کې کارول کېږي.

د-ه هرات د سبزک د مسجد چوبې د ډبرو سکرو کان

دغه کان د هرات ولايت شمال ختیئ کې د ۱۱۰ کیلومترو په واتېن د سبزک غابني خخه لاندې د کرخ دسيند پورته خواهه موقعیت لري، اکتسافې او ساختماني چارې یې د چکې متحصصينو په مرسته ترسره شوې، زیرمې یې ۹،۵ میلیونه ټنه بنودل شوې دي. دغه کان په ۶ هـ ل کې خصوصي سکتور ته سپارل شو، کلنۍ تولید یې ۴۰ زره ټنه او کلنۍ عواید یې ۲۰ میلیونه افغانۍ دي. همدا اوس فعل او ترگتې اخپستنې لاندې دی. د دغې سیمې د ډبرو سکرو جنسیت غوره او لوړه تودو خیزه (حرارتی) اترژي لري. ددغه کان د ډبرو له سکرو خخه د هرات بناروالی او فرقه کار اخلي.

همدا اوس د افغانستان د کانونو د وزارت په پاملنې سره د سبزک د چوبې مسجد د ډبرو سکرو له کان خخه دیوې خصوصي کمپنۍ په مرسته کار اخپستل کېږي چې قرار داد یې د لسو کالونو لپاره اعتبار لري.

د ټولکي دنه فعالیت

زده کونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، يوه ډله دې د هغو خپنوا او مطالعو په هکله خبرې وکړي چې هندی جیولوجیستانو د لومړي خل لپاره په افغانستان کې د ډبرو سکرو په هکله ترسره کړي. او د ډیمه ډله دې د ډبرو سکرو د موجوده زبرمو په هکله خبرې وکړي او پایله دې د ډلي استازی خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړي.

پښتنې

۱. د افغانستان د ډبرو سکرو د تثیت شوو سیمو نومونه واخلى.
۲. د اشپشتې د ډبرو سکرو د ځانګړیا وو په هکله معلومات ورکړئ.
۳. د کرکر د ډبرو سکرو د کان موقعیت له جغرافیا یې پلوه خه اهمیت لري؟
۴. په افغانستان کې د ډبرو سکرو هغه تولیدات چې لوړه سلنې لري له کومو سیمو خخه ترلاسه کېږي
سم خواب په نښه کړئ:
الف. کرکر او اشپشته   ب. د هرات سبزک   ج. د صوف درې کان   د. د هرات د کرخ کان

له ټولکي خخه بهر فعالیت

زمورو په هپواد کې د ډبرو سکرو د را ایستلو په برخه کې د ستونزو په اړه او داچې دغه ستونزې او خنډيونه په خه ډول باید له منځه یووړل شي، يوه مقاله ولیکۍ او نوروته یې واوروئ.

۲۹- شکل: د جوز جان په ولايت کې د یتيم تاق او جرقوق د کاتونو د گازی خاګانو د ازمهښت او چمتو کولو پرانښته له نفت او ګازو خخه خه کار اخښتل کېږي؟

نفت او ګازد تو دو خې او انرژۍ د تولید او سون توکي دي. زموږ د هېواد په بیلاپیلو سیموکې بې زیرمې شته چې په لاندې توګه تر بحث لاندې نیول کېږي:

الف) نفت

نفت د سوځيدو وړ مایع ده چې تر ۱۸۰۰ مترو پوری د ځمکې په ژورو برخوکې موندل کېږي، ځینې وختونه د ځمکې لاندې فشار او تو دو خې له امله پورته خواهه را خې او د ځمکې مخ ته را رسیبری. په میلیونونو کاله مخکې د ژونديو ژوپو او عضوي توکو پاتې شونې چې په یوه سیمه کې پراته وو، ورو ورو د کلونو په تېریدو سره تر خاورو او رسوی پورونو لاندې راغلي، چې د فشار او تو دو خې له امله بې د وخت په تېریدو سره بهنه بدله شوې او نفت ورڅخه جوړ شوي دي. د نفتو د را ایستلو لپاره ژوري خاګانی کیندل کېږي او ډېرې پرېرې نل لیکي د نفتو خاګانو ته ورننه باسي، په دې توګه خام نفت پورته خواهه را وئي يا د پمپ په واسطه را ایستل کېږي. خام نفت تور زنگ لري، خو وروسته تر چاپولو خخه بې په چنهځای کې رنګ بنفش شي او اسانه سوځي.

زمور د هېواد په ډېرې سیموکې د نفتو زیرمې شته چې شمال، لويدیع او جنوب لويدیع برخې بې نیولي دي او مهم ولايتونه بې تخار، کندز، مزار شريف، جوزجان، فارياب، بادغيس، هرات او

نوردي. همدارنگه د هلمند په وادي او په پكتيکاكې هم د نفتو د زيرمو اړکل شوي دي. نفت په ډورو ځایونو کې کارول کېږي. دکورونو په روښانه کولو، د حمل ونقل په وسایلو، په صنعتي ماشينونو، کيمياوي صناعيو او ګن شمېرنورو مرکبونو لکه مصنوعي رېر جورولو او نورو کې ورڅخه استفاده کېږي.

د هغو له فرععي مشتقاتو څخه د پلاستيك په جورولو د عطرونو، رنګونو او ان دا چې د خينو خوراکي توکو لکه مارګرين غوريو په جورولو کې کار تربنه اخېستل کېږي.

ب) ګاز

د ګازونو را منځته کيدل هم لکه د نفتو په شان د ژونديو ژويو د پاتې شونو څخه د عضوي موادو د ترسپ او د تودوخې او فشار له امله او هغونه د هوا دنه رسيدلو له امله دي چې بنې پې بدلونونو ندلی او په ګاز بدل شوي دي.

ګاز د افغانستان یوه ډيره ارزښتمنه سر چينه ده. ده ګو لوپې زير مې هم ده پواد دنه د لګښت لپاره او هم بهره د صادرولو لپاره لور ارزښت لري. په داسې حال کې چې د هبواد په بیلا بیلو سیموکې د ګازونو د پیداکیدو امکانات شته، په اوسيني وخت کې پې لوپې زير مې په خواجه ګوګردک، یتیم تاق، خواجه بولان او جرقدوټ کې موندل شوي دي او همدا او س ترگتې اخېستې لاندې دي چې دلهه پې خو حوزې په لنه ډول د یادولو وړ دي.

۱. د خواجه ګوګردک د ګازو کان

دغه زېرمه د شېرغان دښار شمال لويدیع ته د ۲۳ کيلو متريه واتن پرته ده، د کيندل شوو څاګانو شمېږې ۵ ده. ټوله زېرمه پې ۸، ۶ ميليارده مکعب متراه ګاز اړکل شوي چې تراوسه پوري پې ۴ ميليارده مکعب متراه را ایستل شوي دي. همدارنگه په دغه سيمه کې ۱۰ ميليارده مکعب متراه تريو (سلفر لرونکي) ګاز هم موندل شوي دي.

۲. د یتیم تاق د ګازو کان

دغه زېرمه د شېرغان لهښار څخه ۱۸ کيلو متراه لري ختيغ ته پرته ده. ده ګه تثبيت شوي زېرمه ۲۰، ۸ ميليارده مکعب متراه بنوبل شوي ده.

په ۱۳۴۱ هـ ل کال کې پې د برمه کولو په حال کې په خلورمه خاھ کې اور ولګید چې د دریوکلونو سوڅبدلو په ترڅ کې پې ميليونونه مکعب متراه ګاز وسوڅيدل.

۳. د جرقدوو د گازو کان

دغه زيرمه د شبرغان له سنار خخه ۱۵ کيلومتره ليري جنوب لويدیع کې پرته د، ۳۳ خاکانې بې ۲۰۰ متره په منځني ژوروالي کيندل شوي دي، گاز يې ترييو دي، ټوله زيرمه بې ۶ ميليارده مکعب متره بنودل شوي چې تراوسه پوري يې ۱۵،۳۶۲ ميليارده مکعب متره را ايستل شوي

.۵۵

۴. د خواجه بولان د گازو کان

د شبرغان د سنار په ۳۰ کيلومتره ختيئح کې دي، دبرمه کولو چاري يې په ۱۳۴۲ هـ کې پيل شوي دي، تريو گاز لري او زيرمې يې ۲،۵ ميليارده مکعب متره دي. په پورتنيو سيموکې يې د گازونو ټولي زيرمې ۱۲۰ ميليارده مکعب متره تثبيت شوي چې له هغو خخه يې ۴۰ ميليارده مکعب متره خور گاز او پاتې نور يې تريو يا سلفر لرونکي گاز دي. د گازو د صادرلو لو لپاره د پخوانې شوروسي اتحاد تر پولو پوري د ۳۲ انچو په قطر او ۷،۵ کيلومتره د ۹ کيلو مترو په او برداولي يوه نل ليکه جوره شوي وه. يوه بله نل ليکه د شبرغان له سنار خخه د مزار شريف د سري او برپينا تر فابريکې پوري ايستل شوي وه چې ۵۵ کيلومتره او برداولي او ۱۲ انچه قطر يې درلود، دلير دولو ورتيا يې په يوه کال کې ۵۰۰ ميليونه مکعب متره وه.

مزار شريف ته يې دلير دولو موخيه د مزار شريف دسري او برپينا له فابريکې خخه کار اخپستل وه چې په يوه کال کې يې ۱۰۵ زره تنه يوريا سره توليدوله او همدارنګه د مزار شريف د برپينا د فابريکې په کار اچول و چې په يوه ساعت کې يې ۳۶ زره کيلو واهه برپينا توليدوله. داهم باید وویل شي چې په ۱۳۵۴ هـ ل. کال په افغانستان کې د درې ميلياردو مکعب مترو شاوخوا گاز توليد شوي و چې له هغه خخه ۲۸۵۰ ميليونه مکعب متره يې بهره ته صادر شوي او ۱۵۰ ميليون مکعب متره يې د هپواد د ننه لګول شوي و. په ځينو ګلونو کې يې د گاز له صادرلو خخه د هپواد په سلوکې ۴ د صادراتو ټول ارزښت تر لاسه کیده چې د سلفرو د جلا ګولو په پروژه کې د جرقدوو يې پوره اهميت درلود، همدارنګه په پام کې وه چې د سلفرو د جلا ګولو په پروژه کې د جرقدوو په سيمه کې د سلفر لرونکي گاز له ۲۶ ميليارده مکعب مترو خخه هم استفاده وشي. له طبيعي گاز خخه په ډېر و ځایونو کې کار اخپستل کېږي، له دې پرته چې په پخلي او د کورونو په تودولو کې کار ورکوي، د یوشمېر کيميايی مرکبونو په جوړولو کې هم ګټور دي او د برپينا د انرژي د تولید لپاره هم يوه ډېرې بنه سر چينه د.

(۴) جدول: په بیلاپیلو کلونو کې د نفتو، گاز او د چبرو سکرو د ایستلو اندازې

د چبرو سکاره(په تېو)	گاز(په مکعب مترو)	نفت(په تېن)	کلونه
۳۵۱۰۰	۲۴۲۶۲۰	۸۵۰	۱۳۸۲
۳۳۷۳۰	۱۱۹۱۲۱	۱۴۶۹۰	۱۳۸۳
۳۳۱۱۰	۱۷۲۲۳۷	—	۱۳۸۴
۳۴۹۲۰	۱۷۱۹۲۵	—	۱۳۸۵
۲۴۲۷۰۰	۱۶۱۴۴۰	—	۱۳۸۶

د ټولکي دنه فعالیت

زده کوونکي دې دوه ډلپې شي، لومړۍ ډله دې د افغانستان د نفتو د زبر مو او د دویمه ډله دې د طبیعی گاز په هکله خبرې وکړي او د خپلو خبرو پایله دې نوروته ووایې.

پوښتني

۱. نفت خه دې؟
  ۲. د گاز د پیداکيدو دسرچينو په هکله معلومات ورکړئ.
  ۳. نفت چيرته په کاريږي؟
  ۴. د افغانستان د گاز د مهمو حوزو نوم واخلي.
  ۵. د نفتو زبرمې د افغانستان په کومو برخوکې تثبت شوي دي؟
  ۶. په افغانستان کې د طبیعی گاز عمومي زبرمې په خومره اندازه تثبت شوي دي؟
  ۷. سم خواب په نښه کړئ:
- ب) ۱۲۰ میليارده مکعب متراه
- الف) ۱۳۵ میليارده مکعب متراه
- ج) ۱۱۰ میليارده مکعب متراه
- د) ۱۸۰ میليارده مکعب متراه

له ټولکي خخه بهر فعالیت

د افغانستان د کاني سرچينو د نقشې له مخچې یوه نقشه رسم کړئ او په هغې کې د گاز او نفتو سيمې په خانګړو نښو سره وښيئ او په راتلونکي ساعت کې یې خپلو ټولکيواټه وړاندې کړئ.

الف) د هېواد نفت لرونکي حوزي

٣٠- شکل: د جوزجان ولايت د نفت او گاز د چابولو د فابریکې یو انځور

د نفتوزیرمې زمورد هیوا په کومو برخوکې شته دي؟
په افغانستان کې د نفتود زیر مو د تثیت په هکله خپرني په کمه اندازه په ۱۳۱۴ هـ.ل. د افغاني او بهرينيو جيولو جست له خوا د هېواد په بیلا بیلو سیمو لکه د هېواد په شمال، لوپیدیع، جنوب لوپیدیع او جنوبي کې پیل شوي. د لوړۍ خل لپاره په ۱۳۱۵ هـ.ل. کال یوې امریکایي کمپنۍ د افغانستان په شمال کې نفت لرونکې شيل طبقي (د خجو او شګو له کیناستو خخه جو پېږي) وموندلي او وروسته بیا د هغو لازیاتې زیرمې په پکتیکا او د هلمند په وادي او د افغانستان په سهیل (جنوب) کې هم وموندل شوي. په ۱۳۳۳ هـ.ل. کال کې یوې سویلاني کمپنۍ د نفتود پلتني چاري په منظمه توګه د سرېل په ولايت کې پیل او دیام وړ بریالیتوونه یې ترلاسه کړل، خوله ۱۳۳۸ هـ.ل. کال خخه وروسته د هغه موافقه ليک له مخي چې په همدي اړه له دې خخه دوه کاله مخکې په مسکوکې لاسليک شوي و، د پخوانې سوروي اتحاد د متخصصينو په مرسته د مزارشریف او اندҳوی ترمنځ د افغانستان په شمال کې په ۶۰۰ مربع ميله ساحه کې د نفتود پلتني چاري پیل شوي. د دغه خپرنو پایلو وښوده چې د هېواد په شمال کې د تخار له ولايت خخه د ایران ترپولو پورې د نفتود زیرمود شتوالي پراخه امکانات شته او د هغه په دوام د هېواد د جنوب په پکتیکا او ترلوپیدیع پورې یې دقلعه نو. هرات، شېرغان، میمنې، کندز، تالقان، مزارشریف او نورو سیمو کې د نفتوزیرمې ترستړګو شوي. د هلمند په وادي، پکتیکا او د افغانستان په جنوبي سیموکې هم د نفتوزیرمې اټکل شوي، خود پوره پانګې او د تجربه لرونکو فني پرسونلو د نشتولي له امله د هغو منظم را ایستل تر او سه پورې نه دې تر سره شوي. د نفتويوازني تثیت شوي زیرمه په جوزجان کې ده په دې لپکې د انګوت زیرمه دیادولو وړ ده.

دلته د انگوت په ګلوبون د نفتويوشو کانونه در پیشندل کېږي:

۱. د انگوت د نفتويوشو

د سریل دبئار خخه پنځه کیلومتره ختیخ کې دی چې د نفتوي طبقي بې له ۱۱۰۰ څخه تر ۱۲۰۰ متروپوري دي.

جيولوژيکي زيرمې بې ۱، ۷، ۲۰ ميليونه تنه اوډ ایستل کيدو وړ زير مې بې ۶ ميليونه تنه بشوډل شوي دي.

۲. د آق دريا د نفتويوشو: د سریل دبئار خخه لس کیلومتره ختیخ کې ده، ټولې زيرمې بې ۱۲ ميليونه تنه دي. ثابتې اوډ ګنې اخپستو وړ زيرمې بې له څلور ميليونو ټنو خخه زياتی اړکل شوي دي.

۳. د فشري د نفتويوشو: د سریل جنوب ختیخ ته په ۱۲ کیلومتره واټن کې پروت کان دی جيولوژيکي زير مې بې ۶، ۱۹ ميليونه تنه، د ایستل وړ زيرمې بې ۶، ۳۸۱ ميليونه تنه نفت بشوډل شوي دي.

۴. د زمود ساي د نفتويوشو: د شېرغان دبئار د جنوب لويدیخ په ۶۰ کيلو متري کې پروت دي. زير مې بې ۹، ۱۹ ميليونه تنه اوډ ایستل کيدو وړ زير مې بې ۴، ۳ ميليونه تنه اوډه نفت دي.

په ۱۳۵ هـ. کال کې ويټل شوه چې په دغه برخه کې یو کوچني د نفتوي چنۍ های جورشي، خوکله چې د آق دريا د زيرمو تولیدي ظرفيت نورهم زيات شو، د دغه چنۍ های ظرفيت هم ۲۰۰ زرو ټنونه لورشو. البه د هغه د ودانۍ د کارله بشپړيدو وروسته به په راتلونکې کې د نفتوي تولیدي ظرفيت نور لوړشي چې پرته له شکه به د هېواد دنه د یو شمېر اړتیاوو د پوره کيدو سرېره به د هېواد د تاډيانو په بیلانس کې هم ارزښت ولري.

په اوسيني وخت کې د افغانستان د نفتوي اړتیاوي له بهر خخه د هغه په واردولو سره بشپړېږي، په همداې ترڅ کې نفتوه د هېواد اړتیا ورڅ په ورڅ زياتېږي، او د هغونړپواли بې هم مخ په زياتيدو دي.

د ټولکي دنه فعالیت

زده کونونکي دې په دوه کسيزو ډلو وویشل شي، د افغانستان د کاني سرچينو د نقشې او د لوست د متن خخه په کار اخپستو دې لاندیني فعالیت تر سره کړي:

۱. هغه سيمې چې هله د نفتوي زير مې شته په ترتیب سره دې له شمال ختیخ خخه تر جنوب لويدیخ پورې لېست کړي.

۲. ودي وابي چې کومو کمپنيو، په کومو برخوکې، خه وخت د نفتوي د زيرمو د ثبیت لپاره خپرني تر سره کړي؟

پونښتني

۱. ولې تراوسه پورې د افغانستان نفت په پراخه او منظمه توګه نه دي را ایستل شوي؟ توضیح بې کړئ.

۲. د نفتوي زير مې د افغانستان په کومو سيموکې دي، نوم بې واخلي.

۳. د نفتوي وازنې ثبت شوې زيرمه خه نومېږي او چېرته ده؟

له ټولکي خخه بهر فعالیت

ګرانو زده کونونکو یوه ورڅانه، مجله، کتاب یا انټرنېټ پانه چې د افغانستان د نفتوي د زيرمو د پلتني یا سوداګرۍ په هکله معلومات ولري، ولولې اوډ هغې اخچ په راتلونکې لوست کې خپل بشاغلي شوونکې ته بشکاره کړئ.

۳- شکل: په یوه چبره کې د مسو آثار چې د لوگر له عینک خخه ترلاسه شوي ده.

د فلزاتو زبر مې د افغانستان په کومو سیموکې دي؟

انسانانو له دیر پخوا خخه فلزات پېژندل او هغه بې کارول ، خویخوايې کارول محدود و. ده ګونښو له مخې چې په دې برخوکې شته، داسې خرګنديږي چې هغه لوړنۍ فلز چې انسانانو پېژاند، مس او بیا وروسته او سپنه وه. زموږ په هپوادکې د یو شمېر فلزاتو لکه مسو، او سپني سربو، کروم، جستو او ګرانبيه فلزاتو لکه د سرو زرو او سپينو زرو زبر مې او سر چینې شته چې د هر یوه په هکله لند معلومات ورکول کېږي:

• **او سپنه:** د او سپني زير مې د افغانستان په لاندېنیو برخو او سیموکې شته دي:

- د کندهار په خاکریز کې چې د زیر مو اندازه یې $۲۳,۸۰$ میلیونه ټنه بنودل شوي ده او د حاجیکګ کان.

- د هرات دغور یانو کان چې په ۱۳۸۸ هـ ل کال کې بې له یوې ایراني کمپني سره د پلتني ترون شوي و.

- د بدخشان د سیاه درې کان چې اټکلې زيرمه بې له $۴۰,۴۵$ میلیونه ټنه ده.

- د پغمان د ولسوالۍ د او سپني کان چې زير مه بې $۱,۳۸$ میلیون ټنو ته رسیبرې.

- د جبل السراج د او سپني کان چې د زبر مو اندازه بې اته میلیونو ټنو ته رسیبرې او د او سپني اندازه بې په سلوکې ۴۵ بنودل شوي ده.

د حاجي ګک د اوسپني کان: د باميان د جنوب ختيئ په ۴۵ کيلو متنه واتنه کې پروت دی چې د خپل کيفيت اوزيرمو له پلوه د سيمې يو پير لوی او مهم کان شمېرل کيربي. د اوسپني زبر مې يې ۱،۸ ميليارده تنه بنودل شوي دي او د اوسپني سلنې يې ۶۳،۵ بنودل شوي ده. د کانونو د وزارت نوي شمېري د دغه کان ثبت شوي زيرمې ۱۱۰ ميليونه تنه او اټکل شوي زيرمې يې ۲۰۷ ميليونه تنه بنودلې دي. د حاجي ګک د کان له زيرمو خخه د ګټې اخښتنې امکان شته، خود نومورو کانونورا ايستل زياتې پانګې ته اړتیا لري. په پام کې وه چې په ۱۳۸۸ هـ. کال کې ګټه اخښتنې خصوصي سكتورته وسپارل شي چې د راتلونکو کلونو په ترڅ کې به يې چارې بشپړې او په کال کې به یوميليون تنه پولاد ورڅخه تولید او يو شمېر هپوادو الوته به د کار زمينه برابره شي.

مس: د افغانستان په لسو ولايتونو کې د مسو د کانونو ۱۲ زير مې شته چې له پروان خخه تر فراه او کندھار پوري يې پراخه ساحه نيولي ده. په دې کې د کجکي ترمنځ سيمې ديرې مهمې دي.

- د مسو د طبقو کانونه په ټغور، خورد کابل او ان د چهلستون په غرونو کې تر ستړګو کيربي.

- د کابل په درېندکې (د عينک له کان خخه ۹ - ۸ کيلو متنه لري په خطې بهن د مسو کان پروت دی، د مسو اندازه يې په سلوکې ۰،۵۸ - ۱،۵۵ پوري ده. د زابل ولايت د مسو کان د کندلان په سيمه کې ثبت شوي دي چې د مسو اندازه يې په سلوکې ۶۲،۰ خخه تر ۱،۲ پوري ده، ټوله زيرمه يې له ۵ تر ۸ ميليونو تنو پوري اټکل شوي ده.

د لوګر د عينک د مسو کان: د کابل بnar په جنوب ختيئ کې دي، اټکلې زيرمې يې خلور ميليونه تنه او په دغه کان کې د مسو اندازه په سلوکې له ۱،۲ تر ۱،۵ پوري بنودل شوي ده. په عينک کان کې د مسو اټکل شوي زير مې له ۶ ميليونو تنو خخه زياتې بنودل شوي دي. د کانونو د وزارت نو شمېرو دهغو تثبيت شوي زير مې له ۱۱ تر ۱۳ ميليونو تنو مسو پوري بنودلې دي د داوطلبې له چارو وروسته يې په ۱۳۸۷ هـ. کال کې له يوې چينائي کمپني سره قرارداد لاسليک ډپر ژر به په ګټه اخښتنې پيل وکړي چې هر کال به تقريباً ۲۰۰ زره تنه خالص مس تولید کړي.

- د مسو د کان زيرمې دهرات په شيدا، بادغيس، فراه، هلمند، کابل، غزنۍ، باميانو، غوريند، اندراب بغلان او سرېل کې هم د ارزښت وړ دي.

۰ سره زر: په افغانستان کې سره زر د هندوکش دوو خواووته په بیلا بیلو سیموکې شته چې یوه پراخه ساحه یې د فيض آباد له شمال خخه په جنوب لويدیخ کې تر کندهار پوري نیولې ده. مهم کانونه یې د بدخشان په یفتل او د غزنی په مقر کې شته. د یفتل په سیمه کې د سرو زرو او کوارتز د ډبرو خلور رګونه دی چې په هر ټن کاني توکوکې یې له یو خخه تر ۸۵ گرامو پوري سره زرشته دي.

- د سروزرو نوري زیر مې د قلات په زر کشانو کې شته چې د سرو زرو اندازه یې په هر ټن کاني توکي کې له ۱۱ څخه تر ۱۱ گرامو پوري ده.
همدارنګه د کوکچې د سیند او د هغه د مرستیالانو په تګلوري کې په یوه پراخه ساحه کې سره زر شته چې د سرو زرو اندازه یې د شګې په هر مکعب متر کې په منځنۍ توګه تر ۴ ۳ ۹ میلی گرامو پوري محاسبه شوي ده.

۰ سپین زر: د سپینو زرو زیر مې د پنجشیر (له عمرز خخه تر خواوک پوري)، ده رات سیم کوه او د بی بی گوهر په سیمه او د کندهار په خاکریز کې شته چې پخوا به په نافني توګه ایستل کیدې، خو اوس ور خخه کار نه اخپستل کېږي.

۰ ۵ سربو او جستو کانونه: زموږ په هېباد افغانستان کې د سربو او جستو کانونه هم شته چې په هغوكې د کندهار د بی بی گوهر د سربو او جستو د کان نوم اخپستلای شو چې زیر مې یې ۲۱۱۰۰ ټنه جست او ۵۰۰۰ ټنه سرب بنودل شوي دی چې د هرات د چشت په سیمه او د هزاره جاتو د تولک او د غورښند د فرنجل سیمې کې هم شته دي.

۰ ۵ کروم د ډبرو کانونه: د کروم د ډبرو دشتولي نښې د خوست، میدان وردګو، د لوګر د محمد اغې او کلنګار او کندهار په سیموکې دیا دونې وړدي. د کانونو د وزارت نوې شمېرې د خوست د کروم د ډبرو د ایستلو منځنۍ کلنی اندازه ۷۳۰۰۰ ټنه بنودلی ده چې په ۱۳۸ هـ ل. کال کې یې له یوې کمپنۍ سره قرار داد شوي و خو اوس د امنیتی حالت د خرابوالی له امله نه ایستل کېږي.

د میدان وردګ ولايت د کرومایت د کان منځنۍ کلنی اندازه له ۴۰۰۰۰ ټنو خخه زیاته بنودل شوي

٣٢ - شکل

د ټولگي دنه فعالیت

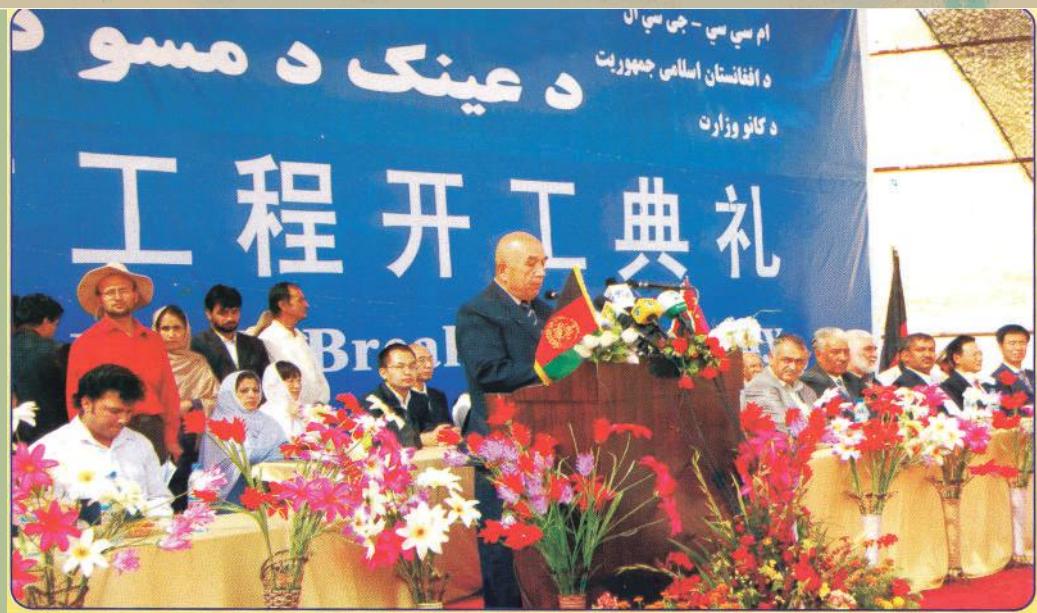
زده کوونکي دې په پنځو ډلو وویشل شي، د لوست د متن او د افغانستان د کانونو د نقشي په لوستلو دې لاندې فعالیت تر سره کړي او د خپل کار پایله دې په ټولگي کې ووایي:
لومړۍ ډله : د اوسبېنې د کانونو د سیمو نومونه واخلي او د نقشي پر مخې وښي.
دویمه ډله : د سروزرو د کانونو د سیمو نومونه واخلي او د نقشي پر مخې وښي.
دریمه ډله : د سپینو زرو د کانونو د سیمو نومونه واخلي او د نقشي پر مخې وښي.
څلورمه ډله : د مسو د کانونو د سیمو نومونه واخلي او د نقشي پر مخې وښي.
پنځمه ډله : د سربو د کانونو د سیمو نومونه واخلي او د نقشي پر مخې وښي.

پوښتني

- ۱- زمود په هېواد کې خو ډوله فلزات شته؟ نومونه پې واخلي.
- ۲- د اوسبېنې کانونه د افغانستان په کومو سیموکې دې او د هغه دېر مهم کان کوم یودي؟
- ۳- د لوګر عينک د مسو د کان په هکله معلومات ورکړئ.
- ۴- د سربو او جستوزیرمې زمود د هېواد په کومو سیموکې دې؟ نوم پې واخلي.
- ۵- زمود په هېواد کې د سپینو زرو زیرمې په کومو برخوکې ثبیت شوي دې؟ نوم پې واخلي.

له ټولگي خخه بهر فعالیت

د فلزاتو د لوست متن او د کانونو نقشه ولولې او په راتلونکي ساعت کې پې د هغه د مهمو ټکو په هکله معلومات ورکړئ.

٣٣ - شکل: د عینک د میسو د کان د پروژې پرانیستل

له فلزاتو خخه خه کار اخپستل کېږي؟

لکه خرنګه موچې په تېر لوست کې ولوستل او جیولوژنکي خېړنو بنو dalle ده، زموږ ده پواد په دیرو برخوکې، د فلزاتو کانونه شته. دغه کانونه ده پواد په اقصاد کې د اهمیت وردی. افغانستان د فلزی زیرمو دلرلو له مخې یو بدای هېواد گنېل کېږي. د هېواد فلزی زیرمې د پانګې اچونې، د تختنکي وسایلو، د فني پرسونل او هېواد دنه او بهر د خرڅلاؤ د بازار په چمتو کیدو سره په پراخه اندازه را ایستل کیدای شي.

فلزات خانګړي اقتصادي ارزښت لري. د کرنې، سوداګرۍ، تختنک او د ژوند دنورو چارو په برخوکې د اقتصادي فعالیتونو پر مختنګونه، د فلزی صنایعو له پر مختیا سره اړه لري. فلزی زیرمې دیوه هېواد د صنعتي کیدو، د خلکو د ژوند دکچې دلورېدو او د اقتصادي پر مختیا لپاره یو مهم ضرورت دی. بنکاره خبره د چې دیوه هېواد د صنایعو بنست د فلزاتو په زیرمو او د اوسبېنې ویلي کولو پوري اړه لري. هغه هېوادونه چې د اوسبېنې د ویلي کولو فابریکې نه لري، باید د ماشینونو د پیرودلو لپاره زیاتې پیسي ولګوی، نوله دې امله د بتیو او د اوسبېنې دوبلې کولو د فابریکو جوړول دیوه هېواد د اقتصاد مهمه برخه جوړوي. هېوادونه باید د فلزی صنایعو د رامنځته کولو لپاره هلې خلپي وکړي.

د افغانستان په شان دیوه هېواد لپاره د فابریکو جورول چې پوره اندازه خام توکي لري، يو اقتصادي او مهم کار او د هېواد د اقتصادي بنستې په پیاوړي کولو کې دیرګټور دي.

د فلزاتو ځانګړ تیاوې له اقتصادي پله ارزښت لري چې په بیلاپیلو برخوکې ورڅخه کار اخیستل کیدای شي: ځینې فلزات د زنگ ضد ځانګړتیا ولري لکه قلعې، سرب او نکل. له سرو زرو څخه د ګانډو او پولي واحد د ملاتې په توګه په بانکونو کې ترې کار اخېستل کېږي. له سپینو زرو څخه په نفره ېې مسکوکاتو او ګانډوکې کار اخېستل کېږي. او سپنه د تختنیکي وسایلولو د جورولو او نور فلزات لکه مس، سپین زر او المونیم چې د بربېتنا او تودو خې دلېردولو ورتیالري، ځینې نورله یو شمېر نورو فلزاتو سره د ترکیب کيدو ځانګړ تیا لري، د بیلګې په توګه د مسو او جستو له ګډولو څخه برونز تر لاسه کوي او د سماوارونو، چلمچي ګانو، د دروازو په دستګیرونو او د نورو برونزی وسایلولو په جورولو کې ورڅخه کار اخلي، نو ځکه فلزات ځانګړي اهمیت لري او د دروازو، کړکيو، کټونو، مېزونو، خوکيو، د ماشینونو په پرزاو، د فابریکو په جورولو او دلوښو په جورولو کې ورڅخه کار اخېستل کېږي.

د ټولکي دنه فعالیت

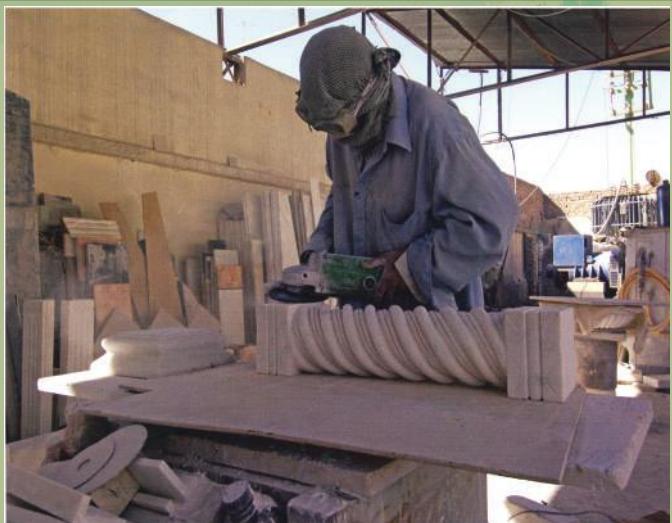
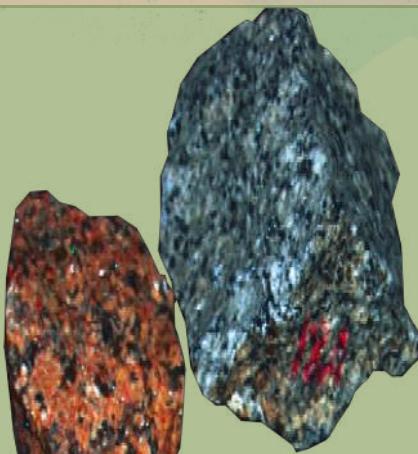
زده کونکي دې خو ډې شي: هره ډله دې دفلزاتو په اقتصادي ارزښت خبرې وکړي او د خپلوا خبرو پایلې دې نوروته ووایي.

پوښتنې

- ۱- ولې فلزات زیات اهمیت لري؟
- ۲- سره زر د نورو فلزاتو په پرتله کومه بنیګنې لري؟
- ۳- له فلزاتو څخه دڅه ډول وسایلولو په جورولو کې کار اخېستل کېږي؟

له ټولکي څخه بهر فعالیت

د لوست دمن په لوستلو سره دفلزاتو د اقتصادي اهمیت په هکله فکر وکړئ او په راتلونکي لوست کې دهغۇ په اړه خپلوا ټولکي ګیوالو ته معلومات ورکړئ.

د کابل په بشارکي یو کارکونکي د مرمرینو ډبرو د تورلو په حال کي ۳۴-شکل: د ګرانيت د ډبرې یو تصویر

د ودانیو د ډبرو کانونه د هپواد په کومه سيمه کې دي؟

افغانستان یو غرنی هپواد دي، د تعميراتي ډبرو د منابعو له پلوه دير غني دي، چې له ډبرې پخوا

زمانې راهسې په ودانیو کې کارول کېږي، په لاندې ډوله دي:

الف: د ګرانيت (خارا) ډبرې

دا ډول ډبرې د خمکې په ژورو برخوکې له اورغور څونکو توکو خخه منځته راغلي دي. دا ډبرې له درو مختلو منزالونو جوري شویدي فلد سپار، مايکا او کوارتز، چې بنې نمونې يې دده دانا تر خنگ غرونو او نورو غرنیو سیمو ډبرو لکه سالنګونو کې تر لاسه کېږي. دا ډبرې د تراکم او سختوالی له امله د ودانیو په زينو، تهدابونو یا بنسټونو او د سړکونو په فرش کې کارول کېږي.

ب : بزلت Basalt

دا ډبرې د خمکې مختله داور غور ځونکود لا او موادو پاتې شوې ډبرې دي، چې د اورغور څونکو فعالیتونو یعنې د آتشفسان غرونو په لمنو کې شتون لري. د افغانستان په زیاترو غرنیو سیمو کې پرمیانه پیدا کېږي. ددې ډول ډبرو مهم منزالونه عبارت دي له: پیروکسین، فلد سپار، الیوین او ځینې فلزی منزالونه دي. دا ډبرې په ځانګړې آب او هوا کې پر لویو او وړو ټوقو ماتېږي او د ودانیو په تهدابونو کې کارول کېږي.

ج: متحوله ډبرې: چې په دریابونو کې له رسوب او آهکې ډبرو خخه رامنځ ته کېږي. د وخت په تېریدو فشار او تودو خې له امله په مرمو بدليېري، ددې ډبرو ذخیرې زموږ په هپواد کې ډبرې دي، دشګو او رسوبی ډبرې د وخت په تېریدو سره په کلکو تخته یې ډبرو بدليېري. چې هغه هم په زیاته کچه کارول کېږي.

د: د رخام او مرموه ډبري: Marble

دا هغه تغير منونکي آهکي ډبري دي چې په بېلا بېلو او بشکلو رنگونو په هپواد کې پيداکيربي، خالص مرمر سپين رنگ لري، مرمر ډبري اهکي ډبري دي چې دشار او تودو خې له امله ېي بهه بدلون کوي، ډبري کيدو او تخنيکي پالش په واسطه څلا او بشکلا پيداکوي. له دي امله دا ډبري دو دانيو په بشکلا، دچای خورلو مېزونو، لوښو، د زيارتونو په لوحو او آن د مجسمو په جورولو کې ورڅخه ګته اخېستل کيردي.

د مرمر ډبري په افغانستان کې ډبri پيداکيربي. له دي جملې کولاي شود ننګرهار د خوربیانو او د اچين سيمه، د هرات ولايت د چشت په سيمه کې او د میدان وردګ د کوتاه عشرو په سيمه کې د مرمر ډبri پيداکيربي د کابل په ولايت کې کولاي شو چه د بادام باغ، ریشخور، قرغې او تره خيلو څخه یادونه وکرو.

د دانيو د ډبرو تر خنگ په هپواد کې دو دانيو نور توکي هم پيداکيربي لکه چونه، ګنج چې په زياته کچه دو دانيو په جورولو کې کارول کيردي.

آهکي مواد له تخنيکي عملاني وروسته په سمنتو بدليري، د بيلګي په ډول، غوري سمنت، جبل السراج د سمنتو د تولیدونکو له ارزښتناکو او مهمو مرکزونو څخه دي، چې همدا اوس ېي د تولید کچه په بدلون کې ده.

په ټولکي کې فعالیت

زده کوونکي دي پر خلورو ډلو ووبیشل شي، لومړي ډله دې دلوست له متن څخه د ګته اخېستنې په هکله معلومات وړاندې کري.

دويمه ډله دې دلوست له متن څخه په ګته اخېستنې سره د هغو سيمو چې هلته د مرمر ډبri پيداکيربي نومونه واحلي.

دريمه ډله دې دلوست له متن څخه په ګته اخېستنې سره د بازالت ډبرو په هکله او له هغو څخه د ګته اخېستنې په باب معلومات وړاندې کري.

خلورمه ډله دې له شکو څخه د جورپوشو ډبرو د خانګرتياوو او درسوبي ډبرو او تغير منونکو ډبرو په باب معلومات وړاندې کري.

۱- د ګرانیت له ډبرو څخه په کومه برخه کې ګته اخېستل کيردي؟

۲- درخام او مرمر ډبri د نورو ډبرو په پرتله خه توپير لري، لنډ ېي تshireح کري.

۳- د کابل په کومه سيمه کې د مرمر ډبri پيداکيربي؟

۴- د سمنتو په جورولو کې له خه ډول خامو موادو څخه ګته اخېستل کيردي، د هغې مهمې فابريکې په کومو ځایونو کې پرتې دي؟

له ټولکي څخه بهر فعالیت

د دانيو د ډول کاني ډبرو نوم واحلي، د هغې د خانګرتيا وو او اهمیت پر باب پنځه کربنې معلومات برابر کري. په راتلونکي لوست کې ېي وړاندې کري.

۳۵ - شکل

د افغانستان د ګرانبیه تیپو مهمی سیمې

۲، ۸ ګرانبیه ډبیری خه دول ډبیری دی او د افغانستان په کومو سیموکې موندل کېږي؟

قیمتی تیپری الماس، لاجورد لعل (لال) یاقوت او زمرد دی چې ده پواد په بیلا بیلو سیموکې شته له دې جملې خخه الماس، یاقوت، زمرد او لعل قیمتی تیپری او لاجورد امیتیست او نوری لېر قیمتی دی چې دلته یې په ځینو خبرې کړو:

الف) الماس

الماس د نورو تیپرو په پرتله ډپر کلکوالی، ټینګوالی او رون رنگ لري. له همدي امله دی چې د ځینو شیانو په پرې کولو او ترا شلوکې ورڅخه کار اخښتل کېږي. سره له دې چې ترا او سه پورې په افغانستان کې الماس نه دی موندل شوي، خو د جیولوژۍ پوهان وایي چې د بدخشان، په مرکزی سیمو، لوګر او غورښند کې د الماسو د پیداکیدو امکان شته دی.

ب) لاچورد

٣٦ - شکل

(لاچوردو) د تېرىي یوانځور

لړه ګرانبیه تېره ده له دیر پخوا یعنې له
څلور زره یا پنځه زره کاله پخوا څخه پې
بدخشنان د جرم د ولسوالی د حضرت
سعید په کلې کې ایستل پیل شوی وو،
خو په اوسنې بنه پې تولید له ۱۹۳۴ م.
کال څخه را پیل شوی دي.

د افغانستان په شمال ختيئ کې د
لاچوردو د ۲۷ سیمو اوزیزمو څېرنه

تر سره شوې ده چې په دې کې د بدخشنان ولايت د جرم د ولسوالی اړوند د سرسنگ کان د
لور اهمیت لرونکی او ترگتې اخښتنې لاندې دی. په ټولو زیرمو کې یې د لاچوردو اندازه
۱۲۹۰ ټنه ده. د سرسنگ په سیمه کې په یواز یتوب سره ۱۴۱ ټنه لوړۍ درجه لاچوردو او
۶۵ ټنه دویمه درجه ثبیت شوی دي. هغه لاچورد چې دلنډن په موزیم کې اینښودل شوی دي،
د افغانستان لاچورد دی چې ۳۸۰۰ کاله مخکې ایستل شوی دي. په افغانستان کې هر کال
۵ نه تر ۱۰ ټنو پوري لاچورد ایستل کېږي چې ډيره برخه یې بیلایلو هپوادونو ته صادرېزی او له
ډيرې لړې برخې څخه یې د لاسي صنایعو په مرکزونو کې کار اخښتل کېږي.

د افغانستان لاچورد د جنیست له پلوه، د رنګونو د ډولونو، نرم والې او روښانه او
هپوادونو له لاچوردو څخه امتیاز او لورتیا لري چې په توره ابي، روښانه ابي، ډېر روښانه ابي او
شنه روښانه رنګونو باندې موندل کېږي. لاچورد د تېرو پېژندنې او سوداګریز بازار له پلوه پنځه
ډوله دي: لوړۍ، دویمه، دریمه، خلورمه، او پنځمه درجه لاچورد.

لاچورد تخنیکي استعمال نه لري، یوازې په ګانهو او زينتي وسایلو کې کارول کېږي. د لاچوردو
ایستنه په پخوانیو ګلونو کې په پرله پسي توګه پر مخ روانه وه، خو د امنیتی حالاتو د خرابی له
کبله یې ایستل څنډېدلې دی، خو د نامسؤولو خلکو له خوا یې په غیر مجاز او ناقانونه بنه ایستل

روان دی چې د کانونو د ویجارپیدو او دولت ته دنه جبران کېدونکي زیان لامل شوي چې د دغۇ
کانونو بیارغاونې ته به په راتلونکي کې ډېرې پانگې ته اپتیا وي.

ج) لعل

د لعل کانونه، د بدخشان په
اشکاشم او د سروبی په جگدلک
کې دی او د پیازی لعل کانونه د
کندھار په خاکریز کې شته. لعل
لوره درجه کلکوالی لري او سور،
بنفسش ډوله، شین ته ورته آبي، ژیر ۳۷ - شکل
يا تور رنگونه لري.

د لعل د تیرې یو انځور

د یاقوت

د مهمو خانګرتیاوو لرونکي دی. د
لومړۍ ډلي له جواهراتو خخه شمېرل
کېږي، د پاني کېدلو ورپیا نه لري.
درجه یې سخته ده. د روښانه سور
اناري رنگ لرونکي او خلا یې شبېښې
ته ورته ده، یاقوت د سروبی ولسوالی
د جگدلک په سېمه کې په سور او
ګلابي رنگونو پیدا کېږي.

۳۸ - شکل

د کان په تیره کې د سرو یاقوتو یو انځور

ه) زمرد

په کانی تیرو کې د زمردو یوانځور

د زمردو کانونه د پنجشیر د خنچ،
بزمال او مکني په سيمو او دکونې په
باپيل دره کې شته دي. د پنجشیر زمرد
زمردي شين رنگ او خينې وخت ابي
چوله رګونه لري. زيرمې يې ۴۶ کيلو
گرامه اټکل شوي دي تر اوسه پوري په
افغانستان کې د گرانبيه تیرو زيرمې په ۳۹ - شکل
فني او عصري بنه تر استفادې لاندي
نه دي راغلي.

د ټولکي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلو ووشل شي، دلوست د متن په لوستلو سره دي دلاجوردو او نورو
قيمتی ډبرو زيرمې لرونکي سيمې د افغانستان د کانونو په نقشه کې په نښه کړي.

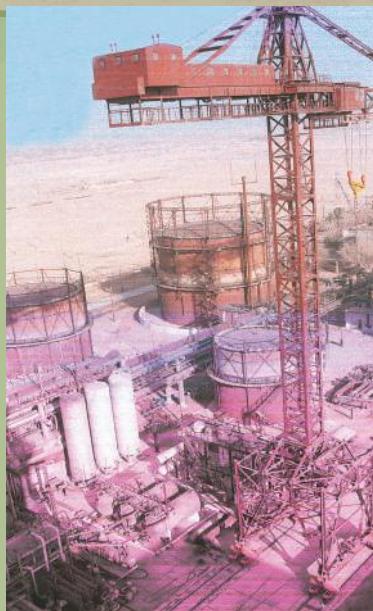
پوبنتي

- ۱- گرانبيه ډبرې کومو ډبرو ته ول کېږي؟
- ۲- د جيولوژي دپوهانو په عقيده د الماسو د پيداکيدو سيمې په هپواد کې چيرې اټکل شوي دي؟
- ۳- لال د افغانستان په کومو سيموکې په کومو رنگونو سره موندل کېږي.
- ۴- ډير بنکلې یاقوت د افغانستان په کومو سيموکې موندل کېږي او کوم رنگ يې ډير نوم
لري.
- ۵- زمرد د افغانستان په کومو سيموکې شته، نوم يې واخلي.

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

يوه قيمتي تيروه چې په ګاپو کې ورڅخه کار اخپستل کېږي، غوره کړئ د هغې د اهميت، ارزښت
او جنسیت په هکله په راتلونکې درسي ساعت کې خپلوا ټولک gio الوته معلومات ورکړئ.

۲، ۸ د کانونو او انرژي د حالت خپړه

۴۰ - شکل

د مزار شریف د نفتو او گازو د تصدی
انځور

په هېواد کې د انرژي او کانونو صنعت خنګه دی؟

لکه خرنګه مو چې ولوستل د انرژي مهمې سرچینې د ډبروسکاره، نفت، گاز، اویه، باد، لمر او نور دي. چې دلته دهري یوې حالت خپرو:

د ډبرو سکاره: زموږ د هېواد د ډبروسکاره د دره صوف، اشپشتې، کرکر او دهرات د سبزک له مسجد چوې کانونو خخه تر لاسه کېږي.

د ډبرو سکرو لویو زیرمود هېواد په شمال او لویدیئح کې یوه پراخه ساحه نیولې ده چې له هرات خخه ېې تر تخار پورې پراخوالی لري او د ډبرو سکرو ډيره برخه د اشپشتې او کرکر له کان خخه رايسټل کېږي.

نفت: د نفتو جیولوژیکي خپړنو بنودلې ده چې د نفتو د زیرمود شتوالي پراخه امکانات د هېواد په شمال کې له تخار خخه دایران تر پولو پورې او دهغو په دوام په جنوب او لویدیئح کې تر پکتیکا پورې پراخوالی لري. د نفتو یوازنې ثبت شوې زیرمه په جوزجان کې ده چې په هغې کې د انګوت، اق دریا، قشقری او زمردساې کانونه د یادولو وړ دي.

گاز : د ګازونو د زیرمو د شتوالي امکانات د هپواد په بیلا بیلو سیمو کې شته. په او سنی وخت کې د هغويو خه لوبي زیرمې د خواجه ګوګر دک، یتیم تاق، خواجه بولان او جرقدوک په سیمو کې د جوزجان په ولايت کې موندل شوي دي چې پخواپې را ایستل پیل شوي وو. دهغو ډيره برخه د خواجه ګوګر دک او جرقدوک له سیمو خخه را ایستل کیده او پخوانی سوروي اتحادته صادریدل. نورباتې ګاز د مزار شریف د سرې او برېښنا په فابریکې کې اود برېښنا د تولید لپاره د خلو ینبتو کلونو په موده کې کارول شوي دي چې اوس ډيره لړه استفاده ور خخه کېږي. د کانونو د وزارت پلان دا بنکاره کوي چې د هپواد د نفتويو کان او د ګازونو یوکان خصوصي سکتور ته ورکړل شوي او د ۳-۴ کلونو په ترڅ کې به ګټې اخېستې ته چمتو شي.

اوېډ : د افغانستان سیندونه د اوېډو د برېښنا د ترلاسه کولو ډيرې بنې سر چینې دي، له دي پلوه یو شمېر هغه بندونه چې پخوا د برېښنا د تولید لپاره جور شوي وو، کافې نه دي او باید چې د برېښنا د انرژۍ د تولید لپاره له سیندونو خخه لازیاته ګټه واخېستل شي.

همدارنګه هغه تور بینونه چې د اوېډو کلونو په ترڅ کې ورخخه کار اخېستل شوي، ويچار او استهلاک شوي او د بند کاسې ېې هم له رسوبې موادو خخه ډکې شوې دي، نو ځکه بیار غاونې ته کلکه اړیا لري.

باډ : د هپواد په څینو ولايتنو کې د برېښنا د تولید لپاره د باد له انرژۍ خخه کار اخېستل شوي دي، خو ډير لېر، حال داچې په هپواد کې ډير موسمی بادونه لګېږي لکه ده رات ۱۲۰ ورخني بادونه او نور.

که چيرې په هپواد کې د باد له انرژۍ خخه د استفادې لازیات امکانات برابر شي، د باد له انرژۍ خخه به لازیاته برېښنا تر لاسه شي او برېښنا ته به د هپواد اړیاوې پوره شي.

لمو : د هپواد په څینو سیمو کې د لمр له انرژۍ خخه ډير لېر کار اخېستل شوي، چې په دي لړکې د پخلې د دیگونو، لمريز و خراغونو او کلکتورونو (د اوېډو تودوونکو) او نورو نومونه اخېستلای شو.

ښه به وي چې په هپواد کې د لمر له انرژۍ خخه د کار اخېستو پراخه زمينه برابره شي.

او سپنه: په دې لړکې د باميانو د حاجي ګک د او سپنې کان، د کندهار د خاکریز زیرمې، د هرات غوريان، بدخشان سیاه دره او د جبل السراج او پغمان د او سپنې زیرمې دیادونې وردي. د حاجي ګک د کان زیرمې ده پواد له نورو ټولو برخو خخه زیاتې دي، د هغو په هکله خپنې روانې دي، په راتلونکې کې به ترکارلاندې ونیول شي او په کال کې به په اټکلې توګه یومیلیونه ټنه پولاد ورخخه ترلاسه شي.

مس: د مسو زیرمې د زابل په کندلان، د کابل په دریند، د لوگر په عینک او د هرات په شیدا سيمه کې دي چې له پخوا وختونو ورخخه ديره لړه او په سيمه یيزه بهه کار اخپستل کиде. دلوگر د عینک د مسو کان چې ده پواد یو ډير مهم کان دي. په دې وروستيو کې په یوې چينائي کمپني سره قرار داد شوي دي او زموږ یوشمېر هپواد والو ته به د کار زمينه برابره کري او ډير عايد به ورخخه ترلاسه شي.

سرب او جست: ده پواد د سربو او جستو زیرمې د کندهار په بې بې ګوهر، د هرات په چشت، د هزاره جاتو په تولک او د غوريند په فرينجل کې دي، چې ده ګوړ د زيرمو را اистل په پراخه اندازه نه دي تر سره شوي.

ګروم: د خوست، میدان وردګ، د لوگر د محمد اغې او ګلنګار د کرومود کانونو له زيرمو خخه یوه اندازه کار اخپستل شوي دي. د خوست د کروم د کان تولیدات د امنیت د نشتوالي له کبله نه دي پيل شوي چې د لازمو امکاناتو په چمتو کېدو سره به د هغو د را اистلو چاري تر سره شي.

ګرانبېه ډبوي: د الماسو شتوالي په بدخشان، مرکزي افغانستان او غوريند کې اټکل شوي دي او دلاجوردو زیرمې د بدخشان په جرم کې او د لال زیرمې د بدخشان په اشکاشم کې شته. دياقوتو زيرمې د سربو په جګدلک، زمرد د پنجشیر د درې د خنج، بزمال او مکني په سيمو او د کونړ د باجييل په دره کې شته دي.

د قيمتي فلزاتو کانونه او په دې لړکې د سروزرو کان د بدخشان په یقتل، دغزنې په مقر، دکلات په زرکشانو او د کوکچې د سيند په بسترکې شته چې پراخه برخه یې نيولي ډ. د سپينو زرو زيرمې په پنجشیر، د هرات په سيم کوه او د کندهار په خاکریز کې تثبيت شوي دي. تر او سه پوري د ګرانبېه ډبواو قيمتي فلزاتو له زيرمو خخه په فني توکه ګته نه ده اخپستل شوي

د هېواد له کانونو او د انرژۍ له سرچینو خخه کار اخېستل له یو شمېر ستونزو سره مخامنځ دی لکه د ترانسپورتی لارو نشتوالی، د فني پرسونل کمبنت، د تخنيکي وسائلو او د پوره پانګې نشتوالی او نور . همدارنګه د وروستيو کلونو جګړي او نا امنی او په خپل سر او غیر فني توګه د کانونو اистل هم دستونزو په لړکې شمېرل کیدای شي، چې دولت ته د نه جبران کیدونکو زيانونو خخه پرته دکانونو د وڃاريدو لامل هم شوې دي، همدارنګه له هېواد خخه بهر ته دهغو قاچاق کول هم دانديښې وردي. که چيرې په هېواد کې د انرژۍ له سرچينو او کانونو خخه تخنيکي او فني ګډه واخېستل شي او په دې برخه کې پانګونه وشي، هرکال به دپام ور عواید له دې لاري ترلاسه او هېواد والوته به دکار زمينه هم برابره شي.

د ټولګي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې دوه ډلي شي، لوړۍ ډله دې دلوست دمن په لوستلو د انرژۍ د سرچينو او د هغه د تولید په هکله او دويمه ډله دې د هېواد د کانونو د حالت اوله هغه خخه دکار اخېستو په اړه خبرې وکړي او د ډلي استازی دخپل بحث پايلې دې نوروته وړاندی کړي.

پوښتنې:

- ۱- په افغانستان کې د انرژۍ کومې سرچينې شته او دهغه له خو ډولونو خخه تر او سه پوري کار اخېستل شوي دي؟
- ۲- د هېواد د اوبله سرچينو خخه په خه ډول د بربننا د ترلاسه کولو لپاره بنه او اعظمي استفاده کولای شو؟ توضیح یې کړئ.
- ۳- کوم ډول فلزات او گرانبيه ډبې په هېواد کې شته، نوم یې واخلي.
- ۴- په هېواد کې وروستيو جګړو او نا امنيو د کانونو او د انرژۍ له سرچينو خخه کار اخېستل له کومو ستونزو سره مخامنځ کړي دي؟ توضیح یې کړئ.
- ۵- دکروم د ډبرو زيرمي ده هېواد په کومو برخو کې تثبت شوي دي؟ نوم یې واخلي.

له ټولګي خخه بهر فعالیت:

د دویم څېرکي د افغانستان دکانونو او انرژۍ برخه ولوي دهغې لنډيز په یوه پانه کې وليکئ او په راتلونکي لوست کې دهغه په هکله خپل ټولګيوالوته معلومات ورکړئ

تاسي په دويم خپرکي کې د افغانستان د کانونو او انرژۍ په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه خپرکي کې به د افغانستان له صنایعو او سوداګري سره آشنا شیء.

په دې خپرکي کې لولو:

په افغانستان کې صنایع او د هغو اهمیت

- لاسي صنایع
- ماشیني صنایع
- توریزم او د هغه اقتصادي اهمیت
  - د هپواد گرخندوې سیمې
  - د گرخندوی احصائيه
- سوداګري او اهمیت پې
  - کورنۍ سوداګري
  - بهرنۍ سوداګري
- د هپواد د وارداتو او صادراتو انډول
- بانک
  - مرکزي بانکونه
  - سوداګریز بانکونه
- د بانک د چارو د پرمختګ خرنګوالی
- د صنایعو او سوداګري د حالت خپل

د څرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکي به د دغه څرکي په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موختوته ورسیبri:

- سوداګري به و پېژني.
- د سوداګري بیلابيل دولونه به و پېژني.
- د هېواد د صادراتو او وارداتو پر اندازې او انډول په پوه شي.
- د صنایعو پر اقتصادي اهمیت به پوه شي.
- د هېواد د صنایعو ډولونه به و پېژني.
- د هېواد د صنایعو پر ستونزو او خنډونو به پوه شي.
- بانک به و پېژني.
- د بانک د کار په خرنګوالی به و پوهیږي.
- د ګرځندوی (توریزم) په اقتصادي او فرهنگي اهمیت به پوه شي.
- د هېواد توریستي سیمې به و پېژني.

زده کوونکي به د دغه څرکي په لوستلو سره لاندېنیو مهارتی هدفونوته ورسیبri:

- سوداګري به تعريف کړي شي.
- د سوداګري ډولونه به فهرست کړاي شي.
- د هېواد د وارداتو او صادراتو اندازه به بیان کړي.
- د صنایعو اقتصادي اهمیت به توضیح کړي.
- د هېواد د صنایعو ډولونه به فهرست کړي.
- د صنایعو ستونزې او خنډونه به وشمېږي.
- بانک او د هغه د کارکولو خرنګوالی به توضیح کړي.
- د توریزم معنا به وویلاي شي.
- د توریزم اقتصادي اهمیت به توضیح کړي.
- د هېواد د توریستي سیمو نوم به واخېستلای شي او هغه به د نقشې پرمخ ثبیت او وښی.

۴۱ - شکل

تاسي پوهيرئ چې صنعتي فعالیت د توکو ارزښت، کيفيت او ګټورتوب لوروی؟
صنعت

صنعت یو تولیدي فعالیت دی چې د هغه په ترڅ کې له هغو لوړنیو یا خامو توکو لکه طبیعي، کرنیزه، کیمیاوي او حیوانی توکو خخه چې له ځمکې ترلاسه کېږي د کار ور شیان او اجناس جورېږي او د بشري تولنو ارتیاوې ورباندې بشپړېږي. صنعت هم د لاس او هم د ماشین په واسطه پر مختلای شي.
صنعتي فعالیت چې د ارزښت، کيفيت او ګټورتوب د لوروپه خاطر د توکو د بنې د بدلون عملیه ده، د بشريت په تاریخ کې اوږده سابقه لري.

صنعتي انقلاب چې د اتلمسې پېړي په دویمه نیمایي کې په اروپا کې پیل شو، په پاڼۍ بې بشري تولنې ته ژور بدلون ورکړ او د خلکو ژوند ته پې بله به ورکړه.

دلومړنیو یا خامو توکو لکه د کانی توکو، کرنیزو تولیداتو او نورو د بنې بدلون ترڅو په وروستيو صنعتي پخوا جناسو واړول شي، بیلاليل صنعتي پړاوونه تېروي، د بیلګې په توګه:

که چېږي تاسي هغه محصولات او اجناس کتلي وي چې په پلورنځي کې بې پېړي، لیدلي به مووي چې پېرودل شوی جنس دومره هم اسانه په لاس نه دی راغلې، بلکې بیلاليل صنعتي پړاوونه پې تېرکړي ترڅو چې پلورنځي کې د پلورل کيدو ور ګرځیدلى دی. مورکولای شود موضوع د لا روښانه کولو په خاطري یو کتاب چې په کتاب پلورنځي کې پلورل کېږي د بیلګې په توګه یادکړو. د ډې کتاب چې پلورل کېږي کارې د ډیوه نیالګې له کینولو خخه پیل کېږي، کله چې نیالګیو بنه وده وکړه او لوې په ورڅخه جورې شوي، پې شوي لرګې بې فابریکې ته وبل کېږي، هله ورشخه کاغذ جورېږي، کله چې کاغذ جورې شو، مطبعې ته لیبل کېږي، مخکې له مخکې کوم کتاب چې تالیف شوي وي هغه طرحه او په

کمپیوټر یا کوم بل شکل باندې ډیزاین شوي، په کاغذ باندې چاپ او د صحافۍ له پراو خخه وروسته د کتاب په بنه چمتو کېږي او د خرڅلاو لپاره کتاب پلورنځي ته راول کېږي.
په همدي توګه که چيرې مور ځير شو ټول صنعتي محصولات د کار بیلاپل پراونه تپروي او بیا د استفادې وړ ګرځي.

د صنایعو، په تپه بیا د ماشیني صنایعو ارزښت په دې کې دی چې په لروخت کې ډبرو موادوته د بني بدلون ورکوي، د هغو په خرنګوالي او بیه کې لوروالي راخې.

زمور خلک له ډېر پخوا خخه په کوچنيو لاسي دستګاووکې په لاسي صنایعو بوخت وو. فرش، لکه: غالى، لمخي، ټغرونه او نور د اړتیا وړ وسایل یې ځان ته جوړول.

زمور هبود دیلاپيلو او دیرو کانونو، کربنزو ډول ډول محصولات او د پوره کار خواک په لرلو سره صنایعو او د هغو ودې ته ډېرې بنه زمينه چمتو کولای شي. که چيرې حکومت وکولای شي چې د ملي صنایعو د ملاتې لپاره له یوې غوره اقتصادي پاليسى خخه کار واحلي، د فابريکو او کارخایونو جوړولو ته شرایط برابر کړي، نو زيات شمېر ضروري اجناس او مالونه به د هبود دنه تولید او ملي عايد به لا اوچت شي.

د ټولګي دنه فعالیت:

زده کونکي دې درې دلې شي، له متن، تصویرونو او د لوست له بیلګو خخه دې کار واحلي، لاندې فعالیتونه دې ترسره او بیا دې د خپل کار پایله خپل ټولګيواته وراندې کړي.
لومړۍ ډله: د خپل جامو په هکله خبرې وکړئ چې په خه ډول جوړې شوي او کوم صنعتي پراونه یې تپر کړي دي؟

لومړني خام توكۍ	صنعتي شوي
	پنه
غالى	گنۍ
دوډي	لرګي
بوټان	
غوروي	
خیلک (پنیر)	اوسبنه

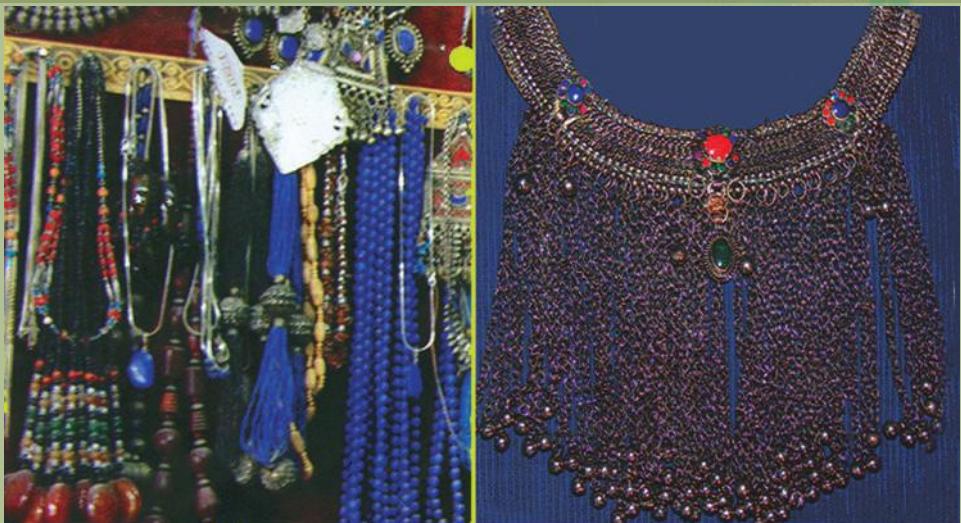
پوښتني:

۱- صنعت خه ته وايي توضیح یې کړئ؟

۲- د صنایعو د ارزښت په هکله معلومات ورکړئ.

له ټولګي خخه بهر فعالیت:

د لاندې جدول په تشو خایونوکې د لومړنيويا خامو توکو او صنعتي شوو اجناسو (مالونو) نومونه په خپله کتابچه کې ولیکي.

٤٢ - شکل

په تېر لوست کې د صنایع او د هغه د اهمیت په هکله بحث وشو، په دغه لوست کې به د هېواد ماشیني او لاسي صنایع ویژنو.

که د هېواد په اقتصادي وده او پرمختګ کې د ټولنیزو او طبیعی بیلابلو عواملو اغیزه په تېره بیا د صنایع په وده او پرمختګ کې وڅړو، ویه لیدل شي چې د هېواد د صنعتی کیدو لپاره ډیره بنه زمينه شته، نو د هېواد صنایع په لاسي او ماشیني برخو کې خیرو:
د افغانستان خلکو له لرغونو زمانو راهیسي د کورنیو اړتیاوو او بهرنی سوداګرۍ لپاره په خپل لاس جورپشوو دستګاوو باندې د اړتیا وړ شیان جورپول او خپلې اړتیاوې یې پوره کولي.

کليوالې صنعت کارانو به په خپلو ډیرو لوړنیو وسایللو سره د صنعتی اجناسو په جورپولو لاس پوري کاوه، چې له لاندېنیو سرچینو خخه یې کار اخښت:

۱. له خاروېو خخه تر لاسه کیدونکو لوړنیو توکولکه وړیو، ویښتانا او د وړښمود چنجیو له تارونو او نورو خخه.

۲. له نباتي سرچینو لکه پنېي، کتان، سنپاو او نورو خخه.

۳. کاني توکولکه او سپنېي، مس، سرو او سپنېي زرو او له خټو او نورو خخه.

- هغه د لاسي صنایعو محصولات چې د خاروېو له الیافو خخه جورپري مشهورېي غالې، ليمخي، برک، تغر، شړۍ او نور دي.

د غالى اويدلو صنعت د افغانستان يو چير مهم لاسي صنعت او غالى صادراتي مهم قلم او لاسي صنعت دى چې زياتره په شمال، شمال لويدیخ او لويدیخو ولايتونو کې تولیديري.

- د لاسي صنایعو هغه محصولات چې له مالوچو خخه جورپري دادي: خمتايي رختونه، کشمپره، پتو، لونگۍ، سطرنجي اونور. پخوا به چې په افغانستان کې په کومو څایونو کې پنه پېره کرل کidle، هلتہ به کليوالو پنه يې يا نخي رختونه ورخخه جورپول.

- زرگران ، مسگران او پستان له فلزاتو خخه د کار ور شيان لکه يوم، تبر، تيشه (ترښ)، چاقو، چاره او مسي لوښي لکه دیگونه اونور، او ګانې له سرو او سپينو زرو او قيمتي ډبرو لکه لا جوردو او یاقوتو خخه جورو.

ب - ماشيني صنایع: د واکمني په وخت نوي ماشيني صنایع او عصری فابريکې د لومړي خل لپاره د امير شيرعلي خان د واکمني په وخت او لبر وروسته بيا په يو خه پرمختله کې بنه د امير عبدالرحمن خان د واکمني په وخت د نولسمې پېړي په وروستيو کې په هبود کې رامنځته او لومړني عصری فابريکې د کابل ماشين خانې په نوم تاسيس شوه، په دغې فابريکې کې د توب، ټوبک او حربي مهماتو او سړې او تودې وسلې په ګاډون حربي مهمات تولید او جوريدل. وروسته بيا ماشيني صنایعو يو خه وده وکړه. په ۱۳۶۰ هـ کال کې په هبود کې ۳۹۱ صنعتي موسسي فعالې او په کار بونځې وي چې له هغه خخه يې ۲۷۴ د خصوصي سکتور او پاتې ۱۱۷ يې د دولتي او مختلط سکتور وي.

له دې امله چې د ماشيني صنایعو په رامنځ ته کيدو او وده کې خر خونکي خواک يا انرژي لومړني اړتیا بلل کېږي، نوځکه په هغو سيمو کې چې برپښنا او ګن خلک وي لکه په کابل، کندههار، هرات، مزارشریف، کندز او جلال آباد کې، صنایع خای پرخای رامنځ ته شوي دي.

دا هم باید ووبل شي چې زموږ په هبود کې د ۴ کلنوجګرو پرمهاں، زیات شمېر صنعتي تاسيسات زیانمن شول او هغوي ته لوی زیان واوښت، اوس يې بیارغاونه او بیرته جورپول پرمخ خي او یو شمېر کورنيو او بهرنیو پانګوالو د نويو صنعتي موسساتو په جورپولو هم لاس پوري کړي دي.

ج - ماشيني تولیداتو احصائيه: لکه چې مخکې ووبل شول، په افغانستان کې ماشيني صنایع او پرده سابقه لري، خو په دې وروستيو کې د ناوړه سياسي شرایطو، جګرو او لبرې پانګې اچونې له کبله خنډ او خنډ سره مخامنځ شوي، بیاهم هغه ماشيني صنایع چې په هبود کې شته او یا پخوا وي، له هغوسره په لاندیني جدول کې د اضافي معلوماتو په توګه آشناسشي.

گهه	ماشینی تولیدی صنایع	د تولید دول	تولیدی ناصبه ظرفیت	او سنی چمتو ظرفیت	او سنی حقوقی شخصیت
۱	دبگرامی نساجی	تاری ټوکران	۱۶ میلیونه متره	فعاله نه ده	پروژه
۲	د کندھار نخی نساجی	//	// ۴۰	//	تصدی
۳	د کندھار وری او بدل	وریسمین رخت	یو میلیونه متره	//	//
۴	د هرات نخی نساجی	تاری ټوکران	۱۲,۵ میلیونه متر	//	پروژه
۵	د بلخ نساجی	//	۲۲ میلیونه متره	په کال کې ۳۰ تنه تجارتی	تصدی
۶	د ګلبهار نساجی	//	۵۰ میلیونه متره	فعاله نه ده	سهامی شرکت
۷	کابل نساجی	//	یو میلیونه متره	//	//
۸	د پلخمری نساجی	//	۲۴ میلیونه متره	په سلوکې ۵۰٪ فعاله ده	//
۹	د مزارد سری او برپشنا فابریکه	دیورا سره	په کال کې ۱۰۵ زره تنه	په کال کې ۲۴ ساعتونوکې ۱۰۰ تنه	تصدی
۱۰	لومړی غوري سمنت	سمنت	په کال کې ۱۲۰۰۰ تنه	یوه شپه ورڅ کې ۴۰۰ تنه	خصوصی
۱۱	دویم غوري سمنت	//	په کال کې ۳۱۰۰۰ تنه	یوه شپه ورڅ کې ۱۰۳۳ تنه	//
۱۲	د هرات سمنت	//	په کال کې ۲۱۰۰۰ تنه	یوه شپه ورڅ کې ۷۰۰ تنه	دولتي پروژه
۱۳	د کابل د تار او بدل دستگاه	تار	په کال کې ۵۰۰ تنه	غیر فعاله ده	خصوصی
۱۴	د کابل د او بدل فابریکه	رخت	په کال کې ۱,۸۳ میلیونه متره	غیر فعاله	خصوصی
۱۵	د کندوز سپین زر غوري	محلوج، (مالوچ) او	په کال کې ۱۱۰۰۰ تنه	لړي فعاله شوي په اجره	دولتي تصدي
۱۶	د بلخ جن او پرس فابریکه	//	۴ دانه لرونکې پښه (بومبه)	ورکړل شوي	//
۱۷	بست تصدی	//	په کال کې ۲۵۰۰۰ تنه	په کال کې ۸۵۰۰ تنه	تصدی
۱۸	د هرات د مالوچو شرکت	پښه، مالوچ، غوري او صابون	په کال کې ۱۰۸۰۰ تنه	یو خه فعاله	//
۱۹	مرکزی سیلو	دوجی او اوره	۵۰ زره تنه ذخیره		

کېھ	ماشیني تولیدي صنایع	د تولید دول	تولیدي ناصبه ظرفیت	اوستي چمتو ظرفیت	اوستي حقوقی شخصیت
٢٠	پلخمری سیلو	//	٢٠ زره تنه ذخیره	فعاله ده	// //
٢١	دکندهار سیلو	د غنمو ذخیره	٦٠ زنه په ٤٤ کول ساعتونو کې	غیر فعاله	// //
٢٢	د بلخ سیلو	چودی او اوره		فعاله ده	دولتي تصدي ده
٢٣	د هرات سیلو	د غنمو ذخیره	٢٠ زره تنه غنم په کال کې	// //	// //
٢٤	د بغلان د شکري پروژه	شکره	١٠ زره تنه په کال کې	// //	دولتي پروژه ده
٢٥	د هلمند حجاري او فريزچر	مرمر، موبيل او		بيارغول شوي خو فعاله نه ده	گله شركت

د تولگي دنه فعالیت:

په خپلو کتابچو کې لاندې جدول په مناسبو کلماتو سره د لوست د منتن او تصویرنو په کاتلو او د ورکړل شوي بيلګې خخه په استفادې ډک کړئ.						
صنعتي شوي ټوکي	کاني منابع	کاني شوي مواد	کاني منابع مواد	کاني شوي مواد (دستکشی)	حوانی منابع (سرجنې)	
دېگي، کوزه او چلمچي	مس	شکره	چغندر	پتو، جرابي، (دستکشی)	کرک (د وزو له وزغنو جوږيږي)	

پونستني

- ستاستو له نظره د لاسي صنایعو کوم ډول تولیدات پير ارزښت لري او ولې؟
- ستاسو له نظره تر اوشه پوري په هپواد کې کوم لاملونه (عوامل) د ماشیني صنایعو د ودې خنډګر خيدلي وو؟
- پیمان، مسګران، او زرګران له کومو منابعو خخه په خه ډول کار اخلي او کوم شیان جوړوي؟
- ماشیني صنایع زیاتره په کومو خایيونو کې راپوري شوي دي او ولې؟

له تولگي خخه بهر فعالیت:

د ماشیني صنایعو د مؤسساتو د څانګړې یاوو جدول وګورې د هغه له معې د لاندې یو پونستو څوابونه و مومئ او د خپل کار پایله په بل لوست کې خپلو تولګیو الوته وړاندې کړئ.

۱. زموږ په هپواد کې د اوپدلو خو فابریکې شته؟ کومې پې فعالې او کومې نه دي فعالې؟

۲. زموږ په هپواد کې د خوراکي توکو خو فابریکې شته او کومې پې دير تولیدات لري؟

۳. ستاسو له نظره ستاسي په سيمه کې کومه فابریکه شته چې نوم پې په دغه جدول کې نه ليدل کيرې؟

٢، ٣ توریزم او د هغه اقتصادي اهمیت:

٤٣ - شکل

په هرات کې تاریخي او لرغونی آثار چې له کلتوري پلوه توریستانو ته دیر اهمیت لري.

Tourism یا گرخندوی یو ډول مسافرت او گرخیدل دي چې موخه یې د نړۍ د بیلایلو سیمو علمي خپرنه، کتنه، تفریح، سیل او سیاحت دي.

توریستي سفرونه معمولاً کاري او تفریحي موخي لري، یو گرخندوی هغه خوک دي چې د خپل او سېلدو خای خخه بهر نورو سیمو، بنارونو او هپوادونو ته د اسې یو سفر کوي چې له یوې شپې ورځي کم نه وي او له یوه کال خخه زیات نه وي. گرخندویان معمولاً د یوې توریستي سیمې د طبیعت یا کلتور سره مینه او هغه ته پاملنې لري. شتمنو خلکوبه له دیر پخوا خخه لیرې سیمو ته سفرونه کول چې په هغه ځایونو کې بشکلې او تاریخي ځایونه او ودانۍ وګوري او د نړۍ کې د اقتصادي ودې په یوه سرچینه اوښتني دي. او همدي امله نن ورڅ توریزم یا گرخندوی په نړۍ کې د طبیعې او کلتوري شتمنیو خخه خبرشي. له د نړۍ په دیرو هپوادونو او سیمو کې مهمه عایداتي سرچینه شمېرل کيري. نن ورڅ زیاتره هپوادونه هڅه کوي چې په خپلو هپوادونوکې د گرخندوی دودې او پراختیا لپاره امکانات چمتو او پراخ کړي، دا ځکه چې گرخندوی د عوایدلو د ترلاسه کولو یوه لاره ده.

افغانستان په اسیا کې د یوه ځانګړي جغرافیا یي موقعیت، تاریخي لرغونتوب، پخوانیو ودانیو، بشکلې طبیعت، غوره هوا او د گرخندوی سیمو په لرلو سره په دیرو پخوانیو کلونو کې د وریسمو د کاروانونو د سوداګریزو انبیو د ورلوا او راولوا لاره وه. بودایانو او کوشانیانو له همدي لارې له چین خخه د اروپا تر لويدیع پورې تګ راتګ کاوه. دغه تګ_ راتګ د گرخندویانو، په تېره بیا د بودایي راهبانو پام دې خواته راواړواه او د بامیانو له اسرارو ډکه سیمه یې د نمانځنې د خای په توګه غوره او هله یې د بودا لوې او نامتو مجمسې جورې کړي.

د بودیزم لارویان او نور گرخندویان دنپی له هر گوت خخه مخ په دې خوارامات شول، ده پواد همدا تاریخي اثار او د گرخندوی وړ سیمې وي چې د گرخندویانو د پام وړ گرخیدلې وي. د افغانستان دولت په ۱۳۳۷ هـ کال کې د گرخندوی مؤسسه (اوسمی افغان تور) په دې برخه کې د اسانتیاوو د رامنځته کولو په خاطر جوړه اوپه ۱۳۴۴ هـ. کال کې یې د گرخندوی د نړیوال سازمان غربیتوب ترلاسه کړ.

په تېرو خو لسیزو کې توریزم یا گرخندوی په افغانستان کې د عایداتو یوه سرچینه ووه. زموږ په هېواد کې دیر لرغونی آثار او تاریخي ځایونه لکه په بامیانو کې د بودا مجسمې او یو شمېر نور تاریخي آثار، د بلخ د لرغونی بنار آثار، خبیر دره، په هرات کې زیات شمېر تاریخي آثار او همدارنګه په کندهار، غزنی، ننگرهار او نورو کې شته. د جګړو پر مهال په افغانستان کې گرخندوی ته هم دیر زیان واوبنت، یوازې د گوټو په شمار خبریالانو افغانستان ته تګ راتګ درلود. په دې وروستیو کې چې امنیتی شرایط یوڅه بهه شوی دي او که د تول هېواد په سراسر کې ډاډمنه سوله راشی او دولت گرخندوی په هکله ځانګړې پاملنډ وکړي، یو شمېر هوټلونه، د ولولو راولو وسائل او نور امکانات برابر کړي، نو افغانستان به یو خل بیا د گرخندویانو لپاره یو په زړه پوري هېواد شي. د افغانستان، هغه عواید چې په یو شمېر د گرخندوی سیمو کې ترلاسه شوي وو او په میلیون ډالرو محاسبه شوي چې په لاندینې جدول کې بنودل کېږي.

۱۹۷۸	۱۹۷۷	۱۹۷۶	۱۹۷۵	۱۹۷۴	۱۹۷۳
۱	۷	۲۸	۱۲	۱۲	۱۱

د ټولګي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، لوړۍ ډله دې د متن تصویرونو او نقشو په کتلو سره د گرخندوی (توریست) او گرخندوی (توریزم) په هکله او دویمه ډله دې د لوسټ د نقشو متن او انحصارونو په کتلو سره د گرخندوی د اقتصادي اهمیت په هکله بحث خبرې او اترې وکړي، وروسته دې د هرې ډلي استازې د خپلو خبرو اترو پایله ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوبتنې:

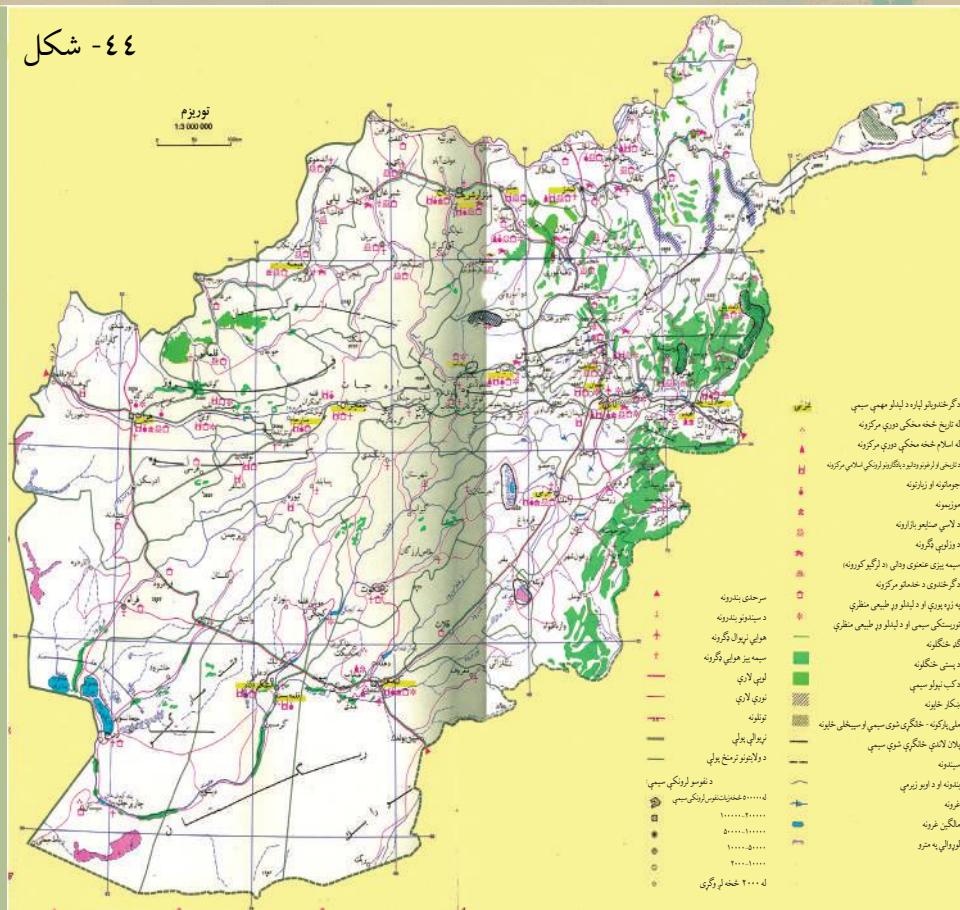
- ۱- گرخندوی (توریست) خوک دی؟
- ۲- ایا د گرخندوی، سیاح او توریست تر منع توییر شته؟ په دې هکله توضیح ورکړي.
- ۳- د گرخندوی (توریزم) اقتصادي اهمیت بیان کړي.

له ټولګي خخه بهر فعالیت:

زده کوونکي دې په درې کسیزو ډلو کې د افغانستان د گرخندوی او (افغان تور) د موسسو د فعالیت په اړه او د دغوموسسو د خپرونو او خانګو له معلوماتو خخه په ګټې اخښتنې سره د هېواد د گرخندوی په اړه د په زړه پوري سیمو د تصویرونو په لرلو سره په دوو پانو کې مطلب ولکې او خپلو ټولګیوالو ته دې ولولي.

الف- د هپواد ګرځندوي سيمې

٤٤ - شکل

تاسې په مخکې لوست کې د ګرځندوی او د هېڅي د اقتصادي اهمیت په اړه معلومات ترلاسه کړل. په دغه لوست کې به د هپواد ګرځندوی سیمې او احصائیو په هکله پوه شی.

- ایاتاسې د هپواد کومه ګرځندوی (ټوریستی) سیمه لیدلې ده؟

که ستاسې څواب هو وي کومه سیمه، کله، هلته موڅه لیدلې او هلته موڅه وکړل؟

د افغانستان ګرځندوی سیمې زیاتره طبیعی بشکلی څایونه (بنياسته شرشري، د سیندنونو په زړه پورې غاري، ولاړ اویه، غونه او نور او همدارنګه ګلکوري سیمې او اثار موزیمونه، منهبي او تاریخي ودانۍ او د لاسې صنایعو بازارونه او نور) وي.

د افغانستان د ګرځندوی مهم بنارونه او سیمې دادی:

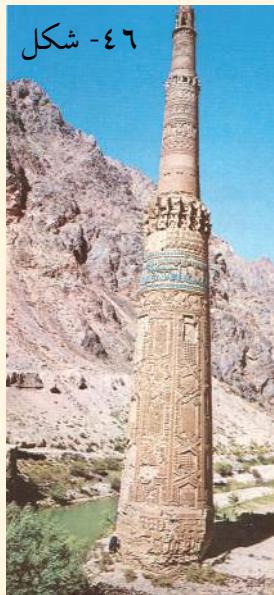
باميان، بلخ، سمنگان، هرات، غور، غزنې، کندهار، کابل، جلال آباد، لښکرګاه او نور.

په باميانو کې تورېل شوې سمعې، مجسمې او بند امير په بلخ ولايت کې د روښې مبارکې زيارت. په

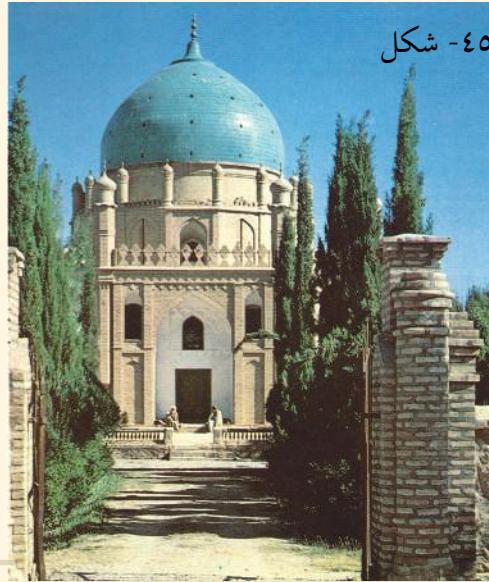
هرات کې تاریخي خلی، د خواجه عبدالله انصاری زیارت، خواجه غلتان، عیاران خلی، اختیارالدین کلا.

په غور کې جام منار، په غزنی کې تاریخي خلی، د سردار غونبې، بالاحصار او په ننگرهار کې تاریخي آثار اوله هغې جملې خخه هله او نور د یدادلو وردي.

په خینو بنارونو لکه هرات کې لرغونی آثار دومره ډیر دي چې یونسکو دغه جوں سیمی د خپل پوشنبن لاندې غوره کړي دي. په دې وروستیوکې غزنی د یو شمېر پخوانیو زیارتونو او ودانیو له امله د اسلامی تمدن د یوه مرکز او توریستې بنار په توګه پیژندل شوی دي.

٤٦ - شکل

٤٥ - شکل

د جام منار هم لکه د هېواد د نورو لسکونو اثارو په شان

د میروس نیکه زیارت چې ګرځندوبانو ته کلتوري او

خانگری تاریخي او کلتوري ارزښت لري.

تاریخي ارزښت لري.

دا هم باید ووبل شي چې افغانستان ډیر غوره د ګرځندوی طبیعی خایونه او پارکونه هم لري چې د یلګې په توګه، د پامیر لوی او کوچني غرونه، په نورستان کې د لیدلو ور طبیعی سیمې، په کابل کې یو شمېر پارکونه او باخونه، د جلال اباد یو شمېر سیمې، هرات، کندهار، مزارشریف، د قرغیزند او په کابل کې د پغمان دره او په نورو بیلابیلو ولايتونو کې یو شمېر طبیعی ساحې چې د افغانستان د ګرځندوی په نقشه کې پې کتلامی شي.

ب- د ګرځندوی احصائيه:

لکه چې مخکې ووبل شول، په تېرو لسیزوکي ګن شمېر ګرځندوبان زموږ هېواد ته راتلل او د عایداتو لویه سرچینه پې جوروله، خو په خلورو لسیزو جکړو کې چې امنیتي ستونزې رامنځته شوې، ګرځندوی ته ډیر زیان واښت او افغانستان ته د ګرځندوبانو تګ راتګ لې شو چې دغه شمېرنې په لاندې جدول کې پرتله شوی دي:

(۵) جدول: د هغه گر خندویانو شمېر چې په بیلا بیلو کلونو کې افغانستان ته راغلي دي

د هپواد نوم	۱۹۷۵	۱۹۷۶	۱۹۷۷	۱۹۷۸	۱۹۷۹	۱۹۸۰
لويديز المان	۸۶۴۹	۸۹۰۷	۹۰۸۵	۷۴۹۶	۱۸۱۷	۲۸۵
فرانسه	۹۴۳۱	۷۷۹۴	۶۷۷۹	۴۷۸۱	۱۱۵۳	۲۳۴
استراليا	۱۰۹۴	۱۰۵۵	۴۳۹۷	۳۰۷۰	۹۶۷	۲۸
د امریکا متحده ایالات	۹۴۰۱	۸۹۵۰	۹۰۱۱	۶۳۸۹	۱۰۳۹	۷۹
هند	۸۷۱۷	۸۵۲۱	۱۱۱۸۵	۹۷۴۴	۴۳۵۰	۹۹۲
انگلستان	۹۷۷۷	۱۰۱۰۸	۱۱۵۲۶	۹۱۰۲	۱۸۵۰	۱۲۸
پاکستان	۱۳۶۴۸	۲۰۱۳	۳۵۱۰۵	۲۳۶۶۳	۱۰۱۲۶	۲۴۶۶
نور هپوادونه	۳۰۰۷۷	۲۴۴۷۸	۳۱۷۲۰	۲۷۷۴۴	۸۹۰۲	۲۴۳۸
ټول	۹۰۸۹۴	۹۳۰۲۶	۱۱۸۳۶۰	۹۱۹۸۹	۳۰۲۰۴	۶۶۲۳

(۶) جدول: په خو وروستيو کلونو کې د گر خندویانو شمېر او له هغه خخه ترلاسه شوي عواید

شاصونه	۱۹۹۸	۱۹۹۷	۱۹۹۶	۱۹۹۵
د گر خندویانو شمېر (په زروتني)	۴	۴	۴	۴
ترلاسه شوي عواید (په میلیون ډالرو)	۱	۱	۱	۱

۴۷ - شکل

د ټولکي دنه فعالیت

- زده کوونکي دې په پنځو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د افغانستان د ګرځندوی نقشه وګوري، لاندې دندې دې ترسره کري او بيا دې د خپل کار پایله په ټولکي کې وړاندې کري:
- لوړنۍ ډله دې د ګرځندوی مهم بنارونه او سيمې لپست کري.
  - دوبمه ډله دې هغه سيمې لپست کري چې هلته اسلامي عبادت خایونه او زیارتونه دې.
  - دریمه ډله دې د لاسي صنایعو بازارونه لپست کري.
  - خلورمه ډله دې د طبیعی بنکلوا منظرو لرونکي، په زړه پوري او د لیدلو وړ سيمې لپست کري.
  - پنځمه ډله دې هغه سيمې وښي او لپست کري چې هلته د ګرځندوی د خدماتو خانګي شته.

پوښتني

- ۱- د افغانستان د ګرځندوی مشهورو سيمو نوم واخلي.
- ۲- د افغانستان کومه تورستي ګرځندوی موسسه اوس د ګرځندوی خدمات ترسره کوي او ستاسو په فکر دغه موسسه کوم ډول خدمتونه ترسره کوي؟
- ۳- ولې په دې وروستيو کې ډير لبر ګرځندویان افغانستان ته راخي؟ ستاسو په نظر افغانستان باید د ګرځندویانو د پام را اړولو په خاطر څه وکړي؟

له ټولکي خخه بهر فعالیتونه:

دنوي لوست د متن او د ګرځندوی د نقشو په کتني سره لاندېنې جدول په څيلو کتابچو کې ډک کړئ.

گنه	هغه طبیعی رابنکون چې د ګرځندوی پاملننه خانته را اړوي	گنه	هغه کلتوري او مذهبی په زړه پوري والي چې د ګرځندوی د پاملنې وړ دي
۱	د امير بند	۱	د کابل موزیم
۲	۲	۲	
۳	۳	۳	
۴	۴	۴	
۵	۵	۵	

۳، ۳ سوداګرۍ او اهمیت یې:

۴۸ - شکل

تاسي پوهېږي چې زموږ خلک له ډير پخوا په سوداګرۍ بونځت وو؟

سوداګرۍ په حقیقت کې د شیانو او خدماتو تبادله کول دي. چې د پیرودونکي او پلورونکي تر منځ د پولي کريديت له مخې له یوه خخه بل ته سپارل کېږي. کله چې تولید شوي اضافي اجناس او خدمات د تبادلي لپاره ورلاندې شي، سوداګرۍ ورته ويل کېږي.

د سوداګرۍ اصلی بنه د مالونو سیده راکړه ورکړه د چې يو له بل سره تبادله کېږي، خود نن ورڅې پرمختللي سوداګرۍ د پيسو په ورلاندې ترسره کېږي.

په ډېرو پخوا وختونو کې انساننو په خپلو سيمو کې د اضافي شیانو په تبادله لاس پوري کړي و، وروسته بیا سوداګرۍ شاوخوا سيمو او وروسته لیرې سيموته پراخه شوه.

اجناس او خدمات هغه وخت تبادله کېږي چې لاندېني شرایط چمتو شي:

- ۱- د اجناسو اضافي تولید ترسره شوي وي.
  - ۲- په تاکلې کسب او خانګه کې تخصص رامنځ ته شوي وي.
  - ۳- تولید د کار دوبېش پړاو ته رسیدلی وي (د کاروبېش ترستړګوشی)
  - ۴- د دوو سيمو د تولیداتو د ډولونو ترمنځ توپير وليدل شي.
  - ۵- سياسي، کلتوري او ګمرکي خنابونه، نه وي.
  - ۶- د لېردو لو د دوو سيمو ترمنځ به وسایل او لاري او د اړیکو ټینګولو په خاطر ډېري بشې لاري چاري چمتو وي.
  - ۷- د دواړو سيمو وګړي يو د بل اجناسوته اړتیا او لیوالتیا ولري.
- په عمومي توګه پورتنې شرایط په ټولو ځایونو کې خه ناخه د سوداګرۍ لپاره لاره او اروسي، همدارنګه د بهرنۍ سوداګرۍ د رامنځ ته کيدو یو لوی لامل د طبیعي سرچینو ترمنځ توپير او د پرمختیا په اوه له تخنیک خخه

د خلکو د کار اخپستو په استعداد کې د توپیر تر سترګو کيدل دي، په بله وينا خلک ځکه په سوداګری لاس پورې کوي چې غواړي خپل تولید کړي اجناس په لوره بیه نورو سیمو کې وپلوري او یاهم هغه خه چې دوی بې څله نه شي تولیدولای او یاپې په څله سیمه کې د تولید شوې بې پرتله په ارزانه له بلې سیمې خخه پیرودلای شي، ترلاسه کړي.

په افغانستان (لرغونې اريانا) کې له دیر پخوا خخه د هغه د جغرافيائي اهمیت له مخې چې په دغه سیمه کې بې درلود او دا چې د هغه وخت د تمدن په خلور لاره کې پروت، یعنې ختیئ ته يې د هند او چین تمدن او لوپیدیخ ته يې د یونان او روم تمدن و، نو اضافي تولید دله رامنځ ته کیده او ددې هباد وګو سوداګری او راکړه ورکړه کوله.

مخکې تر دي چې سمندری لارې وپیزندل شي، د سوداګریزو توکو او مالونو ورل راولپ ټول د وچې له لارې په کاروانونو ترسره کيدل. هغه مهال د مالونو تبادله او لپردول د کاروانونو په واسطه د ختیئ او لوپیدیخ ترمنځ یعنې د مدیترانې د سمندرگې د ختیئو غارو خخه تر چین پورې ترسره کيدل او افغانستان د ډوپی مهمې ترانزيتی سیمې په توګه هغه وخت د دیر اهمیت ورو.

وروسته بیا دغه لاره د وربیسمو د لوپې لارې په نوم یاده شوه، دا ځکه چې هغه وخت دیر ګرانیبه مالونه، لکه: وربیسمین ټوکران، درمل او نور له همدې لارې خخه تپریدل را تپریدل.

په اوښني وخت کې هم د افغانستان خلکوته سوداګری خانګرې ارزښت لري. افغانستان کولای شي د ګاونډیو ترمنځ د ډوپی خلور لارې په توګه له خپل خانګرې جغرافيائي موقعیت خخه پوره ګټه واخلي او د خپل ملي عاید د زیاتولو، د کارموندلو او اپیکو په برخه کې اغیز من ګامونه اوچت کړي، دا ځکه چې افغانستان د خپل لویو لارو خخه د زرګونو ټو سوداګریزو مالونو، په تپرې بیا د ترانزيتی اجناسو د لپردولو وروتیا لري.

د یادونې ور ده، چې افغانستان د بهرنې سوداګر و بیلانس توازن نه لري، دوارداتو له کچې بې د صادراتو کچه خو واري زیاته ده، چې ډپر لپرکورنې تولیدات له کمزورې اقتصاد نه خرګندونه کوي، ددې تکي عمده عامل شو کلنې کورنې جګړه ده. د افغانستان د صادراتو وارداتو، د کورنې او بهرنې سوداګری د کچې په باب به راتلونکو لوستونو کې معلومات تر لاسته کړي.

په تولګي کې فعالیتونه

دوه دوه زده کوونکي دي لوړې دلوست متن او انځورونه په پوره څيرتیا ولوی او د لوست پر مهمو ټکو دې په خپل منځ کې خبرې اترې وکړي، وروسته دې خپل نظرونه د سوداګرۍ او د هغې د اهمیت په باب ټولګیوالو ته وړاندې کړي.

پوبنتې:

۱- ولې خلک سوداګری ته مخه کوي؟

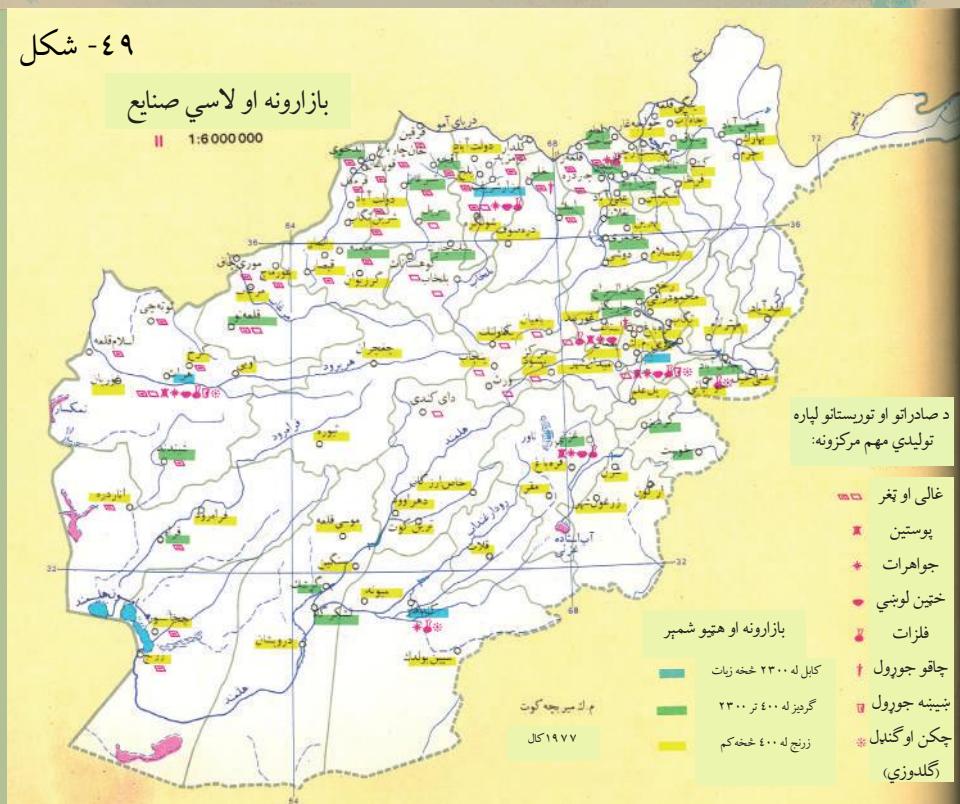
۲- زمره په اقتصاد کې سوداګری خه رول او اهمیت لري؟ خپل معلومات په دوو بیلګو کې وړاندې کړئ.

۳- افغانستان په سیمه کې له خه ډول ترانزيتی موقعیت خخه برخمن دی؟

له تولګي خخه بهر فعالیت:

يوکتاب، مجله او یا ورڅيانه چې د افغانستان د سوداګرۍ په باب معلومات ولري ولوی، په راتلونکي ساعت کې هغه بنوونکي ته تشریح کړي، د مهمو ټکو پر اړوندې خبرې اترې وکړي.

٤٩ - شکل

په افغانستان کې کومو لاملونو (عواملو) د سوداګرۍ په پرمختیا او وروسته پاتیوالی اغیزه درلوده او لري يې؟

لکه چې په تېر لوست کې وویل شول، د افغانستان خلک له دیر پخوا راهیسې په سوداګرۍ بوخت وو. نن ورځ د افغانستان دنه سوداګرۍ بنه پراخه د چې علت يې د نفوسو دېروالی، د زوند د کچې نسبی لوړیدل او خوراکي توکو، صنعتي او خدماتي اجناسو او وسایلو ته د خلکو ورځ په ورځ د اړتیا زیاتوالی دی. افغانستان چې بېلا بېلې اقلیمي سیمې لري، د بیلابیلو ونو-بوټوکرنې او تولید ته يې بنه لاره هوواره کړي ده.

بزگران او څمکوال سرېږه پردې چې خپلې اړتیاوې پوره کوي. کرنيز ممحولات بازار ته هم وړاندې کوي او پلوري يې. د بیلګې په توګه: وریجې په هغو سیموکې چې توده هوا او پوره اویه لري لکه په ختيئڅ کې ننګرهار، لغمان، کونړ او د ډېواد په شمال لکه کندوز، بغلان او تخار کې دیرې کړل کېږي،

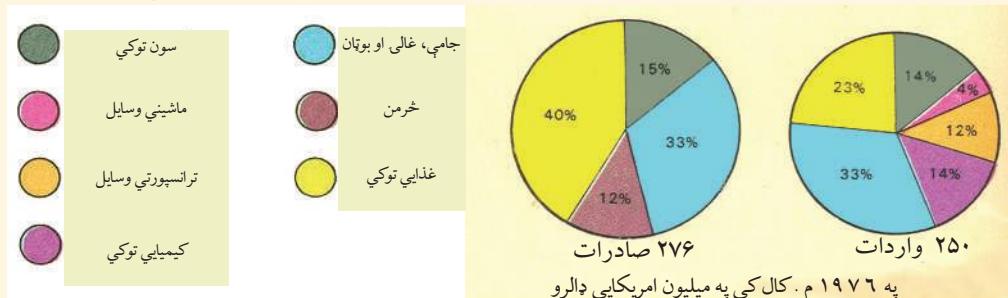
چې طبعاً د هغه اضافي تولیدات د هپواد دنه هغونورو سيموته چې هلهه وریجې نه کړل کېږي، لپېل او پلورل کېږي. ددې یوه بله بیلګه غالې دی چې زیاتره د هپواد په شمالی برخو کې تولیديرې چې نه يوازې د هپواد دنه بازارونو کې پلورل کېږي، بلکې یو مهم صادراتي قلم هم دی. په دې توګه په تول هپواد کې د داخلې او واردشوو محصولاتو خرڅلارو د سوداګرو په لاس برابرېږي. خینې کرنیز محصولات وروسته تر پروسس او صنعتي کيدو څخه د هپواد دنه بازارونو کې پلورل کېږي.

د یادونې وړ د چې په وروستيو خلوبښت کلنوجګرو کې د هپواد ټول اقتصادي، ټولنیز، اداري او سیاسي بنستونه ويچار او سوداګرۍ ته هم زیات زیان واښت او هم افغانان تر پخوا زیات وارداتي مالونو او اجناسوته اړ شول. له نیکه مرغه په دې وروستيو کې د یو شمېر مؤسسو د بیارغونې کار پیل شوی دی، یو شمېرې خصوصي سکتور ته ورکړل شوي دي او یې اړی په فعالیت باندې پیل کړي دی. همدارنګه د مواصلاتي کربنو او سې کونو بیارغاغونه هم پیل شوې ده. سوداګرېز نوی سیاست او قوانین رامنځ ته شوی چې دا ټول به د کورنۍ سوداګرۍ د پرمختګ لامل شي.

ب- بهرنۍ سوداګرۍ:

افغانستان د آسيا د لوې چې په منځ کې د یوه خانګرې موقعیت په لرلو سره له دیر پخوا څخه د ترانزيتی او مهم سوداګرېز مرکز په نوم پېژندل شوی دي او کاني او کرنیز خانګرې تولیدات یې له دیر پخوا څخه په نړیوالو بازارونو کې پلورل کېږي.

۵۰- شکل

- د افغانستان بهرنی سوداګری پخوا په لاندې دریو حوزو کې وه:
- د بارترسوداګریزه حوزه: جنس د جنس په وراندې تبادلې ته بارتروبل کېږي، دغه چول سوداګری د مالونو د بدلولو په توګه پخوا د افغانستان او یو شمېر سوسیالستي هپوادونو لکه پخوانی شوروی اتحاد، پولنډ، چکوسلواکیا، چین، بلغاریا او نورو سره وه.
- ازاده حوزه: چې لويدیئې اروپا، د امریکې متحده ایالتونو او جاپان سره وه.
- د هند د نیمې و چې سره د سوداګری حوزه: د هند د نیمې و چې سره د افغانستان سوداګری ډېره او برده تاریخي ریښه لري، چې دوخت په تېربېدو سره یې پراختیا موندلې ده.
- د پخوانی شوروی اتحاد له رنګیدو وروسته، په ختیئه اروپا کې د سیاسی رژیمونو له منځه تلو او د افغانستان د بهرنی، اقتصادي او سوداګریز نوي سیاست له پیل کیدو وروسته، د هپواد د سوداګری په سیستم کې بدلون راغي.
- اوسم د افغانستان دولت د سوداګریزو نوو قوانینو پر بنسته، کورنيو او بهرنیو سوداګرو او پانګوالو ته د پانګې اچونې او د خصوصي بانکونو رامنځته کیدو ته لاره هواره کړي ده او د ګاوانيپو او نورو پرمختللو هپوادونو سره سوداګری د پراختیا په حال کې ده.
- د افغانستان مهم صادراتي توکي یو شمېر خوراکي او خام توکي لکه و چې او تازه مېوې، مالوچ، د خارویو محصولات لکه، وری او وزغنى، پوستکې، قره قل او کولمې او یو شمېر صنعتي توکي، لکه: غالى او تغرونه، لاسي صنایع او گرانبيه ډېري دي. د افغانستان د صادراتو پرتله د وارداتي مالونو حجم او چولونه ډير زیات دی، چې دا د افغانستان د اقتصاد کمزوري بنکاره کوي. هغه مالونه چې له بهر خخه افغانستان ته رائي، زیاتره یې استهلاکي مالونه او نور دی لکه ترانسپورتي وسایط او ماشینونه، نفتی مواد او روغنیات، کیمیاوي مواد خوراکي توکي لکه غنم، بوره، چای، غورپي او منسوجات لکه جامې، درمل او نور.

د ټولکي دنه فعالیت:

زده کونکي دې په دوه کسيزو ډلو کې لاندې فعالیتونه ترسره او پایله دې خپلو ټولکيوالو ته وړاندې کړي:

- د لاسي صنایع او بازارونو نقشه و ګورئ لاندبنيو پښتنو ته خواب ولیکي.
- هغه سيمې چې په آبي، شنه او زېر رنگ بنودل شوي دي خه مفهوم لري؟
- د خلورو بناړونو نوم ولیکي چې ۲۳۰۰ هتيو خخه زيات په کې فعالیت کوي.
- د صادراتو او توریستي سيمود خو عمله مرکزونو نومونه ولیکي.

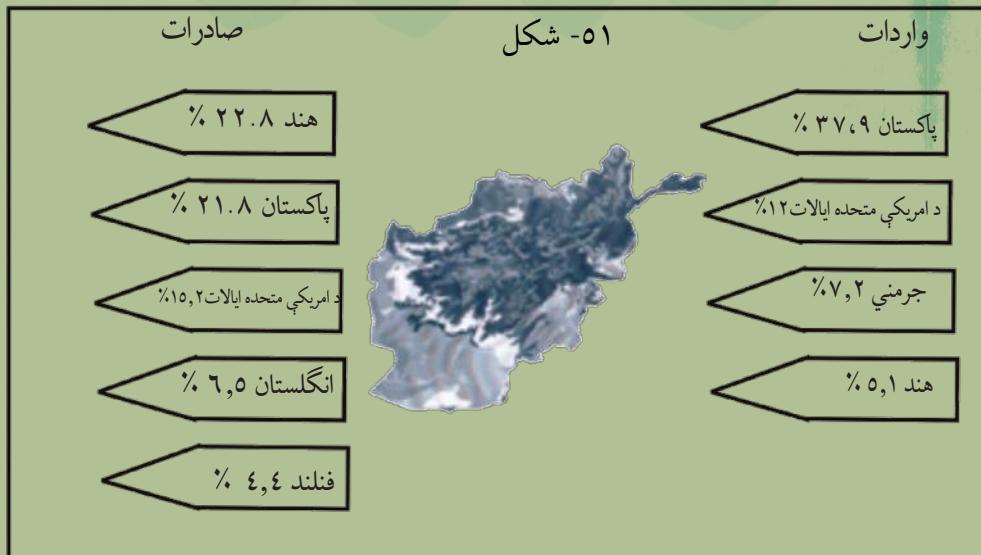
پښتنې:

۱. کوم عوامل په افغانستان کې د سوداګری د پرمختګ سبب ګرځي، توضیح ې کړي.
۲. د افغانستان واردات کوم دي؟ ستاسو له نظره له هغه خخه کوم ې د هېواد دنه جوړولی شو؟
۳. د افغانستان صادرات کوم دي؟

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

ديو خو قلمه هغه جنسونو نومونه چې له بهر خخه وارديږي او تاسي په خپله ورخخه کار اخېستي وي، ولیکي او همدارنګه ې جوړونکي هېوادونه معرفي کړي.

ج - د هېواد د وارداتو او صادراتو اندول (کچه)

په ۱۳۸۵ هـ.ل. کال کې له ئىنيو هېبادو سره د افغانستان سوداګري.

شکل وګوري او ولېکي چې له کوم هېباد خخه د افغانستان واردات پير زيات دي؟
لکه خرنګه چې په تېر لوست کې وویل شول د افغانستان صادرات د واردات پر تله چېر لبردي، خوهيله
کېږي چې د هېباد دنه کورني تولیدات زيات شي او د صادراتي اقامو ډول او شمېر هم زيات شي،
د بېلکې چې توګه په دوو وروستيو کلونوکې د هېباد د صادراتو ټوله بيه د نورو تېر و کلونو په پر تله زياته
شوې، خو یاهم په هېڅ توګه له بهر خخه د وارداتو سره د پر تلي په نه دي، چې په لاندې جدول کې
ښووں شوي دي:

(٧) جدول: له ۱۳۸۱ خخه تر ۱۳۸۶ هـ.ل کال پوري د افغانستان د بهرنۍ سوداګري بیلاتس
(ارقام په میلیون دالرو)

توبیز	صادرات	واردات	کال
۲۳۵۱.۹	۱۰۰.۱	۲۴۵۲	۱۳۸۱
۱۷۲۶	۱۴۴	۱۸۷۰	۱۳۸۲
۱۸۷۰	۳۰۶	۲۱۷۶	۱۳۸۳
۲۰۸۷	۳۸۴	۲۴۷۱	۱۳۸۴
۲۳۲۸	۴۱۶	۲۷۴۴	۱۳۸۵
۲۵۶۸	۴۵۴	۳۰۲۲	۱۳۸۶

دافتستان صادرات

۱۱۳۰۰ معمولانو جدول

ردیف	نامه	ردیف	نامه	ردیف	نامه
۱	ملحق به نون سره	۴	مدار به زدن تو	۱	مشماره دجنسن فرم
۲	دری به نون سره	۵	مدار به زدن تو	۲	مشماره
۳	پرسنکی به نونکه	۶	آذربایجانیه میلیون دارو	۳	مشماره
۴	دقوق پرسنکی به	۷	آذربایجانیه میلیون دارو	۴	مشماره
۵	کرالیه به حلقه سره	۸	آذربایجانیه میلیون دارو	۵	مشماره
۶	غمول رونکی جمیلات	۹	آذربایجانیه میلیون دارو	۶	مشماره
۷	پیش نون سره	۱۰	آذربایجانیه میلیون دارو	۷	مشماره
۸	نونه مهی به نون سره	۱۱	آذربایجانیه میلیون دارو	۸	مشماره
۹	وچیه مهی به نون سره	۱۲	آذربایجانیه میلیون دارو	۹	مشماره
۱۰	قالیبی اوغزدہ متر	۱۳	آذربایجانیه میلیون دارو	۱۰	مشماره
۱۱	نونه میلیان	۱۴	آذربایجانیه میلیون دارو	۱۱	مشماره
۱۲	تفصیل صادرات مجمع په میلیون دارو سره	۱۵	آذربایجانیه میلیون دارو	۱۲	مشماره

د اضافي معلو ماتو جدول

د ټولکي دننه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، د متن، شکلونو او د لوست د جدولونو په کته دې لاندېنيو پوبنتنه خوابونه ورکړي.

۱. په دې وروستيو کلونو کې د افغانستان بهرنۍ سوداګري کومو هپوادونو سره زیاته شوې ده.
۲. په ۱۳۸۴ هـ کال کې کوم ممحول له ۲۱۱ میليونه ډالرو خخه زیات بهرته صادر شوي دي؟
۳. د افغانستان وچې او تازه مېوې زیاتره د نړۍ کومو هپوادونو ته صادرېږي؟
۴. په ۱۳۸۵ هـ کال کې کوم هپواد ته په سلوکې ۲۲۰.۸ صادرات وو؟

پوبنتني:

۱. په تپرو کلونو کې د افغانستان د بهرنۍ سوداګري بیلاتس مثبت و که منفي؟ د هغې لامل (علت) شه و؟

۲. افغانستان په کوم کال کې دیر زیات صادرات او واردات لرل، ولې؟ د هغې لامل شه و؟

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

د خپلې سيمې له يوه سوداګر، مالدار يا هتيوال سره مرکه وکړئ له هغه خخه پوبنتنه وکړئ چې خپله سوداګري په خه ډول پرمخ بياني، مالونه او اجناس په خه ډول چمتو کوي بيا هغه خرنګه پلوري او کومې ستونزې لري. همدارنګه ستاسو په نظر به دغه ستونزې په خه ډول حل شي، راټول شوي معلومات مو په يوه پاڼه کې ترتیب، تنظیم او ولیکې او هغه خپل بنوونکي او ټولکيولوته وړاندې کړئ.

۵۲ - شکل

بانک خه شی دی او کوم فعالیتونه ترسره کوي؟

بانک يوه پخوانۍ کلمه ده چې د الماني زې د Bank له اصطلاح خخه اخپستل شوي ده او د یو دول شرکت معنا ورکوي، خو ځینې پوهان واي چې بانک د ایطالوی زې له Banco خخه اخپستل شوي ده چې د خوکى معنا ورکوي. Banco هغه کوچني خوکى وه چې پخوانۍ صرافان به په هغې باندې کیناستل او صرافی کارونه به پې پرمخ ورل.

د هغه وخت د صرافی موسسې یا بانکونو په هماغه پخوانۍ نوم او لارو چارو باندې ورو ورو پر مختنگ وکړ، بنه والی یې وموند او دنن ورڅې د ټولو اعتباري او پولي معاملاتوا و فعالیتونو مرکز وګرڅد. بانک بیلا په تعریفونه لري. د افغانستان د بانکي چارو قانون، بانک داسې تعریف کړي دی:

بانک هغه اداره یا حقوقی شخصیت دی چې له عامو خلکو او دولتي اړګانو نو خخه پیسې اخلي، ساتي یې، په دوران کې یې اچوي. او همدارنګه بېرته پورونه ورکوي. داسې هم ويلاي شو چې بانک هغه اقتصادي واحد دی چې په پرله پې توګه اعتبار ترلاسه کوي او بېرته یې هم ورکوي. همدارنګه د هپوادونو بانکي او سوداګریز قوانین د بانکونو ځینې فعالیتونو ته اجازه ورکوي، خو ځینې نور غیر مجاز بولی، یعنې د حکومتونو له لوري د بانکونو ځینو فعالیتونو ته پولي تاکل شوي دي، نو ويلاي شو چې:

بانک هغه مؤسسه ده چې د یوه سهامي شرکت په توګه رامنځ ته او د هر هپواد د بانکي او سوداګریز قانون له مخې خپلې چارې پرمخ بیابی.

نو ويلاي شو چې هغه مؤسسه بانک کېږي چې پولي، اعتباري او مالي چارې پرمخ بیابی.
بانکونه د هغوي د عملیاتو او د کارونو د ډول له مخې بیلابيل دي، خود ډېرو پوهايو په وينا بانک په عمومي توګه درې ډولونه لري:

- مرکزي بانکونه
- سوداګریز بانکونه
- تخصصي بانکونه

۰ مرکзи بانکونه

په ټولو هپوادونو کې مرکزي بانک د بانکي فعالیتونو اصلی سازمان ورکوونکی او خوڅوونکی دی چې زیاتره د دولتي بانک په بنه کارکوي او په انتفاعي توګه خپلې چارې پرمخ بیابی. مرکزي بانک د بانکونو د مور په نوم هم یاديږي، همدارنګه ځینې خلک هغه ته د بانکونو بانک هم وايي، دا ځکه چې ددغه ډول بانک یوه دنده د نورو بانکونو خارنه او کنترول کول دي.

۵۳ - شکل

په افغانستان کې (د افغانستان بانک) مرکزی بانک دی چې د ۱۳۱۸ هـ ل. کال. د وري په میاشت کې یې د ۱۲۰ میليونو افغانيو په ارزشت په کارپيل وکړ.

په عمومي توګه مرکزی بانکونه لاندیني دندې لري:

- د بانک نو تپونو خپرول

- د اسعارو کترول

- د نورو بانکونو خارنه

- د بهرنیو اسعارو په وړاندې د داخلی یا ملي پیسو د ارزښت ثابت ساتل.

- په غوره توګه د استخدام لوري ته د اقتصاد لارښونه او داسي نورې دندې.

• سوداګریز بانکونه:

په زیاترو هېوادو کې سوداګریز بانکونه هغو بانکونو ته ویل کېږي چې د لنډې مودې عملیات او د امانتونو دندې پرمخ بیایي. په لوړ پيو وختونو کې چې کله سوداګریزو بانکونو نوي په کارپيل وکړ، ټولې هغه دندې چې نور بانکونه یې ترسره کوي، سوداګریزو بانکونو هم ترسره کولې یعنې دوي په صنعت، کرنې، د وداييو په جوړولو او نورو چاروکې د پانګې اچونې دندې هم پرمخ بیولې، خو وروسته له دي

٥٤ - شکل

چې خانګړي بانکونه لکه، کرنیز بانک، رهني بانک او نور جور شول، د سوداګریزو بانکونو فعالیت محدود شو.

• تخصصي بانکونه:

دغه بانکونه لکه د سوداګریزو بانکونو په شان عادي فعالیتونه او چارې پرمخ نه بیایي، بلکې په بشپړه توګه په خانګړو برخولکه په صنعت، کرنه او نورو کې فعالیت کوي او په همدغو برخو کې دندې پرمخ بیایي چې بنې یيلګې بې صنعتي بانک، کرنیز بانک او رهني بانکونه دي.

د تولګي دنه فعالیت:

زده کوونکي دي په خو ډلو وویشل شي او د نوي لوست د متن او تصویرونو په کتنې سره دي لاندیني دندې ترسره کړي اود خپلو دندو پایله دي د دلې استازی له خواهولګیوالو وړاندې کړي:
- لوړۍ ډله دي د بانک د کلمې، تعریفونو او دندو په هکله خبرې وکړي.
- دویمه ډله دي د مرکزي بانک دندې ووایي.
- درېمه ډله دي د سوداګریزو او خانګړو تخصصي بانکونو دندې اویلګې توضیح کړي.

پوښتني:

۱. د افغانستان بانک خه ډول بانک دي، پر کوم کال تاسیس او کومې دندې ترسره کوي؟
۲. په عمومي توګه بانکونه خو ډوله دي؟ د هغونومونه له مثال سره ووایاست.
۳. د مرکزي، سوداګریزو او شخصي بانکونو ترمنځ خه ورته والي او کوم توپیرونه شته؟ توضیح بې کړي.

له تولګي خخه بهر فعالیت:

که چيرې مومور او پلارياکوم خپلواں په بانک کې حساب ولري، هغوي سره خبرې وکړئ چې له خه وخت راهیسي، کوم بانک سره په خه ډول معامله لري، خه ګټه ترلاسه کوي او له اړوند بانک سره د خپلوا اړیکو له امله خوش دي که نه؟ خپل معلومات په بل ساعت کې د تولګي ملګروته ووایاست.

د بانک د چارو د پرمخ بیولو خرنگوالي

٥٥- شکل

لکه خنگه چې تاسې په تېر لوست کې بانک او زمورو په هپواد کې دهغه دندې ويژندي. په دغه لوست کې به د بانکي چارو د خرنگوالي او انیول په هکله معلومات ترلاسه کري. په افغانستان کې بانکي چاري نظر نورو هپوادونو ته ډيرې نوي دي، د بيلګې په توګه له ۱۳۰۹ هـ. کال خخه مخکي د بانکونو ټولي چاري صرافانو پرمخ بیولي، د لومري خل لپاره په ۱۳۰۹ هـ. کال کې (د افغانستان سهامي شرکت) د یوه سهامي شرکت په توګه جورشو چې په ۱۳۱۲ هـ. کال کې د اته مليونو افغانيو په لومړني پانګه دهغه وخت د اړتیا له مخې د (ملي بانک) په نوم د یوه بانک په بنه واوښت او د افغانستان بانک له جوريدو مخکي بې د مرکزي بانک دندې تر سره کولي. وروسته بیا په ۱۳۱۸ هـ. کال کې دهغه وخت د اړتیا سره سم (د افغانستان بانک) د ۱۲۰ مليونو افغانيو په لومړني پانګې سره جور شو چې په تېر لوست کې مو دهغه د دندو په هکله معلومات حاصل کړل. ورپسې بیا یو شمېر نور سوداګریز او دولتي تخصصي بانکونه یو په بل پسې جور شول لکه رهني او تعیيراتي بانک، کرنیز بانک، پښتنې تجارتی بانک، د صنعتي پراختیا بانک، صادراتي بانک او نور.

نومورو بانکونو هريو په خېل وارد امنيت په شرایطو کې د پام ور چاري پرمخ بیولي او د سوداګرۍ،

صنعت، کرنې او د صادراتو د پراختیا په برخو کې يې لوی خدمتونه کري او د هغو جوريدل په هماغه وخت کې پرته له شکه د اقتصادي پرمختیا او سوکالی په لور د تگ په برخه کې دير اغیز من کارو، خو د کورنيو جګرو په ترڅ کې چې ددي هپواد ټوله شتمني او زیر بنا يې له منځه ولاړه، همداسې هم دغه بانکونه د سقوط حالت ته نېډې شول، خو په دي وروستيو کې د هپواد په بانکي چاروکې يو شمېر د پام وړ پرمختیاوې ترستړګو کېږي.

لکه چې په تېر لوست کې ولوستل شول، د بانکونو چاري له يو بل سره توپیر لري، او د هغوي د دندو له مخي سرهوپشل کېږي د بیلګې په توګه:

- (د افغانستان بانک) لکه د نورو هپوادونو په شان د هپواد مرکزي بانک دی چې ټاکلې دندې، لکه: د پيسو خپرول، د اسعارو ټکنرول، د نورو بانکونو خارنه، د اسعارو په وړاندې د ملي پيسو د بې د ثبات سائل او د مطلوب هدف خواهه د اقتصاد رهنمایي په غاره لري.

- سوداګریز بانکونه په ډیرو هپوادونو کې خانګري فعالیتونه لري چې په دي لرکې په افغانستان کې هم د لنډې مودې عملیات او د میعادی امانتونو دنده ترسره کوي.

- خصوصي بانکونه چې اوسې زموږ په هپواد کې يو شمېر لغوه شوي يا فعالیت نه لري عادي چاري پرمخ نه بیاپي بلکې په بشپړ ډول په تخصصي ډګردنو لکه صنعت، کرنې، او نورو کې په کار بوخت وو. په دي وروستيو کې په افغانستان کې د خصوصي بانکونو د بانکي چارو نوي قانون نافذ شوي دي او يو شمېر غیر دولتي بانکونه يا خصوصي بانکونه جورشوي دي چې معمولاً د سوداګری په برخه کې فعالیت کوي. په افغانستان کې د خصوصي بانکونو مهم فعالیتونه دادي:

- د اماناتو منل

- د جاري حسابونو پرانېستل

- د کریدت یا پورونو ورکړه

- پولي انتقالات

- د قيمتي اجناسو او ګانډو سائل

- د اسعاري معاملو ترسره کول

- دولت ته د بانکي خدمتونو ترسره کول

اضافي معلومات

په افغانستان کې د بانکونو لېست

حالت	د جوړیدو نیټه	د بانک ډول	بانک	گنہ
فعال	۱۳۱۲ هش	دولتني	افغان ملي بانک	۱
فعال	۱۳۱۸ هش	مرکزي	د افغانستان بانک	۲
لغو شوي دي	۱۳۲۶ هش	دولتني	رهني او تعميراتي بانک	۳
//	۱۳۳۳ هش	دولتني	د کرني د پراختيا بانک	۴
فعال	۱۳۳۳ هش	دولتني	پښتنې بانک	۵
لغو	۱۳۳۷ هش	دولتني	د صنعتي پرمختيا بانک	۶
لغو شوي دي	۱۳۵۵ هـ	دولتني	د صادراتو د پراختيا بانک	۷
فعال	۱۳۸۲ هش	(د بهرنيو بانکونو (خانګه	ستندرد چارتري بانک	۸
فعال	۱۳۸۲ هش	(د بهرنيو بانکونو (خانګه	د پاکستان نشنل بانک	۹
فعال	۱۳۸۲ هش	(د بهرنيو بانکونو (خانګه	حبيب بانک لمبه	۱۰
فعال	۱۳۸۲ هش	(د بهرنيو بانکونو خانګه)	پنجاب نشنل بانک	۱۱
فعال	۱۳۸۲ هش	(د بهرنيو بانکونو خانګه)	بانک الفلاح لمبه	۱۲
فعال	۱۳۸۳ هش	نوی جور شوي	کابل بانک	۱۳
فعال	۱۳۸۳ هش	نوی جور شوي	افغانستان نړیوال بانک	۱۴
فعال	۱۳۸۳ هش	نوی جور شوي	ارين بانک	۱۵
فعال	۱۳۸۲ هش	نوی جور شوي	د کوچنيو پورونو د تموميل لومړني بانک یا فيرست مايكرو فاینس بانک	۱۶
فعال	۱۳۸۵ هش	نوی جور شوي	عزیزی بانک	۱۷
فعال	۱۳۸۵ هش	نوی جور شوي	برک بانک	۱۸
فعال	۱۳۸۵ هش	نوی جور شوي	د افغانستان پرمختيائي بانک	۱۹

فعال	۱۳۸۶ هـ ش	نوی جور شوی	افغان یونایتد بانک	۲۰
فعال	۱۳۸۷ هـ ش	نوی جور شوی	میوند بانک	۲۱
فعال	۱۳۸۶ هـ ش	نوی جور شوی	برکت بانک ان فارمیشن	۲۲

۱۹۸۹	۱۹۸۸	۱۹۸۷	۱۹۸۶	۱۹۸۵	۱۹۸۴	۱۹۸۳	۱۹۸۲	۱۹۸۱	۱۹۸۰
۱۸/۸۶۱	۱۷۴/۸۶۷	۱۲۸/۰۸۹	۸۲/۹۵۶	۷۴/۴۲۴	۶۸/۷۰۷	۵۵/۶۹۱	۵۲/۹۷۳	۴۵/۶۶۵	۳۹/۷۷۹

په ۲۰۰۵ زېرديز کال کې د افغانستان د بهرينيو پيسو زېرمه ۱.۳ ميليارده ډالره وه.

د ټولګي دنه فعالیت:

زده کونونکي دې په مناسبو ډلو وویشل شي او د دغه لوست او پخوانۍ لوست د متن په لوستلو سره

دې لاندینې دندې ترسره کړي او د خپل فعالیت پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي:

۱. د افغانستان بانک دندې او د کارخرنگوالي مشخص او وليکي.
۲. په هپواد کې د تخصصي بانکونو دندې او د کارخرنگوالي مشخص او وليکي.
۳. د خصوصي او سوداګریزو بانکونو د کارخرنگوالي او دندې خرګندې او پې ليکي.

پوهنتني:

۱. د افغانستان بانک کومې مهمې دندې ترسره کوي؟ نومونه پې واخلى.

۲. خصوصي بانکونه کومې دندې پرمخ بیايو؟ توضیح پې کړي.

۳. زموږ په هپواد کې کومو تخصصي بانکونو فعالیت کاوه، کوم پې او س فعال دي او کوم پې او س غير فعال دي؟ نومونه پې واخلى.

له ټولګي خڅه بهر فعالیت:

اته پشتمند او نهه پشتمند لوستونه ولوی او د هغه د مهمو پکو په هکله په راتلونکي ساعت کې معلومات ورکړي.

۳، ۵ د صنایع او سوداگری د حالت خپل

۵۶ - شکل

۶-شکل: د یوې صنعتی د ستگاه انځور.

د هېواد صنایع او سوداگری په کوم حالت کې ده؟

تاسې چې په دې خپرکې کې د هېواد له صنعتي او سوداگریزو چاروسره اشنا شوئ. بنه به دا وي چې په عمومي توګه په افغانستان کې د صنایع او سوداگری حالت وڅېرو، ستونزې او خنډونه یې وېژنوا او هغه اسانтиاوې او لارې - چارې چې د صنایع او سوداگری د ودې په برخه کې شته رابرسيره او شتنه یې وکړو.

که چیرې د هېواد هغه طبیعي او ټولنیز شرایط او لاملونه چې زموږ د هېواد اقتصادي ودې او پرمختګ ته ضروري دي، وکتل شي، دې پایلې ته رسېرو چې افغانستان د خپلې ځمکې د جوړښت او بنې، کاني زیرمو یا ترڅمکې لاندې سرچینو، د ځمکې د مخ سرچينو یعنې دنباتي او خارویو د متابعو، په سیندونو کې د روانو او بیو بهیر، د هوا د برابرولي اونورو طبیعي ځانګړتیاواو له مخې او د پوره بشري څوک د شتوالي له مخې دن ورځې د صنایعو د پرمختګ او پراختیا لپاره پېر غوره امکانات لري، خو هغه ناوره سیاسي، اقتصادي، او ټولنیز شرایط چې د ۱۸ - ۲۰ مې پېږي تر نیمايې

پوري یو شمېر هېوادوکې، په تېره بیا په آسيا، افريقا او لاتينه امریکا کې او له هغې ډلي خخه په افغانستان باندې واکمن وو، په دغو هېوادوکې د اقتصادي پرمختیا خنډ شوي وو.

په تېرو وختونوکې د زېرڅواکونو ترمنځ سیالي په افغانستان کې د یوې اوږدي موډې په ترڅ کې د پانګکې اچونې په مخه کې خنډ ګرڅيدلې ووه، همدارنګه له دې امله چې زموږ هېواد په وچه کې ايسارو، دې ډول جغرافیايو موقعیت هم د صنعت او سوداګرۍ د پرمختیا په لارکې خنډ پیښن کړي دی. ددې ترڅنګ کورنيو جګړو نه یوازې داچې ددغه هېواد بشري خواک ته زیان واراوه، په افغانستان کې د میلیونونو ټګرو د ټېي کیدو، معیوب کیدو او مهاجرکیدو لامل شو، بلکې روزنیز مرکزونه هم وتړل شول او زموږ خلک له بنوونې او روزنې خخه پاتې شول، پوره اندازه فني او مسلکي پرسونل ونه روزل شول او زيات شمېر صنعتي تأسیسات او فابريکې په ټېه ودرېدې، همدارنګه لارو او موصلاتي کربنو ته چې د صنعت او سوداګرۍ په پرمختیا کې دير اهمیت لري لوی زیان واوبنت له همدې امله ده چې په افغانستان کې صنعت او سوداګرۍ بنه حالت نه لري او تقریباً په سلوکې لس فعال اقتصادي نفوس د صنعت په سکتور کې او خه ناخه په سلوکې لس په خدماتو او په ځانګري ډول په سوداګرۍ کې بوخت دي.

زمور د هېواد واردات د صادراتو په پرتله خو خو څله زیات دي او یو بشپړ منفي بیلانس چې د بیوزله اقتصاد نښه ده، بنکاره کوي. تاسې د افغانستان د سوداګرۍ د بیلانس په جدول کې ولidel چې افغانستان په ۱۳۸ هـ ل. کال کې د ۳۰۲۲ میلیونو ډالرو په ارزښت واردات درلودل، خو صادرات یې یوازې ۴۵۴ میلیونه ډالره وو، چې ۲۵۶۸ میلیونه ډالره توپیر يا منفي بیلانس خرگندوي. افغانستان چې ډيرې غوره د ګرڅندوی سیمې لري، د ګرڅندوی لپاره هم پوره اسانتياوې نه دې برابري شوي او دنا امني له کبله د بهرنیو ګرڅندویانو راتګ دير لېږدي. په هر حال، که چيرې زموږ په هېواد کې یو سالم اقتصادي سياست و کارول شي، د هېواد له ترانزيتی ارزښت او کورنيو منبعو خخه سم کار و اخېستل شي، د لویو لارو او موصلاتي کربنو حالت به بنه شي، د ملي صنایعو او ملي سوداګررو ملاتېر به وشي، نو په هېواد کې به د صنعت او سوداګرۍ د پرمختګ لپاره ډير غوره امکان برابر شي. د یادونې وړ ده چې په دې خو وروستيو کلونوکې په ځینو برخوکې د نړیوالې ټولنې په مرسته د بیا رغوانې چاري ترسره شوي دي، سرکونه بیا رغول شوي، په هېواد کې

بانکی چارې بېرته فعالې شوي او پراختييا يې موندلې ده او که چيرې په راتلونکو کلونو کې په هېواد کې د بېښنا د تولید لوی بندونه جور شی، د هېواد د او بو سرچينو خخه په پوره پیمانه استفاده وشي، د هېواد لاسې صنایع وەخول شی او د لوړنیو خامو توکو د صنعتي کيلو لپاره فابريکې جورې شی، غوره سوداګریزې اسانтиاوې چمتو شی، نو د هېواد خلک به د صنعت او خدماتو په برخوکې لازیات بوخت شی او په هېوادکې به اقتصادي ودې ته دیره بنه لاره هواره شی.

۵۷- شکل

د افغانستان د صادرتونکو ميوو انځور.

د ټولکي دنه فعالیت:

زده کونکي دې د بساغلي شبونکي په لارښونه په ډلو وویشل شي، لوړۍ ډله دې په هپواد کې د صنعت د پرمختګ او نه پرمختګ لاملونه وشمېري، دوبمه ډله دې په هپواد کې د سوداګرۍ د پرمختيا او نه پرمختيا په هکله خبرې وکړي او د خپل بحث پایله دې نورو ته ووایي.

پوښتني:

په خپلو کتابچو کې د سم څواب له توري خخه کړي تاوکړئ.

- ۱- هغه لویه برخه یا سکتور چې زموږ د هپواد ډېر وګړي په کې بوخت دي کوم یو دي؟
الف. صنعت   ب. کرنه   ج. خدمات   د. یوهمنه
- ۲- هغه طبیعی عوامل چې په هپواد کې د صنعت د پرمختيا لپاره لاره او اروی کوم یو دي؟
الف. کاني سرچینې   ب. د نباتاتو او خارویو تولیدات   ج. غالی، ټغر   د. درې واړه سم دي.
- ۳- د افغانستان دیر مهم صادراتي محصولات کوم دي؟
الف. گرانبيه ډېرې   ب. د نباتاتو او خارویو تولیدات   ج. اقلیم   د. درې واړه سم دي
- ۴- د افغانستان زیات واردات دا جو توي چې:
الف. افغانستان ډېرې پیسې لري   ب. په افغانستان کې توکي او محصولات لپر تولیدېږي
ج. افغانستان کمزوری اقتصاد لري   د. ب او ج څوابونه سم دي.

کورنۍ دنده

دریم څرکې مطالعه کرئ د افغانستان د سوداګرۍ او صنایعو په هکله په شفاهی توګه لنډ معلومات ورکړئ

په دې څېرکي کې لولو:

- په نړۍ کې اویه او په هغه باندې پانګه اچونه
  - د اویو لګولو لوې پروژې
  - د اویو چانبول (تصفیه)
- کرنې او د هغې نوې لارې چارې
- د نړۍ پر مختلفو هډوادونو کې د کرنیزو تولیداتو د بېلا بېلو ډولونو اندازه
  - په نړۍ کې د غنemo تولیدات
  - په نړۍ کې د وریجو تولیدات
  - په نړۍ کې د جوارو تولیدات
  - په نړۍ کې د کچالو تولیدات
  - په نړۍ کې د غوبنې تولیدات

د چېرکي عمومي موختي:

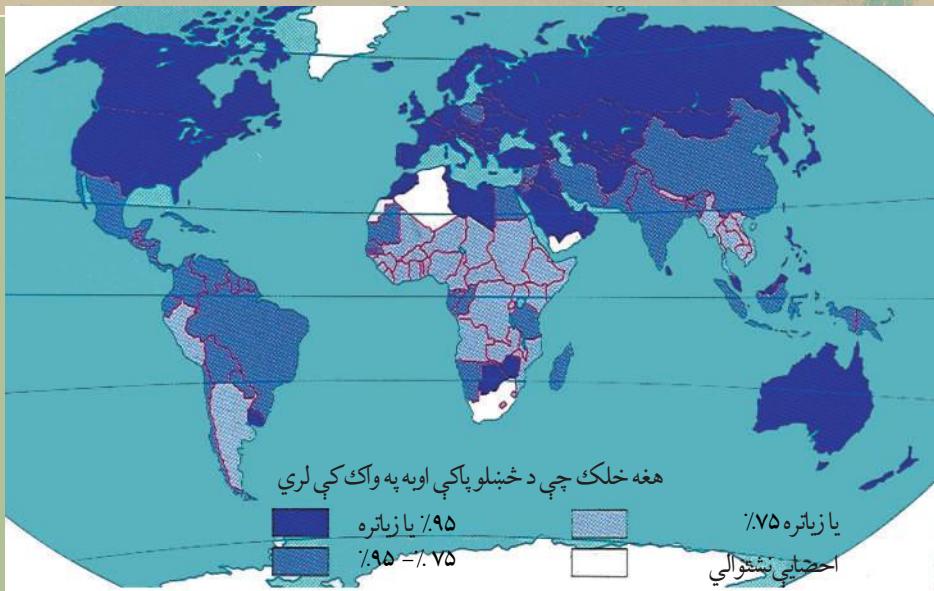
زده کونکي به د دغه چېرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنېزو موخته ورسېږي:

- په نړۍ کې به د اویو مهمې پروژې وېیژنې.
- د اویو په برخه کې به د پرمختللو هېوادونو د پانګې اچونې په هکله پوهه ترلاسه کړي.
- د اویو د چاپولو له پرمختللو لارو چارو سره به آشنا شي.
- د کړنې په پرمختللو لارو چارو (لكه په نل لیکو(پایپ لینونو) خړو بولو، سیفون او نورو
باندې به پوهه شي.
- په پرمختللو هېوادونو کې به د کرنېزو محصولاتو د تولید په اندازه و پوهیږي.

زده کونکي به د دغه چېرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتی هدفونوته ورسېږي:

- د نړۍ د اویو لوې پروژې به معرفې کړاي شي.
- د اویو په برخه کې به د پانګې اچونې اهمیت تشریح کړاي شي.
- د اویو د چاپ پرمختللي لارې - چاري به توضیح کړاي شي.
- په خپلو باغچو کې به د کړنې له پرمختللو لارو چارو خخه کار و اخښتلاي شي.

۴، اپه نهري کې او به او په هغه باندي پانگه اچونه

آياد حمکې پرمخ پوره اندازه او به شته ۴- شکل دنري په بیلایلوا هپوادونکې د خپلوا د اویوکیفت.

او به زمودر په ژوند کې خانګړي ارزښت لري. پرته له او بولخخه ونې، بوټي، خاروي او انسانان ژوندي نه شي پاتې کیدا. او به په ټوله ځمکه باندې یوشان او برابر پوشل شوي نه دي. د ځمکې د مخ په سلوکې ۷۰ برخې او بولنیولې چې له هغه او بولخخه په سلوکې ۹۷ برخې یې په سمندرونو او سمندرګیوکې دي چې مالګینې دي یعنی خپلوا، کربنې او صنعت ته برابرې نه دي، نو د چانولو غوبښنه کوي، پاتې په سلوکې درې برخې او به خورې او تازه او به د چې له هغه خخه یوازې په سلوکې یوه برخې یې سیندونو، د ځمکې لاندې او به او په څینو ډنډونه (جهيلونه) دي چې انسان په هغه باندې لاسبرۍ لري. د خوربو او بول پاتې په سلوکې دووه برخې د غرونو او قطبونو دايمي کنګلونه او واوري دي، چې د ګتني اخپستو ورنه دي.

دلته به د تولې نړۍ په کچه د او بول په هکله څينې ارقام او حقاقي بياني کړو:

- او به د ژوند تر ټولو لوړمنې اړتیا ده، پرته له او بول خخه انسان په دريو ورڅوکې مري.

- په اوسيني وخت کې دنري له شپرو ميلياردو وګرو خخه له یو ميليارد تنو خخه زيات خلک خورې او پاکې او به نه لري.

- په مختياري هپوادوکې په اتیا سلنډ ناروغۍ د ککرو او نا پاکو او بول له امله دي.

- په سلوکې او بول په کرنې کې لګول کېږي.

- د کربنې په سلوکې ۳۶ محصولات له خروبلو خخه وروسته ترلاسه کیدا شي.

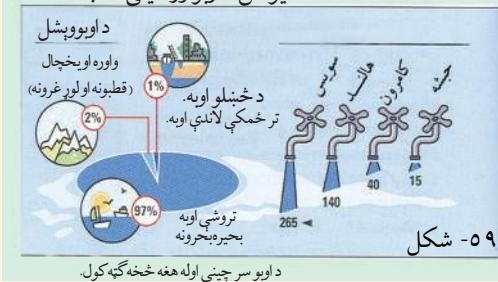
- دا اړکل له مخني په ۲۰۵۰ م کال کې به دنري نفوس ۹.۳ ميلياردنه وي چې له هغه خخه ۲.۳ ميليارد به یې د خپلوا د او بول کېښت سره مخامخ وي.

- تېرو پنځو کلونکې له ۵۰۷ خخه زياتې شخري او جګړي د او بول پرسې پېښې شوي دي، چې په هغه کې ېږي ۲۱ وسلوالي نښتې وي.

لکه چې مخکې وویل شول، انسان د خپلو کارونو د پرمخ بیولو لپاره هغو خوررو اویوته اړتیا لري چې مالګه یې دیره لبره وي. د لویو سمندرونو او سمندرګیو اویه مالګینې دی چې له هغو خخه د ګټو اخېستو په خاطر باید هغه پاکې اوچان شي، د اویو د چاپولو په خاطر باید د خوررو اویو د تأسیساتو په جوړولو پانګه ولګول شي.

یوزیات شمېر پرمختیایی هېوادونه، په تېره بیا په آسيا او افريقا کې د خپلولو د پاکو اویو له کمبنت سره مخامنځ دی. د منځنۍ ختیئ هېوادونه، د اویو د اړتیا د پوره کولو لپاره ډېرې زیاتې پیسې لګوی. د نړۍ په یو شمېر زیات نفوس لرونکو سیمو او لویو بنارونو کې د سیندونو طبیعی سرچینې او خاګانې کافې نه بلل کېږي، د بیلګې په توګه د مکسيکو په بنارکې اویه د ۱۲۵ کیلومترو په واټن په نل لیکه کې ليردول کېږي او د ۱۲۰۰ مترو لورو غردونو خخه هاخوا اړول کېږي او د پېمپ په واسطه اړو سیمو ته رسول کېږي.

دیوه تن د اویو ورځینې لګښت

په عمومي توګه ویل کیدای شي هغه خه چې د پاکو او مناسو اویو د چمتو کولو لپاره باید ترسره شي، په لاندېنو برخوکې پانګې اچونې ته اړتیا لري:

- ۰ د اویو د هغو سرچینو پیژندل او رابرسیره کول چې د خلکو د خښکاک اونورو اړتیا وو لپاره په کار دي.
- ۰ د ځمکې د مخ د اویو راټولول او د ځمکې لاندې اویو خخه ګټه اخېستل.
- ۰ د احتمالي ککړوالي د له منځه وړلوا په موځه د اویو چانبول.

- ۰ له چانځای خخه د لګښت ترسیمو پورې د اویو ليردول.
- ۰ د اویو د لیرد د نل لیکو، کانالونو او تأسیساتو خارنه.

په دې توګه د اویو د چمتو کولو، چانبول او رسول د پېر لګښت غوبښته کوي او باید له هغو خخه د کار اخېستني پرمھاں دیر پام وشي.

د ټولګي دنه فعالیت

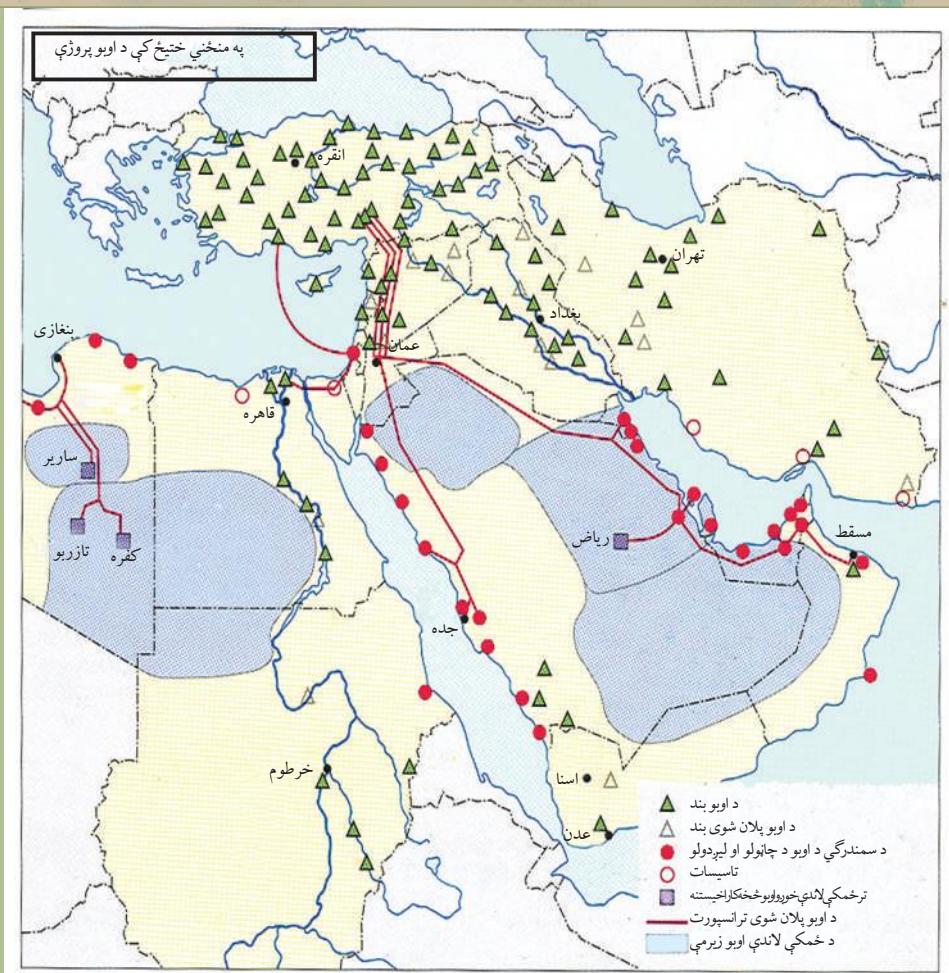
زده کونکي دې په مناسبو دلو ووشنل شي، لاندېني فعالیتونه دې ترسره کېږي او د خپل کار پایله دې په ټولګي کې وړاندې کېږي:

- د لوست نقشې ته وګورئ او خرګنده کړئ چې د ځمکې د مخ کومې برخې په سلوکې له ۹۵ او کومې برخې به سلوکې ۷۵ خخه لېږي د خپلولو او پاکې اویه لري.

- د اویو د سرچینو اویه هغو خخه د کار اخېستلو شکل مطالعه او واضحه کړئ چې کوم هېوادونه هره ورڅه تر تولوزیاتې اویه لګوی او کومې په تر تولو لېږي، ستاسي په نظره ددې لاملونه کوم دي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت:

دلوقت متن، نقشه او شکل وګورئ او له هغو خخه په استفادې سره په افغانستان کې د اویو د ستونزو او امکاناتو په اړه معلومات ورکړئ

٦٠- شکل: له اوپو خخه باید خه ډول بنه ګې واخلو؟

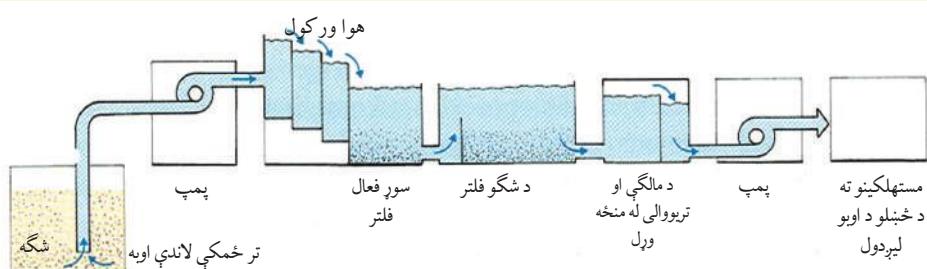
په تېر لوست کې په دې حقیقت باندې و پوهیدئ چې د ځمکې پرمخت له ټولو اوپو خخه یوازې درې سلنډ خورې اویه دې او ګړي له هغه خخه یوازې یوه سلنډ برخه د خښلو، د کرنیزو ځمکو د خپرولو او صنعت لپاره کاروی. د لوپو سمندرونو او سمندرګيو اویه تروې (مالګینې) دې، له هغه خخه د کار اخېستو په خاطر باید هغه چان او تصفیه شي.

د شلمې پېړي د نویمو کلنو په پای کې د نړۍ په کچه احساس شوه چې د ځمکې پرمخت د اوپو کمبېست یوه لویه ستونزه ده. په هغه سیمو کې چې هله د اوپو کمبېست ترسترګو کېږي، خلک، له بیلاپیلو لاروچارو خخه په کار اخېستو سره خپلې اوتیاوې پوره کوي.

د نړی په هغه سیمو کې چې هلته اورښت خه ناخه کافی دی او اندازه یې په کال کې تر ۴۵۰ میلی مترو پوري رسیری، د اورښت په لنده بل سره کرنه کیدای شي، خود لپه باران لرونکو سیمو کې بايد د کرنې د پرمخ بیولو لپاره ونو. بوټو ته اووه ورسول شي او ځمکې خروپې شي.

څېرنو بنو دلپه چې کرنه د ټولې نړی په کچه په سلوکې اویا برخې اویه لګوی. د کرنې په سلوکې ۶ ممحولات د کرنیزو ځمکو په خروبولو سره ترلاسه کېږي. له دې امله چې د نړی په ډیرو برخو کې اویه لګول په فني بهنه نه ترسره کېږي، د ناسمو اویو لګولو له امله په سلوکې ۶۰ اویه له لاسه وختي. موږ همدا حالت په خپل هبود کې هم لیدلای شو.

گن مېشته او کرنیزو ځمکې د خروبولو لپاره ډیرو اویوته اړتیا لري، دا ځکه چې د یو کیلوگرام غلي د ترلاسه کولو په خاطر زرو لیترو اویوته اړتیا ده. هغه سیمې چې هلته اورښت لبوی، بايد د کرنیزو ممحولاتو د ترلاسه کولو لپاره ځمکې خروبه شي، چې دا کار د کانالونو د کیندلو، د بندونو د جورولو، د اویو لګولو د لوبو پروژو او د څاګانو کیندلولته اړتیا پینسوی. د اسیا په ځینو سیمو لکه په منځني ختيغ، د افريقي ځینو سیمو، د امریکې متحده ایالاتو او ان داچې زموږ په خپل هبود کې د کرنیزو ځمکو د خروبولو لپاره بېلا بېلې لاري چارې کارول کېږي. د نړی یو شمېر هبادونه لکه اسرائیل د اویو له زیات کمبنت سره مخامنځ دي، ددې لپاره چې ددې اویو له لاسه ورکولو او براس کیدو خخه مخنيوی وکړي، د پاپ (نل) په واسطه د هر جلا جلا بوټي رینسوته اویه وررسوی. نومورې هبود د اړتیا ور خپلې اویه له ترکې خخه چې ډېرې اویه لري، د نل لیکو په واسطه لېردوی. په دې توګه موږ ویلای شو چې د نړی هغه شمېر هبادونو چې پوره اورښت نه لري، د خپلو کرنیزو ځمکو د خروبولو لپاره د اویو لګولو بیلابیل سیستمونه جوړ کړي دي.

د اویو د چانلو شکل

۶۱ - شکل

ب-د اویو چاپول (قصفیه):

اویه ولې او خرنګه باید چانې شي؟
په نړۍ کې یوازې داوېو کمنښت یوه
لویه ستونزه نه ده، بلکې له هغه خخه
ناسمه استفاده هم یوه لویه ستونزه ده
چې د اویو د ضایع کیدلو سبب
کېږي. سرېبره پر دې انسانان د خپلو
پې سنجشه عملونو له امله د اویو د
ککرتیا لامل کېږي. د اویو، ککرتیا
ینې په هغه کې فزیکي، کیمياوي
او میکروبي بدلونونه دې چې د هغه
په پیښیدو سره انسان نه شي کولای
له اویو خخه سمه او روغتیاپی گټه
واخلی.

له کورونو او صنعتي تاسیساتو خخه
۶۲ - شکل: د پاشلو په بنه د اویو لګولو یو دول چې په پایپ سره ترسره کېږي
په اویو کې د ناپاکيو ور اچول، د

صنعتي فاضله اویو، ورګلېول، دروغتونونو او کورونو خخه د ناپاکو اویو ورګلېول او هغه تودو خه چې
د کارخانو د ماشینو له امله په اویو ور زعمل کېږي او داسې نور ټول لاملونه د اویو، دککرتیا او تو دیدو
سبب کېږي چې دا ټول ولاړو اویو او د سیندونو ژونديو ژووو ته زیان رسوي. همدارنګه د ونو - بوټو
د نارو غیو ضد درمل او کیميافي سرې چې په کرنيزو څمکو کې کارول کېږي هم د اویو د خاورې د
ککرتیا لامل ګرځي، نو ځکه هغه اویه چې په کرنه، صنعت او دکور په چارو کې په کاريږي، باید
پاکې او خورې وي او وروسته تر استعمال خخه مخکې له دې چې له جهیلونو او سیندونو سره ګډې
شي باید له کیمياوي او فزیکي پلهو چان شي. همدارنګه مخکې تردې چې د څمکې د مخ له اویو
خخه د خښلو د اویو په توګه کار واخلو باید چان شي.

تاسې د اویو د چاپولو په شکل کې ولیدل چې اویه په ځئنوسیمو کې د چاپولو بیلا بیل پراونه تېروي،

تر خو چې د خبندلو وړو ګرځي، یاهم پرته د کومې ستونزې له پیداکولو خخه د ژوند په چاپېریال کې ویهېږي.

له دي امله چې د ځمکې د مخ اویه د هري ورځې په تېرېلدو سره ککړېږي، د اویو د چارو شرکتونو ته دا ستونزمنه ده چې د نړۍ په کچه پاکې او روغتیایي اویه تولید کړي. د نړۍ په ډېر و برخو کې د ځمکې لاندې پاکو اویو خخه چې معمولاً پاکې دی یاهم ډېر لې او عادي چاپول غواړي، د خبندلو لپاره (Recycle) کار اخېستل کېږي. په لوېدیخو هېوادونو کې د ناولو اویو فاضلابونو خخه د بیا دوران په بنه د خبندلو اویه ترلاسه کوي چې د جلاچن څای په واسطه د خو خو پړاوونو په ترڅ کې بشاريابونو ته بیا د استفادې وړ ګرځي.

د ټولګي دنه فعالیت:

- د اویو د پروژو نقشه وګوري، لاندېنیو پوبنتنو ته خواب ووایئ؟
- ۱- کوم هېواد تر ټولو زیبات د اویو بندونه لري؟ نومونه یې واخلی.
  - ۲- د سودان هېواد د سمندری اویو، د چاپولو خو چاپهایونه لري او د کوم سمندرګي اویه چانبوی او کار ورڅخه اخلي؟
  - ۳- د نیل د سیند او د هغه پر مرستیالانو باندې خو بندونه جورپشوي دي او د خونورو بندونو د جورپولو پلانونه لري؟
  - ۴- کوم هېوادونه تر ځمکې لاندې اویو خخه کار اخلي؟

پوبنتني:

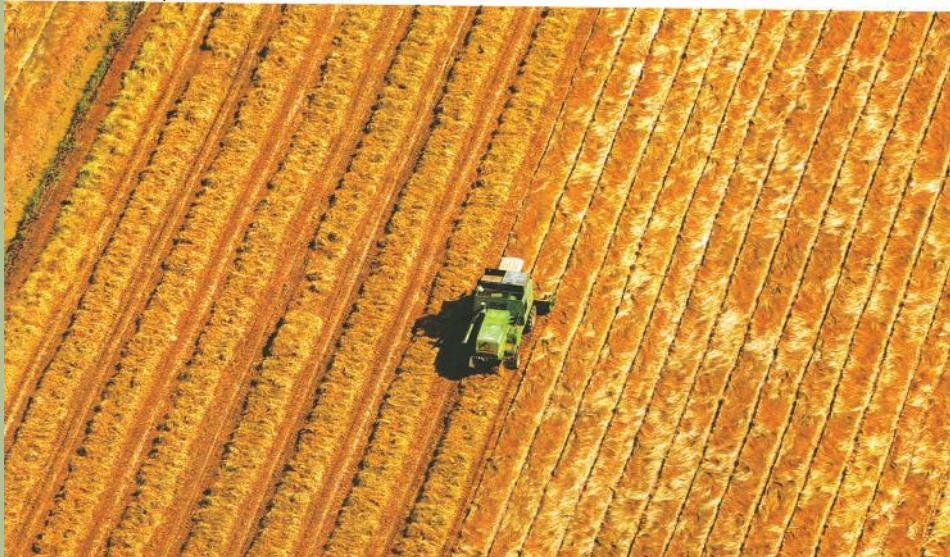
- ۱- د نړۍ د کرنیزو محسولانو په سلوکې خوبرخې د کرنیزو ځمکو په خروبلو سره ترلاسه کېږي؟
- ۲- خڅول (قطره یې) یاد نل لیکو په واسطه خړوبلو ولې او خرنګه ترسره کېږي؟ توضیح یې کړئ.
- ۳- اویه خرنګه ککړېږي او د ککړو اویو چاپول خرنګه کېږي؟
- ۴- د سمندرونو او سمندرګيو له اویو خخه ولې ډېر لې کار اخېستل کېږي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت:

د اویو اړوند لوستونه وګوري، د اویو ارزښت، د هغه د ستونزو لکه کمبینت، ککړتیا، ناسموکارولو او چاپولو په هکله او د اویو د اغیزمنې کارونې په اړه په شفاهي توګه خبرې وکړئ.

۲،۴ کرنه او د هغې نوی لارې - چاري

٦٣ - شکل په هالند کې میکانیزه کرنه

د لوست تصویرونه وګوري!

د کرنې نوی لارې چاري په کوم تصویر کې د کومو نښوله مخې ليدل کېږي؟

کرنه د انسان د لوړۍ ډول فعالیتونو له ډلي خخه شمېرل کېږي. انسانان د خپلو اړتیا وړ شیانو لکه خواک، کور، پوښاك او د ژوند د پرمخ بیولو وسایلو او د سون توکو د چمتوکولو لپاره په طبیعی چاپریال پوري تړلې دي. چې په ډې لړ کې کرنه د انسانانو تر تولو لوړمنې اړتیا د. له همدي امله بشري ټولنې تل د طبیعی چاپریال د بنې په بدلون او تولید لاس پوري کوي. انسان د دخوارې، طبیعی غوره اوږو او هوا او د خپل خواک او نورو امکاناتو لکه د تخم کرل، سرې، پانګې او د کرنیزو وسایلو خخه کار اخېستلو سره له دير پخوا خخه کرنیزې چاري په بیلاپلوبنون پرمخ بیولې دي.

سره له ډې چې د نوو اوږد مختللو کرنیزو لارو. چارو په غوره کولو او د عصری تخنیکونو او وسایلو خخه په کار اخېستو سره کرنې د پام وړ پرمختګ کړي، په تړه بیا په پرمختللو هېوادونو کې په ډې برخه کې ډېره پرمختیا شوې ده، خویاهم په اوښي وخت کې په توله نړۍ کې له ۸۰۰ میلیونو تنو خخه زیات خلک په خوار خواکی باندې اخته دي او له دوه میلیونو خخه زیات وګړي د خوارکې توکو له کمبنت سره مخامنځ دي.

د کرنې لارې چاري او سیستمونه هم په توله نړۍ کې یوشان نه دي، لکه خرنګه چې د کرنې د سیستمونو د مهمو ډولونو په نقشه کې بشکاري، موږ کولاۍ شو په توله نړۍ کې د کرنې دوه ډوله مهم سیستمونه سره بیل کړو:

• عنوی یا دودیز سیستم: په دودیز کرنیز سیستم کې د انساني خواک او وروسته پاتې

لومړنیوسایلوڅخه کار اخېستل کېږي چې نوتي کرنه د خارویو د رمو ساتنه او د آسيا په جنوب خیثع کې په مرطبوو سیمو کې د وریجوکرل د هغه بیلګه ده. په د غه ډول کرنيز سیستم کې د تولید اندازه او اقتصادي گټه پېره لبره ده او کوم کرنيز محسولات چې تر لاسه کېږي، یوازې د بزرگ د کورنۍ اړتیا پوره کولای شي. د غه ډول کرنه د پرمختیابی هېوادونو په ډیرو برخو کې لیدل کېږي.

تجاري یا میکانيزه سیستم: په د غه سیستم کې د کرنې له پرمختللو لارو - چارو او نوو سایلو لکه تراکتور، کمپain، اصلاح شوو تخمونو او کیمیاوی سرې څخه کار اخېستل کېږي. کرنيزې کروندي پراخه وي او د تولید اندازه پوره زیاته وي. همدارنګه د کرنيزو توکو تولید د صادراتو د خرڅلاو لپاره وي. نوموري پرمختللي سیستم معمولاً په صنعتي او پرمختللو هېوادوکې ترسټرګو کېږي.

له دې امله چې د نړۍ نفوس په تېره بیا په پرمختیابي او کرنيزو هېوادونو کې مخ په زیاتیدو دي او دوي د کرنيزو تولید تو زیاتولي ته زیاته اړتیا لري، نو دا دې غښتنه کوي چې د کرنې نوې لارې چارې د چاپېړاں ساتني سره یوځای وي. کرنې ته باید دوامدار کار وشي او له خاورو او اویو څخه معقوله او غوره استفاده وشي.

خاوره چې د نوو - بوټو د کرلو لپاره خانګړي ارزشت لري، باید له شپړلوا، ويچارېدو او شارې پاتې کيدو څخه وساتل شي، باید د هغې د کړټیا مخه ونیول شي او یه پرمختیابي هېوادوکې باید د خنګلونو د بېړ کولو چې د خاورې ساتنه کوي مخه ونیول شي، باید د اویه خور او خړوبلو تخنیک بنه شي، د خاورې د بدایاکه کيدو په خاطر باید په کرونده کې بیلا بل بوټي وکړل شي، داویو د زیرمه کولو او ایسارولو لپاره باید

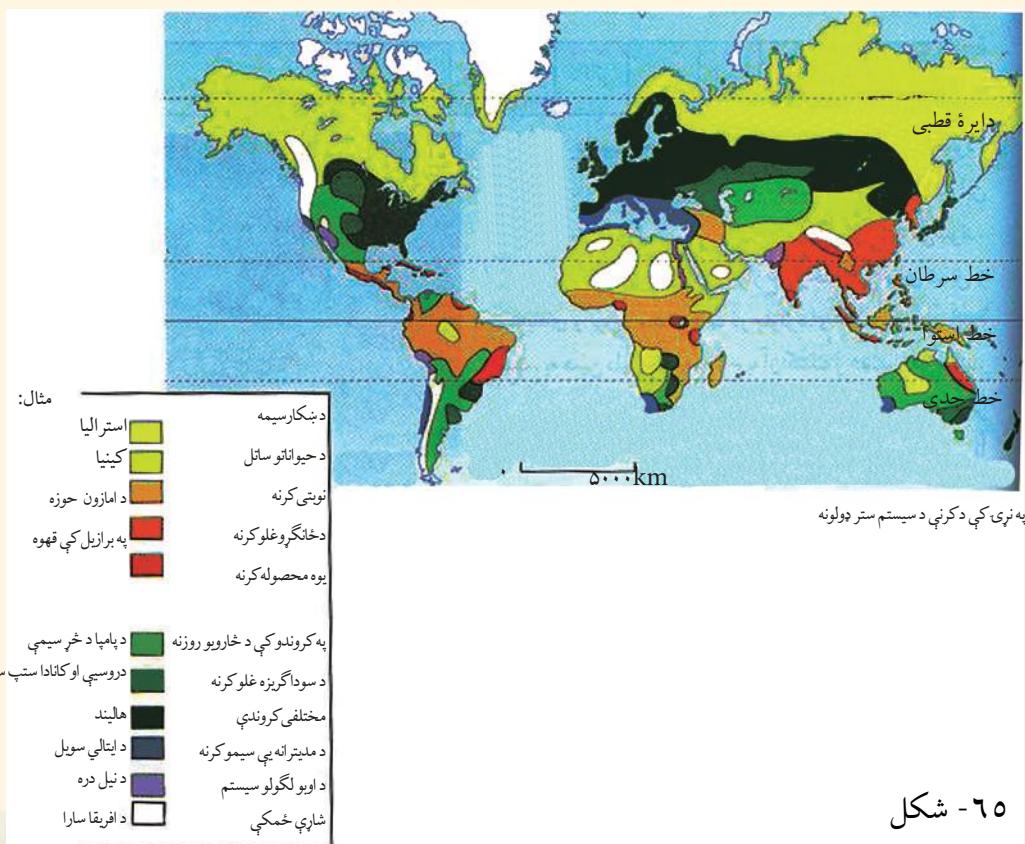
۶۴ - شکل

په اروپاکې د یوې کروندي انځور چې د میکانيزه او پرمختللي کرنې یوه بیلګه ده

ذخیري او د اويو بندو لو بندونه جور شي.

د کرني يوه نوي لاره همدا ده چې له اويو خخه غوره استفاده وشي. هغه هپوادونه چې د هغوكرنيز توليدات په اويو پوري ترلي دي او د اويو له کمبنت سره مخامنخ دي، هخه کوي چې له اويو خخه اغيز منه گته واخلي چې يوه بيلگه يې قطره يې ياه نل ليکو کې د اويو رسول دي چې په تېر لوست کې ورخخه يادونه شوي ده. د کرني د پرمختنگ لپاره داهم ارينه ده چې د کرنيزو محصولاتو لپاره د خرڅلاو بهنې بازار و موندل شي. ځينې پرمختنلي صنعتي هپوادونه او په دي لړ کې د اروپا د اتحاديې غړي هپوادونه د بزرگانو د ملاتر لپاره سبسايدې او مالي مرستې هم کوي او د کورنيو محصولاتو د پياورتیا په خاطر يې يو ګډکرنيز سیاست غوره کړي دي. ددي موخي لپاره دوى له پرمختنائي هپواد خخه د کرنيزو محصولاتو د واردولو په برخه کې لوري ګډکي تعرفي وضع کوي او په حقیقت کې د ازادې سیالي مخه نیسي، د دوى دغه سیاست د سوداګرۍ د نړيوال سازمان له مخالفت سره مخامنخ شوي ځکه چې نوموري سازمان د ازاد او پې قيد او شرطه سوداګرۍ پلوی دي.

۶۵ - شکل

٦٦ - شکل: د فرانسې په شمال کې د صنعتي بوټو د کروندي انځور

د ټولکي دنه فعالیت:

په نړۍ کې د کرنې د مهمو سیستمنو د نقشې په کتلو سره لاندپینيو پونشنتوه په خلور کسیزو ډلوکې څواب ورکړئ:

۱. نوبنتي کرنې چې یو ډول دودیزه کرنه ده، په عمومي توګه د نړۍ په کومو برخو کې رواج ده؟
۲. سوداګریزې کرنې (ګلېکښت) د نړۍ په کومو برخو او سیموکې پراختیا موندلې ده؟
۳. د کرنې لپاره نا مناسبې څمکې د نړۍ په کومو برخو کې دی او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دی؟

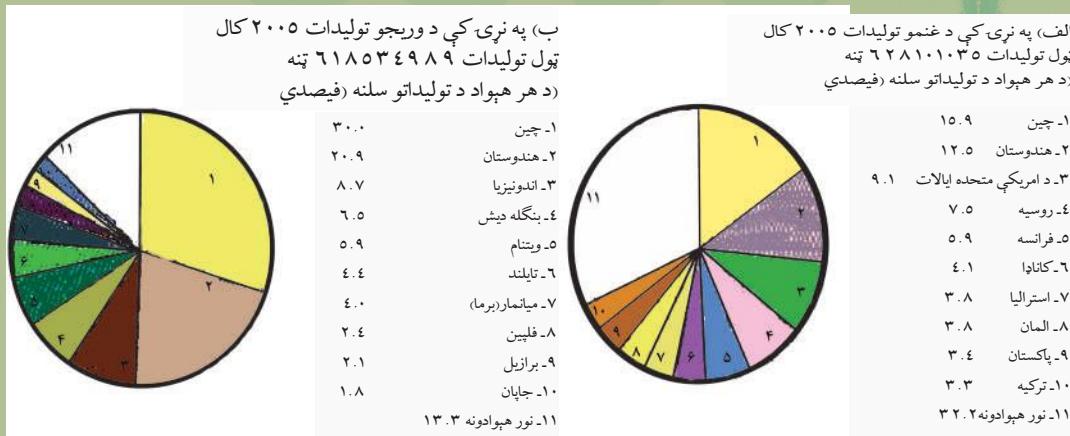
پونشنې:

۱. خو ډوله کرنیز سیستم یا کرنیزې لارې چارې شته؟ نوم یې واخلئ.
۲. قطره یې او بله لګول خه ډول دی او موخه یې خه ده؟
۳. د کرنې لپاره نامناسبې څمکې د نړۍ په کومو برخو کې دی او ستاسې له نظره ولې کرنې ته مناسبې نه دی؟

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

د لوست متن، تصویرونه او نقشې وګورئ او په راتلونکي لوست کې د هغه په هکله معلومات بیان کړئ.

د نړۍ په پرمختللو هېوادونو کې د ګرنيزو تولیداتو د بیلابیلو ډولونو اندازه

۶۷ - شکل

په ۲۰۰۵ م کال کې کومو هېوادونو دېر زیات غنم، وریجې او جوار تولید کړي وو؟

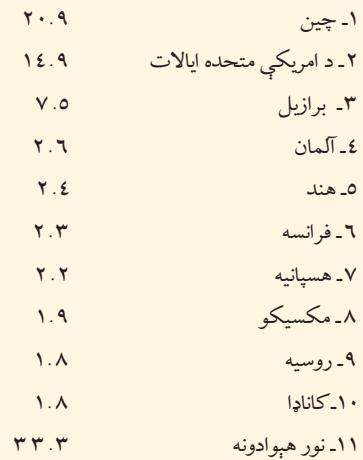
ددغه لوست شکلونه وګوري. لکه چې په (الف) شکل کې بنکاري، په ۲۰۰۵ م کال کې په نړۍ کې د ګرنيزو تولیداتو ۶۲۸۱۰۱۰۳۵ ټنه غنم توګه شوي دي چې په سلوکې ۱۵,۹ یې په چین کې تولید شوي دي. له چین خڅخه وروسته په ترتیب سره په سلوکې ۱۲,۵ په هندوستان کې، په سلوکې ۹,۱ د امریکي په متحده ایالاتو کې، په سلوکې ۷.۰ په روسیه کې، په سلوکې ۵,۹ په فرانسه کې، په سلوکې ۴,۱ په کانادا کې، په سلوکې ۳,۸ په استرالیا کې، پاتې په سلوکې ۳۲,۲ غنم په د دغه کال کې د نړۍ په نورو هېوادونو پوري اړه لري. په (ب) او (ج) تصویرونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او د غوبنې تولیدات په توله نړۍ کې بنوول شوي دي:

ج) به نېړۍ کې د جواړو تولیدات ۲۰۰۵ کال
تول تولیدات ۶۹۴۵۷۵۰۵ تنه
د هر هېواد تولیداتو سلنه (فیصلې)

۶۸ - شکل

ه. په نېړۍ کې د غوبښې تولیدات ۲۰۰۵ م کال
تول تولیدات ۲۶۵۱۰۵۹۴ تنه
د هر هېواد د تولیداتو سلنه

۶۹ - شکل

٧٠ - شکل: هغه سیمې چې مدیترانه یې اقلیم لري، د غلو - دانو ترڅنګ په کې د زیتونو او انګورو
بوټي هم ډیر لیدل کېږي

د ټولگي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې د بنوونکي تر لارښونې لاندي په خلور کسيزو دلو وویشل شي، د لوست شکلونه دې وګوري او لاندیني فعالیتونه دې ترسره او د خپلو فعالیتونو پايلې دې په ټولگي کې وړاندې کړي.

۱- د شکل له مخې په ۲۰۰۵ م کال کې د نړۍ کوم هېواد د وریجو دېر زیات تولیدات درلودل او تولیدات پې په سلوکې خومره وو؟ وې ليکي.

۲- د همدي لوست د شکلونو له مخې د امریکې په متحله ايالتونو، روسيې، هند، آلمان او د فرانسي په هېوادونو کې د وریجو، جوارو، کچالو او غوبنې د تولیداتو سلنې (فيصلدي) بنکاره کړي.

پوښتنې:

په خپلو کتابچو کې د پوښتنو سم خوابونه په نښه کړئ.

۱- هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ م کال کې پې د غنمو او وریجو، کچالو او غوبنې دېر زیات تولیدات درلودل دا و:

الف. د امریکا متحله ايالات ب. هند ج. چین د. روسيه

۲- هغه هېواد چې په ۲۰۰۵ کال کې پې د غنمو او وریجو په تولیدکې دویم ځای نیولی و دادي:

الف. چین ب. هند ج. د امریکې متحله ايالات د. فرانسه

۳- هغه دو هېوادونو چې په یوازنتوب سره پې د تولې نړۍ په سلوکې له پنځسو خخه زیات جوار تولید کړي وو دادي:

الف. فرانسه او آلمان ب. روسيه او هالنډ ج. چین او برازيل د. چین او د امریکې متحله ايالات

له ټولگي خخه بهر فعالیت:

د لوست د شکلونو او نورو سرچينو په کتلوسره د نړۍ د هغه پنځو هېوادونو نومونه واخلي چې د کرښې تر تولو زیات تولیدات پې لرل. همدارنګه خجل نظر ولیکي چې ولې په دغه هېوادونو کې د کرښې تولیدات زیات دي، په خوکربنو کې پې ولیکي او په بل لوست کې پې بيان کړي.

په دې خپرکي کې لو لو:

- انرژي او په نړۍ کې د هغې اهمیت
- د انرژي چولونه
  - د اویو برېښنا
  - بادی برېښنا
  - د لمر انرژي
  - هسته یې برېښنا
  - حرارتی برېښنا
- په نړۍ کې نفت
- طبیعی ګاز
- په نړۍ کې د ډبرو سکاره
- د انرژي د منابعو جغرافیايو وېش

د خپرکي عمومي هدفونه:

زده کوونکي به د دغه خپرکي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنیزو موخوته ورسېري:

- په نړۍ کې به د استفادې وړ انرژۍ په ډولونو پوه شي.
- د نړۍ د انرژۍ د لګښت په اندازه به وپوهېږي.
- د نړۍ د انرژۍ د منابعو اندازه به وپېژنې.
- د نړۍ د انرژۍ د سرچینو په جغرافيايي و بش باندې به وپوهېږي.

زده کوونکي به د دغه خپرکي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتی هدفونوته ورسېري:

- د انرژۍ ډولونه به فهرست کړاي شي.
- د نړۍ په کچه به د انرژۍ د ډولونو د لګښت اندازه توضیح کړاي شي.
- د نړيوالي انرژۍ د سرچینو اندازه به وویلای شي.
- د نقشې پر مخ به د انرژۍ د سرچینو لروونکي مهمي سيمې وبنو دلاي شي.

۵، انرژي او په نړۍ کې ده ټه اهمیت

٧١ - شکل

په کالیفورنیا کې د بادی جنراتورونو انځور چې د برېښنا د انرژي د تولید لپاره ورڅخه کار اخېستل کېږي.

هر هغه خه چې د کارکولو ورتیا ولري انرژي (Energy) لري. په بله وينا: د کارکولو توان ته انرژي ويل کېږي. د انسان وجود انرژي لري، څکه چې د کارکولو استعداد په کې شته، په ورځنۍ اصطلاح کې انرژي پېړه کارول کېږي. د بیلګې په توګه، هغه خوک چې پېړ کارکوي هغه ته د پېړې انرژي لرونکې ويل کېږي. زموږ شاوځوا شیان خپله انرژي لري. که یو فلزي غونډاري په ځوړ لرونکې سطح باندې ورغري خه چې په مخه ورشي هغه بېخایه کوي، نو دغه غونډاري یو کار وکړ، نو هر هغه خه چې د کارکولو ورتیا ولري، انرژي هم لري. انرژي په حقیقت کې خوختن، غورځنگ او تحرک دی چې دغه خوختن او حرکت د سوداګرۍ، صنایعو، ترانسپورت او اقتصادي، ټولنیزو او کلتوري فعالیتونو پراخه برخه ده.

له دي پلوه انرژي او په نړۍ کې ده ټه سر چینې غوره اقتصادي اهمیت لري. انسانانو له پېړ پخوا راهیسې انرژي پېژندله او له هغې خخه یې ډول، ډول استفاده کوله، ده ټه له تودو خې او رينا خخه یې د پهلوی، دکوروونو دروبناته کولو او تودولو لپاره کار اخېست.

په منځنیو پېړېوکې د انرژي له سر چینو خخه کار اخېستلو زیات اهمیت وموند، دا څکه چې انسانانو د باد او له اویو د انرژي له سر چینو خخه په کار اخېستلو سره بادی او د اویو ژرنلې جوړې کړې.

په اتلسمه پېړۍ کې د بخار ماشین په جوړیدو سره او د صنعتي انقلاب له پېښېلدو وروسته په صنایعو کې بشريت ته لوی بریالیتوب او بدلون ورپه برخه شو، ئکه چې په کار خانوکې د کارگر د مټ اولاس د خواک پرخای له ماشین خخه کار واخېستل شو او په صنایعو کې د ډبرو سکرو استعمالولو پرمختیا وکړه. دغه محركه خواک په صنایعو کې بدلونو نه راوستل او په لنډ وخت کې پې د هردپول اقتصادي او صنعتي چارو د پیاوړتیا لاره هواړه کړه.

د شلمې پېړۍ په نیما یې کې د ګاز او نفتو د انرژۍ سر چینو چټک پرمختګ وکړ، انرژي لازیات ارزښت وموند چې دې کار د فابریکو او کارخایونو په جوړیدو او پرمختګ کې ژوره اغېزه درلوده او بشر د انرژۍ له بېلا بېلا بېلا سر چینې دادی: د ډبرو سکاره، نفت، ګاز، اویه اونور چې په راتلونکو د انرژۍ د تولید بېلا بېلا سر چینې دادی: د ډبرو سکاره، نفت، ګاز، اویه اونور چې په راتلونکو لوستونو کې به د هرې یوې په هکله خبرې وشي.

د ټولکې دنه فعالیت:

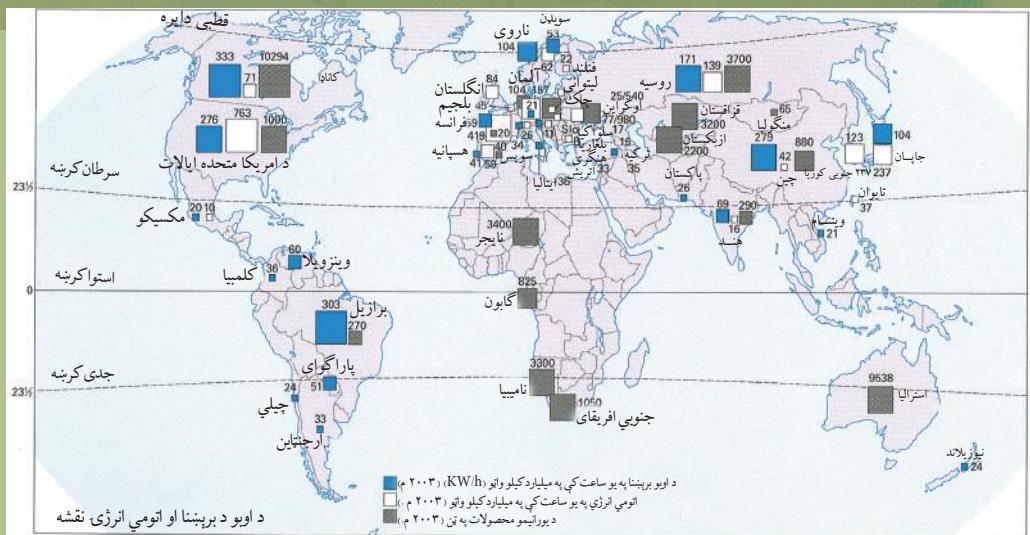
زده کوونکي دې په خو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د انرژۍ د اهمیت او ارزښت په هکله خبرې وکړي او د څلوا خبرو پایله دې نوروته وړاندی کړي.

پونتنې:

- ۱- انرژي خه ته وايي او بشري ټولکې ورته خه اړتیا لري؟
- ۲- د انرژۍ مهمې سر چینې کومې دی؟ نوم یې واخلي.
- ۳- انرژي په کومو برخوکې دیر اهمیت لري؟ معلومات ورکړئ.

له ټولکې خخه بهر فعالیت:

دغه لوست او د انرژۍ اړوند لوستونه چې پخوا تاسې د افغانستان په برخه کې لوستي وو، یو خل بیا ولولی او څان ور سره آشنا کړي.

٧٢ - شکل

د انرژۍ خو ډوله سرچینې پیشنيء؟

په مخکپني لوست کې په نړۍ کې د انرژۍ او د هغې د اهمیت په هکله معلومات وړاندې شول
په دغه لوست کې به د انرژۍ پیلایل چولونه ويژنۍ.

په نړی کې بېلا بېلې انرژۍ شته چې انسانو د هغوله یو شمېر خخه له دېرې خوا خخه کار اخېست، په تېره بیا د باد او اویو له خواک خخه دېر کار اخېستل شوی دی چې غوره بیلکې یې بادي او د اویو ژرنډي دی لکه خرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، انرژۍ بیلا بیل ډولونه لري او له بیلا بیل سرچینو لکه باد، لمرا او اویو خخه ترلاسه کېږي. همدارنګه هسته یې او حراري انرژۍ هم شته.

بُرْبِنْسَا

د برپیننا انرژي له بیلاپیلو سرچینو خخه تر لاسه کېږي چې کولای شو د اویو، باد، لمزې
هسته یې او حرارتی برپیننا نوم واخلو چې د هرې یوې په هکله به یې معلومات درکړل شي:
- د اویو برپیننا

اویه په نړۍ کې د تولید ارزانه او پیره لویه سرچینه ده. نن ورخ د بربستنا د تولیدوونکو تورینونو په لګکلو سره د اویو له څوک اک خڅه برښتنا تولیدبری، د بربستنا زیاتره تورینونه د بنډونو په لاندېنۍ

برخه کې وي چې اویه له یوې لورې ارتفاع خخه ورباندې ورخى او له هغۇ خخه بىرىپىنا تولىلىپرى.
هغە عوامل چې د اویو د بىرىپىنا پە تولىد كې مەم رول لرى ھەدای:

۱- د سىنند د اویو زىاتوالى، دايىمى والى او جارى توب.

۲- د سىنندونو پە تگلورى كې د پوره خورونو شتوالى.

۳- د سىنندونو پە تگلورى كې د لورو برخو شتوالى.

د بىرىپىنا لېرىدول له یوې سىمې تىرىپى سىمې (د تىلاسەكولو مرکزونو خخه د لگولو تىرىپى) پورې
پە دىرگۈرنىتوب تىرسە كېرىي، خود بىرىپىنا لويه نىمكىرىتىا ھەمدا د چې وروستە تىر تولىد خخه زىرمە
كىدىاي نەشي او له تولىد سره يوئىھى مصروفىرىي.

پە نېرى كې ھەنچە سىمې چې تىر تىلۇ زىيات د اویو د بىرىپىنا پە مختىللە خواك لرى دادى: پە
اروپا كې لويدىيەچى جنۇبى او مرکزىي سىمې، پە آسيا كې جاپان او پە امرىكى كې د امرىكا متحدە
يالاتونە. ھەنچە شەھەر نورې سىمې چې له دې پلۇھ دىر اھەمیت لرى د روسيي اروپاپىي برخە او د
بازىل دختىيەخ غەرنى سىمې دى.

پە اروپا كې ھەنچە غۇرونە چې تىل پە هغۇ باندې واورې ورېرى لەكە پە شەمال كې د سکەندرىيە غۇرونە، پە
مرکزىي سىمۇ كې د الپ غۇرونە او پە جنۇب لويدىيەچى كې پىرىنى غۇرونە د بىرىپىنا د تولىد لپارە دىر غورە
دى. پە آسيا كې جاپان زىاتە اندازە بىرىپىنا تولىدو.

د امرىكا متحدە يالات د اویو د بىرىپىنا لوى تولىدۇنلىكى ھېۋاد دى چې د كولومبيا او كلوراپو له
سىنندونو خخە يې تىلاسە كۆي. دغە ھېۋاد پە سلوکى ۱۳ د اویو له بىرىپىنا خخە كار اخلى. پە شەمالىي
امريكا كې يە تېرىھ بىيا پە كانادا كې د تۈلىپ بىرىپىنا دوه پە درىمە برخە له سىنندونو خخە بشېرىپىي. ددغە
ھېۋاد د اویو د بىرىپىنا لومرنى كارخانە د نىيڭكارا پە شەرسە باندې جورە شوي وە.

نەن ورخ كانادا د نېرى د اویو د بىرىپىنا يە لوى تولىدۇنلىكى ھېۋاد دى. پە روسيي او اوكرايىن كې د بىرىپىنا
صنایع پە سىنندونو باندې جورشوي چې د والگا پە سىنند باندې د نېرى د اویو د بىرىپىنا دوه ستر بىندۇنە
جور شوي دى. ھەنچە ھېۋادۇنە چې پە اروپا كې د اویو د بىرىپىنا زىيات خواك لرى، ناروپى، سوپەپەن او
فرانسە دى. پە دغۇ ھېۋادۇنە كې د اویو بىرىپىنا دومرە پە راختىا موندلې چې ددغۇ ھېۋادۇنۇ صنعت تە
بې چىرىپەنە كەنەنە دە. پە ايتاليا كې ددغۇ ھېۋاد تۈلىپ د اوسبېنى د پەتلىپ لار د پۇ د سىنند د اویو
پە بىرىپىنا چلىپىي. د سوپەپەن پە سلوکى ۹۰ بىرىپىنا اویو له بىرىپىنا خخە تىلاسە كېرىي.

بادی برپیننا

نورخ د بادی جنراتورونو خخه په کار اخپستو سره چې په باد باندې چلیري د برپیننا انرژي ترلاسه کيري. د باد له انرژي خخه استفاده د برپیننا د تولید ډيره ګرندي لاره ده. بادی توربینونه او هغونه ورته نور وسائل ډيره اندازه او ډير کار ورکوي. د اروپا دوه پر دريمه برخه ترلاسه کيدونکې برپیننا د باد له انرژي خخه ده، وروسته ورپسي یا شمالي اميريکا په دويمه درجه کې ۵۰. په مجموع کې اروپا په سلوکې ۶۵، شمالي اميريکا په سلوکې ۲۲، اسيا په سلوکې ۱۲ او نور براعظمنونه په سلوکې یوه برخه بادی برپیننا توليدوي.

شکل: د برپیننا د تولید د یوی فابريکي انخور چې د ډبرو د سکرو په سوځيلو سره د ډبرو سکرو انرژي په برپشناني (الكتريكي) انرژي باندې اروپي.

دلمر انرژي (Solar Energy)

لمرد انرژي یوه لویه منع ده چې د ورانګو او تودو خې په بنه د څمکې کري ته رارسيېري، دا یوه د ورانګې په بنه خپریدونکې انرژي ده چې د خپو به بنه لېړل کيري او رينا او تودو خه توليدوي. د لمر انرژي د خانګو او صفحو او هيندارو په واسطه زيرمه کيدای شي او بيا د برپیننا د تولید او د تودو خې د ترلاسه کولو لپاره ورخخه کار اخپستل کيري. تراوسه پوري د لمر له انرژي خخه تل او زيات کار نه اخپستل کيري، یعنې یوازي کله چې د لمر ورانګې وي استفاده ورخخه کيري، له بلې خوا لمريز سلولونه لړه برپیننا توليدوي، نو خکه له لمر خخه ترلاسه کيدونکې برپیننا د ډبرو

د سکرو او د نفتو د بربیننا په پرتله گرانه ده.

هسته یې بربیننا

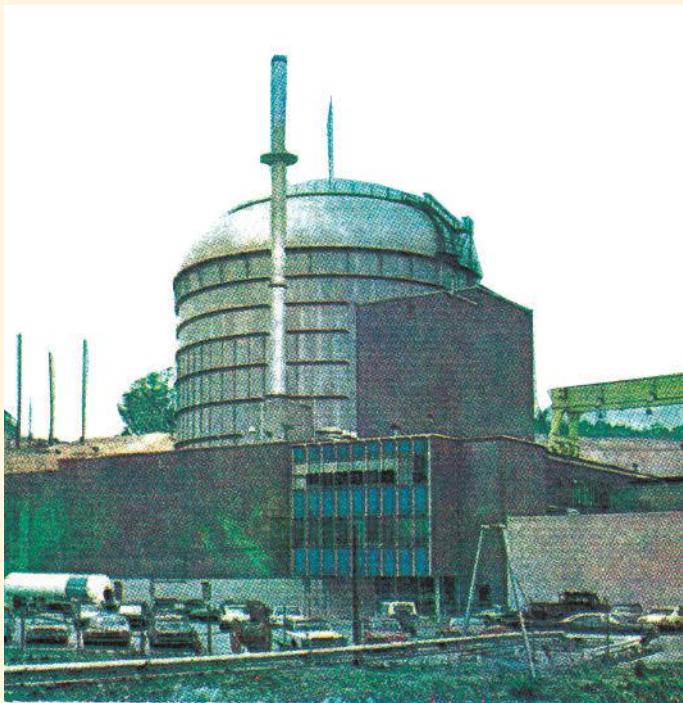
هسته یې بربیننا هغه څوآک دی چې د نړۍ تر ټولوکو چنيو او پرممانه ډرو یعنې اتومونو کې شته. د هسته یې انرژۍ د سون توکي چې په ډرووي ریکتورونو کې په کارپېږي، ډیره زیاته انرژۍ تولیدوي. د هسته یې انرژۍ یو لوی خطر د رادیو اکتیف (هسته یې وړانګو) ازadiل دی. دغه توکي کیدای شي په هوا، اویو او سمندرونو کې خپاره شي اویه زرګونو متره ځای ونیسي. د دغه توکو ډیره لړه اندازه د وحشی ژویو، ونو، بوقو او د انسانانو ژوند ته زیان رسوي او زیاته اندازه یې د مرګ لامل ګرځي. د هسته یې انرژۍ بنیګنه داده چې د لېسون توکو په سوځیدو سره ډیره زیاته اندازه انرژۍ تولیدوي. دهسته یې انرژۍ سون توکي د ډبرو سکرو، نفتو او ګازونو په پرتله ډیر دوام لري. فوسيلي توکي هم د ځمکې هوا تودوي او هم کيمياوي ککرتیا رامنځ ته کوي، خو هستوي انرژۍ دا ستونزې نه پیداکوي، خو هستوي انرژۍ ډير ضایعات لري. دغه ضایعات چې د رادیو اکتیف شیان دي، دومره خطرناک دي چې په سلګونو زره کلونه دوام کولای شي. په اوسيني وخت کې هسته یې ضایعات ډیران کېږي، خو هیڅوک نه پوهېږي چې هغه خنګه ېې خطره کړي او یاهم په راتلونکي کې هغه په کوم مناسب ځای کې بنخ کړي.

په اوسيني وخت کې د نړۍ په پرمختللو هېوادونو کې د اتومي بربیننا کارخانې جورې شوي دي چې په دوى کې د امریکا متحده ایالات لومړي مقام، فرانسه دویم مقام، جاپان دریم مقام او روسيه خلورم مقام لري. یو شمېر هېوادونه لکه انگلستان، جنوبی کوریا، چین، هند، المان او کانادا هم د اتومي بربیننا کارخانې لري.

حرارتی بربیننا

حرارتی بربیننا د صنعتي کارخانو په رامنځ ته کيدو او پرمختیا کې ډير لوی بدلون راوست، دا هغه نوی پرمختګ دی چې د بشر په برخه شوی دي. حرارتی بربیننا د ډیزلو، نفتو، ګازو او د ډبرو سکرو له سوڅولو خخه ترلاسه کېږي. په اوسيني وخت کې د حرارتی بربیننا د تولید د فابریکو برخه مخ په زیاتیدو ده. د حرارتی بربیننا ډیره مهمه منع د ډبرو سکاره دي چې له هغه خخه په سلوکې پنځوس برخې بربیننا ترلاسه کېږي. د حرارتی بربیننا په ترلاسه کولو کې زیاتره له نرمو یا

قير چوله ڇبرو سکرو څخه کار اخپستل کيوري، دا ځکه چې داهم ارزانه دي او هم چېره تودو خه لري. که يو کيلو او څلورسوه او پنځوس ګرامه د ڇبرو سکرو ته تر اووه زره کالوريو پوري تودو خه ورکړل شي يو کيلووات برېښنا توليدوي. د نړۍ د ټولو هپوادونو په واک کې چې کومې سرچينې دي، ورڅخه حراري بېښنا توليدوي، د بيلګې په توګه: د امریکا په متحده ایالاتونو کې له توليد شوې ټولې برېښنا څخه په سلوکې ۵۰ د ڇبرو سکرو څخه، په سلوکې ۱۴ له طبيعي گازو او په سلوکې ۱۱ له نفتو څخه ترلاسه کوي. په عربي هپوادونو لکه: سعودي عربستان، کويت، قطر، اردن، بحرین او نورو کې زیاتره حراري بېښنا د نفتو له سوڅولو څخه ترلاسه کوي.

د اتمومي برېښنا د توليد یوه کار خانه.

۷۴ - شکل

د تولگي دنه فعالیت:

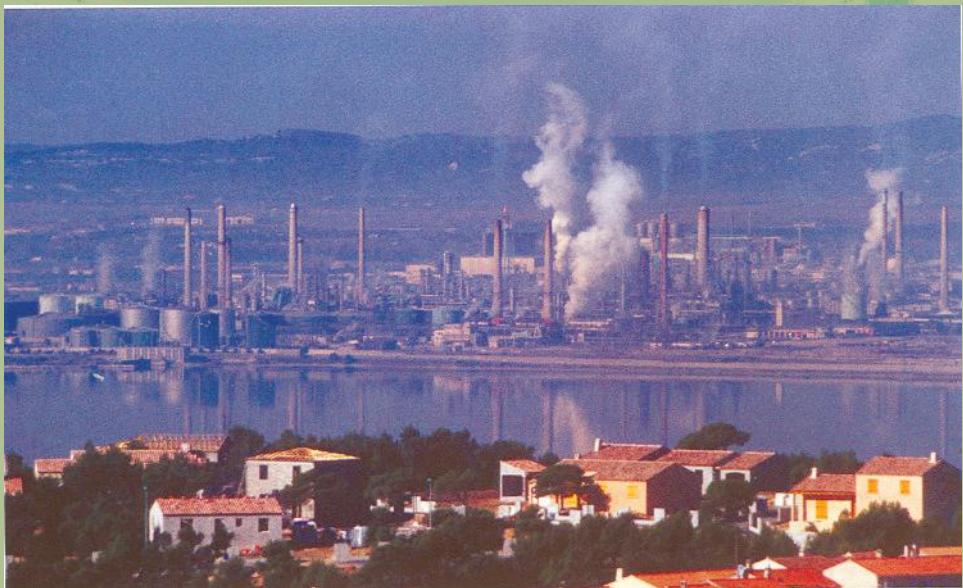
- زده کونکي دې په مناسبو چلو ووشنل شي، د اویو د بربننا او اتومي انرژي نقشه دې وګوري، لاندیني فعالیت دې ترسره کري او د خپل فعالیت پایله دې په تولگي کې وړاندې کري:
- ۱- په سپينو، خرو او ابي رنگونو باندي نښې او سمبلونه په نقشه کې د خه شي مفهوم لري؟
  - ۲- د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنست کوم هبواډ په نړۍ کې تر ټولو زيات د اویو د بربننا تولیدات لري اوپه ۲۰۰۳ م کال کې په تولیدات په یوه ساعت کې خو ميليارده کيلوواټه وو؟
  - ۳- د همدغې نقشې د معلوماتو پر بنست د نړۍ کوم هبواډ د اتومي انرژي پيرزيات تولیدات لري اوپه ۲۰۰۳ م کال کې په تولیدات په یوه ساعت کې خو ميليارده کيلوواټه وو؟
  - ۴- د همدغې نقشې له مخې د نړۍ د درې نورو هبوادونو نوم ولیکئ چې د اویو د بربننا او د اتومي انرژي زيات تولیدات لري.

پونتنې:

- د لاندېنيو پونتنو دير سم څواب غوره او په چيلو کتابچو کې یې په نښه کړي.
- ۱- هغه هبواډ چې د اویو د بربننا په تولید کې لومړي مقام لري دادي:
    - الف. روسيه
    - ب. کانادا
    - ج. برازيل
    - د. چين
  - ۲- هغه هبوادونه چې د اتومي بربننا په تولید کې لومړي او دویم مقام لري دادي:
    - ب. جنوبي کوريا او روسيه
    - الف. انګلستان او چين
    - د. جاپان او ناروې
    - ج. فرانسه او دامریکې متعدده ایالات
  - ۳- هسته یې وړانګي کوم خطرونه او خه ضایعات لري؟ په دې هکله معلومات ورکړئ.

له تولگي خخه بهر فعالیت:

- د لوست د متن، تصویرونو او نقشو په لوستلو سره د انرژي او د هغې د ډولونو په هکله په راتلونکي لوست کې په شفاهي توګه څيلو تولگي والوته معلومات ورکړئ.

٧٥- شکل: د فرانسې په جنوب کې د نفتو د یوه چانځای انځور

د نفتو زیرمې د نېړۍ په کومو سیمو کې ډیرې دي؟

لکه چې په دویم خپرکې کې مو د افغانستان په برخه کې د افغانستان د نفتو او د هغۇ د حوزو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه خپرکې کې به د نېړۍ د نفتو او د هغۇ د حوزو په هکله معلومات درکړل شي.

نفت: د ونو-بوټو او ژوو هغه پاتې شونې دی چې د جیولوجی په بیلاپیلو دورو کې د وخت په تېریدو سره تر روسوی طبقو لاندې راټولې، د خمیره کیدو، فشار او تودوځې له امله د نفتو د جوریدو سبب شوي دي.

نفت په یوه کلې مفهوم سره د هایدروکاربن د جامد، مایع او گاز یو مخلوط دی چې زیاته برخه یې په مایع بنه وي او په بیلاپیلو درجوسره د هایدروجن او کاربن لرونکي وي، ناخالص توکي لکه سلفر او نایتروجين هم په کې وي.

په اوسنې نېړۍ کې نفت خانګړې اقتصادي اهمیت لري. د موټرو، اور گاډو، ټانکونو او الټکو ګرڅيدل په نفتو پوري تړلي دي، نو خکه د نړیوالو د پاملرنې وردي او د تولید اندازه یې هر کال

مخ په زیاتیدو ده. د نولسمی پېړی په نیمایی کې د نفتو د صنعت دیره پر مختیا، هغونه د تقاضا د زیاتوالی له امله وه چې په اروپاکې د رنیا یوه مهمه منبع وه، خو له میلادی ۱۹۰۰ او ۱۹۱۰ کلونو خخه وروسته چې په نړۍ کې د موټر جورولو صنعت پېړ پرمخ ولاړ او نفت د کبانو د بنکار کولو په بېړيو او اورګاډو کې په کارشول، د هغو اهمیت نورهم زیات شو، دا خکه چې نفتی بېړيو کولای شول تر ۵۳ ورڅو پوري ياله هغه خخه زیات په سمندرکې پاتې شي، نو خکه د سوداګریزو، مسافري او جنگي بېړيو شمېږ زیات او همدارنګه هغه محصولات چې د نفتو له مشتقانو خخه ترلاسه کيدل، په صنعت کې د لور اهمیت لرونکي شول. له دې امله ده چې صنعتی هپوادونه د خپلو ګټو لپاره يو له بل سره په سیالی او کړکیچ کې دي او ان یوبل سره جګړې کوي چې دغه دیره ګرانبې شتمني لوښې کړي.

په ۱۹۹۰ م. کې عراق په خپل کوچني ګاؤنډي هپوادکوبت باندې یړغل وکړ او هڅه یې وکړه چې نفتی حوزې یې د خپل واک لاندې راولي، د جګړې په ترڅ کې د نفتو دېرو خاګانو اور واخېست د نفتو غور په سمندرونوته ورغلل او د ژوند چاپېږیال ته یې دېر غټ زیان واراوه.

جيولوجیکي خېړنو بنوډلې ده چې په هغو څایونو کې چې نفت وي، هلته د زرګونو مترو په ژوروالي خاګانې ایستل کېږي.

هغه لومړنی خاڅ چې په ۱۸۹۵ م کال کې د امریکې په پنسلوانیا کې وکیندل شوه ژوروالي یې ۲۰ متره و چې هره ورڅ له هغې خخه خلور مکعب متره نفت ایستل کيدل. ورو ورو پنسلوانیا د نفتو د نوي صنعت مهم مرکز شو، خو هغه خاګانې چې نن ورڅ کیندل کېږي، ډېرې ژورې دي، د بیلګې په توګه د امریکې په واډیمینګ سیمه کې د خاګانو ژوروالي ۶۰۰۰ مترو پورې رسېږي. هغه نفت چې له خاګانو خخه را ایستل کېږي، تور رنګ لري چې د کارنه وي، خو له چان کولو خخه وروسته بنفش رنګ غوره کوي او په آسانې سره سوځي.

هغه سیمې چې نفت لري دادي:

په آسیاکې: سعودي عربستان، عراق، کویت، عربی متحده امارات، قطر، روسيه، ایران، افغانستان، اندونیزيا او نور. په منځنې ختيچ کې د نفتو ډېرې څوې او شتمنې نفتی حوزې او سیمې شته چې دنې په سلوکې ۶۵ نفت لري.

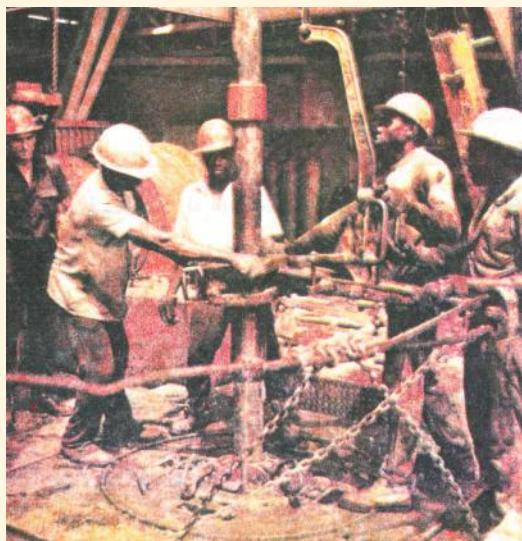
عربستان د نفتو لومړنی تولیدونکي هپواد او د نفتو لوی صادر وونکي دی چې په یوازیتوب سره د نړۍ د نفتو خلورمه برخه نفت لري.

په اروپاکې: بلژیک، انگلستان، المان، فرانسه، ایتالیه، ناروې او هالنډ.

په امریکا کې: متحده ایالتونه د نفتولوی تولیدوونکی هېواد دی او په عین وخت کې د نفتولوی مصرف کوونکی هېواد هم دی ، د نفتودیره برخه یې د مکزیک خلیج ساحلي سیمې په تکزاس ایالت ، لوئیزیانا او الاسکا کې تولیدیري. همدارنگه د کالیفورنيا، اوهايو، اوکلاهاما، ارکانزاس او مسيسي پي په ایالتونو کې هم نفت شته. د دغې سیمې د نفتوزیرمې د نړۍ تر ټولو شتمنې زیرمې بلل شوي دي.

په لاتينه امریکا کې، وینزویلا او آکوادور د نفتولوې زیرمې لري. په افريقا کې د نفتوزیرمې په لاندپنيو سيموکې دي:

ليبيا، الجزائر، نايجريا او ګابون. او نايجرие د نړۍ د نفتولوی تولیدوونکي شمېرل کېږي. له امریکا خخه وروسته جاپان د نفتومهم واردونکي دی چې په یوه ورڅه کې ۵-۴ ميليونو بشکو پوري نفت پیري. د لويدیخې اروپا د هېوادونو په ډله کې المان، ايطاليا او فرانسه له نورو خخه زيات نفت واردوی. انگلستان هم تر دغه وروستيو کلونو پوري د نفتومهم واردونکي هېواد و، خود شمال په سمندرګي کې د نفتو په را اистلوا سره اوس دغه هېواد پرخان متکي شوي دي.

۷۶- شکل د نفتودیوی خاکيندل

نفت په ننټي نړۍ کې د استعمال زيات خایونه لري. له نفتی محصولاتو خخه د مصنوعي الیافو، جامو او رختونو، د مصنوعي پلاستيك، عطرو، صابونونو، رنگونو، د پلاستيك د بیلابیلو ډولونو، کيميائي صنایعو، ماشین الاتو او نورو، وسایلو ضروریاتو لکه مصنوعي ربرو، درملو، مصنوعي سري، حشره وژونکو او د مینځلوا په موادوکې کار اخپستل کېږي.

د ټولکي دنه فعالیت

زده کونکي دې په ډلو ووشنل شي د لوست د متن او شکلونو په کته دې په نړۍ کې د نفوتو لوی تولیدوونکي هبوادونه یاد داشت او په نقشه کې دې وښي.

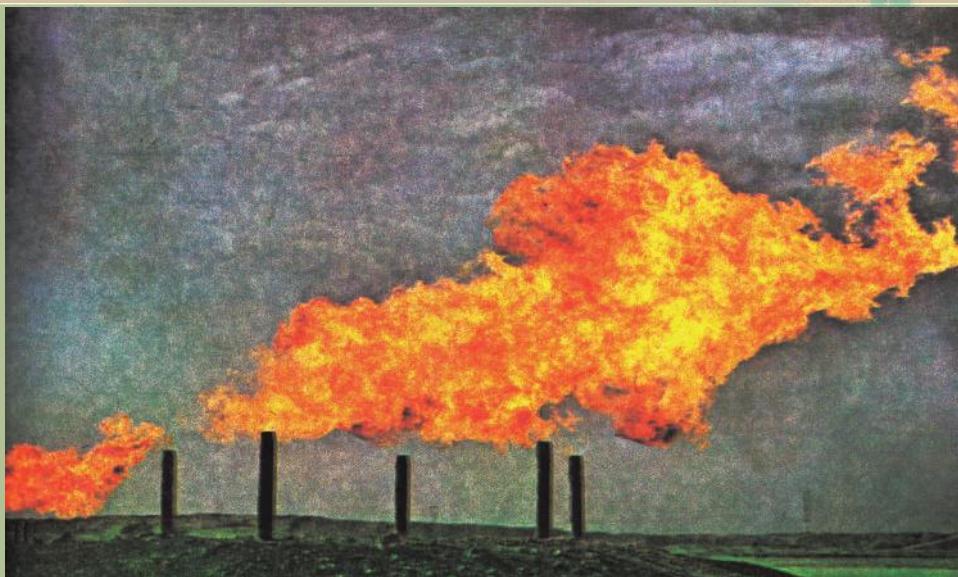
پوښتني:

- ۱- د نفتو د پیداکيدو خرنګوالي واضح کړئ.
- ۲- ولې د اروپا د نفتو صنعت په چتکي سره پرمخ ولاپ؟ علت یې توضیح کړئ.
- ۳- د آسیا د لوپې وچې د نفتو د تولید د مهمو مرکزونو نوم واخلئ.
- ۴- په لاتینه امریکا کې په کومو هبوادنو کې د نفتو زیرمې شته؟ نوم یې واخلئ.
- ۵- د نفتو لوی صادر وونکي:
الف. عربی متحده امارات   ب. عربستان   ج. قطر   د. کويت.
- ۶- د افريقا دوه هبوادونه چې د نړۍ د نفتو لوی تولیدوونکي دي دادي:
الف. ليبيا، الجزاير   ب. ليبيا، نايجريا   ج. كانگو   د. يوهمنه

له ټولکي خخه بهو فعالیت:

په لاندې جدول کې د نفتو تولیدوونکي هبوادونه په بیلايلو براعظمنو کې په ترتیب سره په خپلو کتابچو کې وليکي او په راتلونکي لوست کې یې وراندې کړئ.

آسیا	اروپا	افريقا	امریکا
			د امریکا متحده یاللات

٧٧ - شکل: یوه طبیعی گاز سیمه د سوچبدو پروخت کې

د طبیعی گازو زیرمې د نړۍ په کومو برخو کې دي؟

هغه گازونه چې په طبیعی بنه تر Ҳمکې لاندې په ژورو برخو کې دي، اکثراً له نفتو سره ګډ دي، خو ځینې وخت په جلا ډول هم موندل کيږي. دغه توکي د ډیرو لويو ژویو له فوسیلونو څخه چې میليونونه کاله مخکې تر رسوبی طبقو لاندې راغلي او د زیات فشار او تودو خې له امله د هوا په نشتولی کې په اورده موده کې د بنې بدلون سره مخامنځ شوي او په گاز بدل شوي دي.

طبیعی گاز له چان کولو څخه وروسته د سون او د تودو خې د تولید لپاره کارول کيږي او همدارنګه په خام ډول په پتروشیمي کارخانو کې په یو شمېر نورو ډول ډول موادو باندې اپول کيږي. د طبیعی گازو منابع اکثرا د نفتی زیرمو څخه پورته طبقه کې وي. د بیلګې په توګه کله: چې د نفتو څاګانې کيندل کيږي، له نفتو څخه مخکې گاز او بیا ورپسې نفت راوځي.

په هغه څایونو کې چې هلته د طبیعی گازو زیرمې وي، هلته طبیعی گاز د استحصال له مرکزونو څخه د استهلاک او لګښت څایونو ته په څانګړو نل لیکو کې ليږدوي.

طبيعي گاز د انرژي د توليد يوه ديره بنه سرچينه ده له هغه خخه د يوې مهمې او ارزښتمني صنعتي او اقتصادي مادي په توګه کار اخپستل کيږي، نو له همدي امله په ټوله نړۍ کې له هغه خخه استفاده ورڅه په چېکي سره مخ په زياتيدو ده. نن ورڅه طبيعي گاز يوه حياتي ماده بلل شوي، نه يوازي دا چې د انرژي د توليد لپاره، بلکې د تودونځ، رنډ او پخلي لپاره هم ورڅه کار اخلي او د ګن شمېر کيمياوي مرکبونو په جورپولو کې ورڅه کار اخپستل کيږي.

د ګازونو د توليد مهم مرکزونه د نړۍ په لاندېنيو سيمو کې دي:
آسياني روسيه، قطر، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتونه، ايران، افغانستان، ازبكستان او ترکمنستان.

rossie هغه لوړنۍ هپواد دی چې د طبيعي گازونو په توليد کې مهمه ونډه لري. د دغه هپواد د طبيعي گازونو لوېي سيمې د والګا د سيند شاوخوا، ساراتوف او مسکو کې دي.
rossie د تولې نړۍ په سلوکې ۳۳ طبيعي گاز لري.

- د امریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالتونه او کانادا د طبيعي گازونو زیرمې لري.
د امریکا متحده ایالتونه په نړۍ کې د نفتو لوی تولیدوونکي او مصروفونکي هپواد بلل کېږي. د تکراس او نیوبارک ترمنځ د ګازونو لېردولو نل ليکه د امریکې د متحده ایالتونو د ګازونو ديره مهمه نل ليکه ده. همدارنګه د امریکې متحده ایالتونو د ګازونو د تولیداتو له نيمائي خخه زياته برخه په توليدي سيمو کې لګول کيږي، پاتې نورو خخه د امریکې په نورو سيمو کې کار اخپستل کيږي.

- په کانادا کې د طبيعي گازونو نل ليکه له البرتا (د کانادا لويدیخ) او شاوخوا برخو خخه ېې هغه سيموته غخول شوي چې هلته کار ورڅه اخپستل کيږي.

د امریکا متحده ایالتونو او کانادا خخه وروسته وینزویلا د طبيعي گازونو یو لوی تولیدوونکي هپواد دی، خو له دې امله چې توليدي مرکزونه ېې د سوداګرۍ له بازارونو خخه لري دي، د هغه چېره لېره اندازه بهرته صادرېږي له پاتې نورو خخه د هپواد دننه د نفتو د زيرمو د فشار د توليد لپاره کار اخپستل کيږي.

- په اروپا کې د ایطالیا د گازونو تولیدات د پرمختګ په حال کې دي، د ایطالیا لړه اندازه تولیدي گاز د نل لیکو له لارې د فرانسې د تولوز او بوردو بنارونو ته لیبردول کېږي.

- په فرانسه کې طبیعی گاز د دغه هېواد په جنوب لویدیخ د لاک Lacq په سيمه کې تولیديرې. د دغې سيمې گاز دومره زیات گوګر، (سلفر) او لوړه تودوڅه لري چې پولادي نل لیکې پې د لیبردولو خواک نه لري.

په دې ډول سيمو کې بايد د گازونو نل لیکه له يو څانګړې الیاز خخه جوړه شي چې پوره کلکې وي او د گازونو په لیبردولو کې ستونزې رامنځ ته نه کړي.

د گازونو مهم واردونکي هېوادونه دادي: ایطالیا، فرانسه، جاپان او ارجنتین.

د گازونو د لیبردولو په برخه کې مهمه موضوع له منځني ختیئ خخه لویدیئې اروپا ته د هغو لیبردول دي.

لویدیخه اروپا په زیاته کچه طبیعی گازوته اړتیا لري چې غواړي د وینزویلا او د فارس د خلیج د شاوخوا سيمو له ګازو خخه کار واخلي، خو لویه ستونزه په ارزانه توګه مصرف کوونکو سيموته د هغو لیبردول دي.

د سمندر له لارې گاز په هغو بېړيو کې چې د همدي لپاره جوړې شوي له منځني ختیئ خخه اروپا ته لیبردول کېږي، خو غوره لارې پې هغه نل لیکې دي چې لوی قطر ولري او د منځني ختیئ اضافي گاز به د ترکې، یونان، یوګوسلاویا، اتریش او آلمان له لارې لویدیئې اروپا ته ولیبردول شي، ددې ترڅنګ له دغه هېوادونو خخه به د تېرېدو پر مهال د هغوی اړتیا هم بشپړه شي. البتہ تر اوشه پوري اروپا یې هېوادونه ددې اندازې ګازو د چمتو کولو وسائل نه لري، له دې پرته د هغو ټولو هېوادونو موافقه هم نه ده ترلاسه شوي چې دغه نل لیکه به ورڅخه تېرېږي. په دې وروستیو کلونو کې د یو شمېر آسياني او نوو آزادو شوو هېوادونو لکه ترکمنستان او د لویدیئې اروپا هېوادونو ترمنځ یو شمېر تړونونه شوي چې طبیعی گاز به په نل لیکو کې هغوی ته صادرېږي.

د ټولکي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې په مناسبو ډلورووشن شی، د لوست د متن او د طبیعي گازونو د نقشې په استفادې سره دې لاندې فعالیت ترسره او د خپل فعالیت پایله دې نوروته هم ووایي. لومړۍ ډله دې د آسیا د طبیعي گازونو تولیدونکي هپوادونه په نقشې باندې وښي او د هغه د تولید اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې ولیکي. دویمه ډله دې: د امریکې د لوېچې وچې د طبیعي گازونو تولیدي سیمې د نقشې پرمخ وښي او دهغه د تولید اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې ولیکي. دریمه ډله دې: د اروپا د طبیعي گازونو تولیدي سیمې د نقشې پرمخ وښي او دهغه د تولید اندازه دې په ۲۰۰۰ م کال کې ولیکي.

پوښتنې:

سم څواب په نښه کړئ:

- ۱- د امریکې د متحده ایالتونو د دوو ایالتونو ترمنځ تر ټولو اوږده نل لیکه کومه یوه ۵ه؟
الف. د تکزاس او نیویارک تر منځ   ب. د تکزاس او کلیفورنیا ترمنځ
ج. د نیویارک او کلورادو ترمنځ   د. یو ہم نه
- ۲- د نړۍ تر ټولو لوی د طبیعي گازونو تولیدونکي او مصرف کوونکي هپواد کوم دی?
الف. روسيه   ب. د امریکې متحده ایالات   ج. کاناپاد. وینزویلا
- ۳- د ګاز هغه سلنې (فیصلې) چې روسيه پې لري خومره ۵ه؟
الف. په سلوکې ۴۰   ب. په سلوکې ۳۳   ج. په سلوکې ۵۰
د. درې واپه څوابونه سم دی
- ۴- د آسیا د طبیعي گازونو د مهمو مرکزونو نومونه واخلي.

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

د نړۍ د نفت او گازونو لوستونه ولوی او د هغه مهم ټکي په راتلونکي لوست کې خپل ټولکي ووایع.

۷۸- شکل د المان د هېواد د روور (Ruhr) صنعتي سيمه، چې ۳۰٪ سکاره او ۲۰٪ د اروپا فولاد په دې فابريکه کې تولیديږي.

د ډبرو سکاره د نړۍ په کومو برخو کې شته دي؟

تاسي په دویم څېرکي کې د افغانستان د ډبرو سکرو او د هغۇ د سيمو په هکله معلومات ترلاسه کړل. په دغه درس کې به د نړۍ د ډبرو سکرو په هکله او د هغۇ د سيمو په هکله معلومات ترلاسه کړئ.

د ډبرو سکاره د ونو او بتوو ډېربني پاتې شونې دی چې د جيولوجيکي دورو له بدلونونو سره یوځای د خاورو تر رسوباتو او طبقو لاندې شوي او د اوردي مودې په تېريلو سره یې د ډير فشار او لوري توډوځي له امله بنه بدله او په ډبرو سکرو بدل شوي دي.

د ډبرو سکاره د نړۍ د انرژۍ تولیدوونکو مهمو سرچينو خخه شمېرل کېږي، انسانانو له ډير پخوا خخه د ډبرو سکرو له انرژۍ خه کار اخښت، خو د ډبرو سکرو اقتصادي ارزښت له اتلسمې پېږي خخه وروسته کله چې د براں انرژۍ په صنایعو کې رواج شوه، اوچت شو او د اوسني عصر په صنعت کې هم لوی اهمیت لري. د ډبرو سکاره بیلابیل ډلونه لري چې دلته یې ئینې ډلونه تر بحث لاندې نيسو:

الف. وج سکاره یا انتراسیت :

دغه ډول د ډبرو سکاره تور يا ايره رنګه تور وي او په سلوکې ۸۷ څخه تر ۴ ۹ پوري کارين لري. دېره توډوځه لري او د لوګي او ايرو اندازه یې کمه وي، له همدي امله د بربښنا په تولید او د ماشینونو په ګرځيدو کې ورڅخه کار اخښتل کېږي.

ب. قیری د ډبرو سکاره Bituminous Coal

قیری یا تور د ډبرو سکاره د کوک د جو پولو لپاره دیر بنه چول سکاره دی. کوک هغه سکاره دی چې پرته له لوگي خخه سوختي او ديره تودو خه توليدوي. په پرمختللو هپوادونو کې قیري سکاره د نړۍ د ډبرو سکرو په سلوکې له ۵۰ برخو خخه زيات دی. په صنعت کې دير لګول کېږي او د کاربن اندازه یې په سلوکې ۴۸ ده.

ج. محجر یا لګنيت Lignite سکاره

دغه سکاره د نورو په پرتله سپک دی، دا هغه ډول د بوټو او د لرگيو پاتې شونې دی چې په بشپړ ډول لاپه کاربن باندې نه دی اوښتي، رطوبت پې زيات او تودو خه یې لبه وي. دغه ډول سکاره چې خام هم بلل کېږي دير بنه اوژر سوختي، له دې امله چې رنګ یې ژړیا خرمایي دی، نو د قهوه یې سکرو په نوم هم یادېږي. په سلوکې ۱۵ هغه سکاره چې په نړۍ کې را ایستل کېږي لګنيت دی.

د. ډبرو Taurbe ډبرو سکاره

د ډبرو دغه ډول سکاره قهوه یې یا خامو سکرو ته دير ورته دی، تودو خه یې لبه او د عمر له پلوه خام او تازه بنکاري.

د نړۍ د ډبرو سکرو د تولید مهم مرکزونه دادي:

۱. اروپا:

د اروپا د ډبرو سکرو ټولې زیرمې د فرانسې په شمال، بلژیک، هالند، آلمان، انگلستان او پولنډ کې دی. د دغو سیمو زیرمې په عمومي توګه له پخوا راهیسې ایستل شوي دی او د ډبرو سکرو د رګونو د پای ته رسیدو نښې له ورایه خرگندې شوې دی. روسيه په ټوله نړۍ کې د ډبرو سکرو لوی تولیدوونکي هپواد دی چې ډبرو سکرو زیرمې یې له کوزننسک یا کوزباس خخه ترلاسه کېږي، له دې پرته له یو شمېر نورو سیمو لکه کار آگنده (د بالکاش د جهیل شمال ته) او مسکوته نژدې د ټوله Tula له سیمو خخه هم د ډبرو سکاره ترلاسه کېږي.

په آلمان کې د هغه هپواد د ډبرو سکرو د ایستلو سیمې دور، لینت او د سار سیمه ده چې د رور سیمه یې په ټوله لویدیڅه اروپا کې د ډبرو سکرو مهمه سیمه ده.

د انگلستان د ډبرو سکرو د ایستلو سیمې دادي: سکاتلنډ، مندلندز، جنوبی ولز او نیوکاستل. یو وخت د انگلستان د ډبرو سکاره د نړۍ د صنایعو لپاره د انرژۍ د تولید لویه منبع ګنډ کيده، خو په او سنې وخت کې د انگلستان د ډبرو سکرو پېریدلوله تقاضا پیره کمه شوې ده، دا ځکه چې زیاتره هپوادونه له خپلوا کانونو خخه کار اخلي. د ډبرو سکرو د کانونو ایستل په فرانسې، المان او دامریکا متحده یا لانتو کې په ماشینونو سره ترسره کېږي، نو خکه د انگلستان د ډبرو سکرو خپل پخوانی ارزښت له لاسه ورکړي دی.

۲. شمالی امریکا:

په دغه سیمه کې د ډبرو سکرو د کانونو پراختیا ډیره زیاته ده. په امریکې کې د ډبرو سکرو د ایستلو لوپی سیمې شنه، خوتراوسه پورې له ټولو سیمو څخه را ایستل شوي نه دي. د امریکا متحده ایالتوونه د ډبرو سکرو د نړۍ تر ټولو لوپی زیرمې لري او د هغويو لوی صادرتونکي هپواد دي. د شمالی امریکې د ډبرو سکرو د ترلاسه کولو پیر لوی صنایع په لاندپینيو بنارونو کې دي: لویدیخه ویرجینیا، پنسلوانیا، الینایز، کنتاکی، اوہایو، انڈیانا، کلورادو او نور.

۳. آسیا:

ددغې لوپی وچې د ډبرو سکرو زیرمې پیرې لري پېژندل شوي دي. کوم خه چې په ډاد سره ټاکل شوي دي، هغه کانونه دی چې د سایبریا د اوسبینې د پتلې په اوږدوکې او د دغنو سیمو په غرفونو کې پېژندل شوي دي. په جاپان، ویتنام، چین، هند، ایران او افغانستان کې هم د ډبرو سکرو کانونه شته. چین په اوستني وخت کې د ډبرو سکرو د ایستلو ډیره لویه سیمه ده چې له هوانګهو څخه نیولي د منځوریا تر جنوب پورې دغه ډول کانونه ایستل کېږي. جاپان هم یوه اندازه د ډبرو سکاره لري چې د اوسبینې د ولې کولو په کارخانو کې ورڅخه کار اخښتل کېږي.

۴. په جنوبی نیمه کړه کې د ډبرو سکرو سوچینې:

که چېړې د جنوبی نیمې کړې د ډبرو سکرو کانونه د شمال نیمې کړې سره پرتله کړو، په جنوبی نیمه کړه کې دغه سرچینې لري دي، داسې چې د جنوبی د ټولې نیمې کړې د ډبرو سکرو کانونه د نړۍ درا ایستل شوو ډبرو سکرو په سلوکې پنځه برخې جوړو. د دغنو منابعو مهمه برخه په استرالیاکې ده. همدارنګه د افریقې په جنوب ختیغ او په جنوبی امریکاکې، په تېره بیا په چیلی کې د ډبرو سکاره پېژندل شوي دي د لوړۍ نړیوالې جګړې څخه مخکې د ډبرو سکرو مهم صادرتونکي هپوادونه المان او انگلستان وو، خو وروسته تر هغه د ډبرو سکرو د صادرولو په بازارونو کې بدللونه او انقلابونه راغل او د دوی حالت یې بدل کړ. شمېرې بنکاره کوي چې لوی تولیدوونکي اساساً د ډبرو سکاره خان ته تولیدوی، صادرولو ته یې په دویمه درجه اهمیت ورکوي.

د بیلګې په توګه: د امریکې متحده ایالات خپل د ډبرو سکاره لویدیخې اروپا او کانادا ته صادروي همدارنګه پولنډ خپل د ډبرو سکاره روسيې، چکوسلواکيا، سویڈن او اینټالیا ته صادروي. استرالیا ډیره برخه د ډبرو سکاره جاپان او جنوبی کوریا ته صادروي. آلمان خپل د ډبرو سکاره یو شمېر اروپاکي هپوادونو ته لیږي. فرانسه خپله زیاته اندازه د ډبرو سکاره د المان د رور او سار له سیمو څخه واردوي.

د چبرو سکاره په ډپرو زیاتو څایونو کې کارول کېږي. په اوستني وخت کې نه یوازې داچې د بربیننا په فابریکوکې، د کورونو په تودولو او پخللي کې او په اورګاډو کې کارول کېږي، بلکې په کیمیاوي صنایعو لکه نیلون، پلاستیک، عطر، درملو او د ترکیبی شیانو په جوړولو کې هم ورڅخه کار اخېستل کېږي. هغه دویمه درجه محصولات چې ورڅخه جوړېږي لکه قیر، رنګه مواد، سلفايد، امونيا، مصنوعي نفت، مصنوعي رېړ او نور دي.

د ټولګي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې درې ډلې شي د لوست په کتاب کې دې د نړۍ د چبرو سکرو له نقشې خخه په استفادې سره هغه سیمې چې د چبرو سکرو زیرمې لري په نقشه کې په نښه کړي.
- لوړۍ ډله دې د آسیا د ډپرو سکرو د سیمو نومونه واخلي او په نقشه باندې دې وښي.
- دویمه ډله دې د اروپا د ډپرو سکرو سیمې په نقشه باندې وښي.
- درېمه ډله دې د ډپرو سکرو د ترلاسه کولو هغه لوپې سیمې چې په شمالی امریکا کې دې، په نقشه باندې وښي.

پوښتني:

په خپلو کتابچو کې د سم خواب له توري کړي راتاو کړئ.

۱- په نړۍ کې د ډپرو سکرو د انژرژي دیر لوی تولیدونکي:

الف. امریکا متحده ایالتونه ب. روسيه   ج. چاپان   د. هند دی

۲- له لوړۍ نړیوالې جګړې خخه مخکې د ډپرو سکرو صادرتونکي دا وو:

الف. انگلستان او المان   ب. فرانسه او المان   ج. سوییلن او ایتالیا   د. روسيه او کانادا

۳- هغه دوه هپوادونه چې استرالیا خپل د ډپرو سکاره ورته صادرولي:

الف. پولنډ، ایتالیا   ب. چاپان او جنوبي کوریاچ. روسيه او متحده ایالات

د. سوییلن او چک دی

۴- د المان د ډپرو سکرو د سیمو نوم واخلي، ووایء چې کومه سیمه یې زیات اهمیت لري؟

۵- د کوک سکاره د نورو پرتله خه بشیگنه لري، تو پسیح یې کړئ.

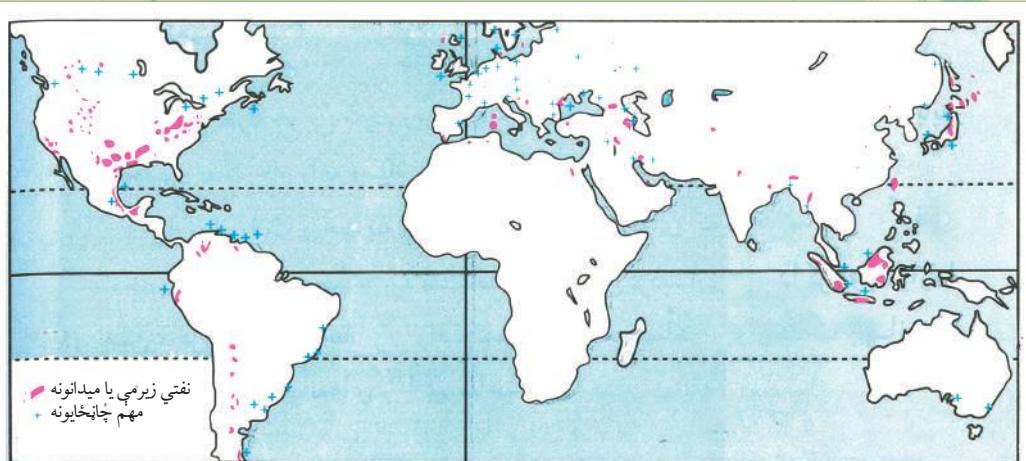
۶- د ډپرو سکرو د کارولو څایونه ولیکې.

۷- په اوستني وخت کې چین خپل د ډپرو سکاره د خپل هپواد له کومو سیمو خخه ترلاسه کوي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت:

د لوست له متن خخه په استفادې سره د نړۍ د ډپرو سکرو د حوزو او مهمو مرکزونو په هکله په راتلونکي ساعت کې خپلو ټولګي والته معلومات ورکړئ.

۵، ۳ د انرژۍ د منابعو جغرافیایي وېش

۷۹- شکل د نړۍ د نفتونه زیرمې

د انرژۍ منابع د نړۍ په کومو سیمو کې دي؟

په توله نړۍ کې د انرژۍ منابع یوشان او په برابر ډول نه دي، بلکې د نړۍ په بیلا بیلوا خایونو کې په شيندلی ډول موندل کېږي. د نړۍ په ډیرو برخو کې د انرژۍ سرچینې شته چې انسانانو له ډیرو پخوا خخه له هغه خخه کار اخښت. هغه هپوادونه چې د انرژۍ منابع لکه د ډبرو سکاره، نفت، ګاز او اویه په نړۍ کې په پراګنده ډول سره لري. د ډبرو سکرو زیرمې په نړۍ کې د ځینو لویو وچو، لکه: اروپا، آسیا، امریكا او جنوبي نیمې کړې په ځینو سیمو کپوېشلي دي لکه خنګه چې په اروپا کې د فرانسې، بلژیک، هالنډ، المان او پولنډ په هپوادونو کې د ډبرو سکرو زیرمې شته.

- په آسیا کې په جاپان، د ویتنام په شمال، چین، هند، ایران او همدارنګه د سایریا د کربنې په اوړدو او د هغې په غرونو کې د ډبرو سکرو زیرمې موندل کېږي.

په جنوبي نیمه کره کې د ډبرو سکرو منابع د شمالي نیمې کړې پرتله لبې دي. یوازې د ټولې نړۍ درا ایستل شوو زیرمو په سلوکې پنځه برخې جوړوي.

همدارنګه په نورو لویو وچو لکه استرالیا، د افریقې په جنوب ختيغ او جنوبي امریکا کې په تېره بیا په چلې کې د ډبرو سکاره موندل شوي دي.

په شمالي امریكا او د امریکې په متحده ایالتونو کې د ډبرو سکرو لوې زیرمې شته. دامریکا متحده ایالتونه د ډبرو سکرو مهم تولیدوونکي دي.

نفت د اروپا په بلژیک، انگلستان، المان، فرانسې، ایطالیا او هالنډ کې شته.

- په آسیا کې د نفتو زیرمې په روسيه، منځني ختيئ، عراق، ايران، سعودي عربستان، عربي متحده اماراتو، قطر او کويت کې متمرکز دي.

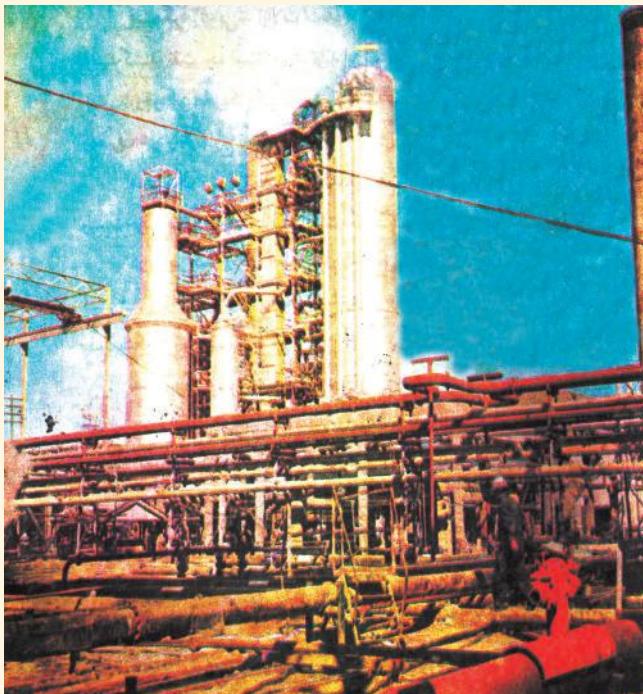
- د امریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالات په نړۍ کې د نفتويو مهم تولیدونکي هپواد دی، خوپاهم د لګښت خه ناخه نیمايی نفت له بهرڅخه واردوي.

مکسيکو هم د نفتو تولیدونکي هپواد دی چې د خپلو تولیداتورياته برخه صادرولي.

په جنوبی امریکا کې وینزویلا او آکوادور د نفتو زیرمې لري چې دواړه هپوادونه دنفتو د صادراتو له محې زیات اهمیت لري.

په نړۍ کې د ګازونو جغرافيائي وېش: په آسیا کې روسيه او یو شمېرنوي خپلواک شوي هپوادونه لکه ترکمنستان په نړۍ کې د ګازونو تر ټولو زیاتې زیرمې لري. ايران هم د طبیعی ګازونو په لرلو سره د نړۍ یو بلای هپواد دی.

په امریکا کې په متحده ایالاتو او کانادا کې زیاته اندازه طبیعی ګاز تولیدېږي. د امریکا متحده ایالات د طبیعی ګازونو یو مهم تولیدونکي او مصروفونکي هپواد دی. د نفتو صادراتونکي هپوادونه د ګازو زیرمې هم لري. وینزویلا په نړۍ کې د طبیعی ګازونو لوی تولیدونکي هپواد دی.

۸۰ - شکل: د نفتو د تصفیه کولو دستگاه

په نړۍ کې د اوپو جغرافيائي

وېش: په هغه پنځو ناحيو کې چې د اوپو د بربښنا دېر پرمختللى څواک لري دادي:

- په اروپا کې لويدیچې جنوبی او مرکزی سیمې

- د امریکا په لویه وچه کې د امریکې متحده ایالات

- په آسیا کې جاپان

- یو شمېرنوي هغه سیمې چې له دې پلوه زیات اهمیت لري د روسيې اروپا یې برخې او د برزیل ختیچې غرنی سیمې دي.

د ټولکي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې خلور ډلي شي:

لومړۍ ډله دې دنري د ډبرو سکرو جغرافیايو وپش او هغه سيمې چې هلته د ډبرو سکرو زيرمې شته په نقشه کې وښي.

دومه ډله دې په نړۍ کې د نفتو جغرافیايو وپش او هغه سيمې چې هلته د نفتو زيرمې شته د نقشي پرمخ وښي.

درېمه ډله به دگازونو جغرافیايو وپش او هغه هپوادونه چې هلته د ګازونو زياتې زيرمې شته په نقشه کې وښي.
خلورمه ډله دې د نړۍ هغه سيمې چې د اویو د بربننا ځواک په هغو کې پرمخ تللى په نقشه کې وښي.

پوهنتي:

په خپلو کتابچو کې سم څوابونه په نښه کړئ.

۱. په نړۍ کې د نفتو تولیدونکي او صادرتونکي آسيابي لوړنۍ هپواد:

الف. قطر   ب. ایران   ج. عراق   د. سعودي عربستان دی.

۲. په جنوبي امریکا کې د نفتو دوہ تولیدونکي هپوادونه:
الف. وینزوپلا او آکوادور   ب. کانادا او متحده ایالات   ج. مکسیکو او برزیل   د. یوهم نه دی.

۳. د اروپا د هغه سيمو نوم واخلي چې هلته د اویو د بربننا دیره انرژي وي.

۴. په اسیا کې کومې سيمې د طبیعی ګازو بلایې زيرمې لري؟

۵. د روباد ډبرو سکرو منابع په کومو هپوادونکې دی، نوم یې واخلي.

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

د لوست د متن له مخې لاندې جدول چې په هغه کې د نړۍ د انرژي بېلا بېلې منابعوپشن شوي
دي په خپلو کتابچو کې ډک کړئ.

استراليا	امريكا	افريقيا	آسيا	اروپا	هپوادونه
				فرانسه ، بلژيك ، هالنډ ، المان ، انگلستان ، پولنډ	د ډبرو سکاره
					نفت
					ګاز
					اویه

شپرم څېرکۍ کانونه او صنایع

په دې څېرکۍ کې لولو:

- په نړۍ کې کانونه او د هغو اهمیت،
    - د صنایعو ډولونه
- د کانونو د اېستلو لارې چارې
    - سپک ګنایع
- په نړۍ کې ګنایع، د هغو ارزښت او ډولونه
    - درانه ګنایع
- د کانونو د اېستلو لارې چارې
    - د شمالی امریکا
- د صنایعو په پرمختګ کې اغېزمن لاملونه
    - طبیعی لاملونه
- د آسیا ختيځ او سهیل ختيځ
    - بشری لاملونه
- اروبا

د څېرکۍ عمومي موختې:

زده کوونکي به د دغه څېرکۍ په لوستلو سره لاندېنیو پوهنیزو موختوته ورسیږي:

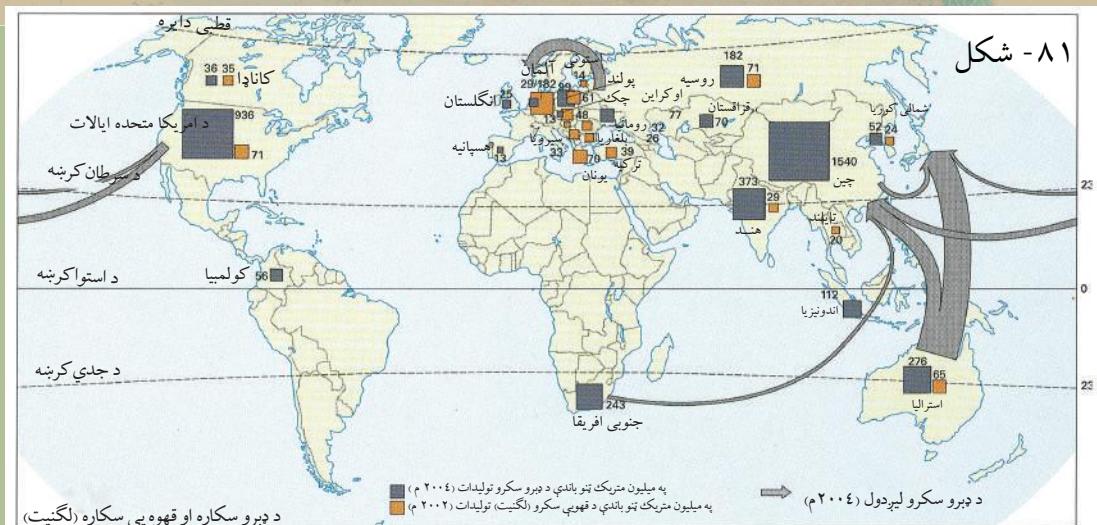
- د نړۍ په اقتصاد کې به د کانونو پر اهمیت پوه شی.
- د کانونو د را اېستلو په نوو لارو چارو به پوه شی.
- د صنایعو په اقتصادي اهمیت به پوه شی.
- د نړۍ مهم ګنایع به وېژنې.
- د صنایعو په پرمختیا کې اغېزمن لاملونه به وېژنې.

زده کوونکي به د دغه څېرکۍ په لوستلو سره لاندېنیو مهارتی هدفونوته ورسیږي:

- د نړۍ په کچه به د کانونو اقتصادي اهمیت بیان کړي.
- د کانونو د را اېستلو نوې لارې چارې به توضیح کړي.
- د صنایعو اقتصادي اهمیت به بیان کړي.
- د نړۍ مهم ګنایع او د هغو اقتصادي ارزښت به بیان کړي.
- د صنایعو د پرمختیا مهم عوامل به توضیح کړي.
- د نقشې پر مخ به صنعتي مهم هپوادونه او سیمې وښی.

۶، ۱ په نړۍ کې کانونه او د هغه اهمیت

شکل - ۸۱

د نړۍ خلک له کومو کانی توکو څخه کار اخلي؟

تاسې د افغانستان په برخه کې د کانونو او د هغه د اهمیت په هکله معلومات ترلاسه کړل.

په دغه لوست کې به په نړۍ کې د کانونو او د هغه له اهمیت سره آشنا شئ.

کانونه، نه یوازې زموږ په هپواد، بلکې د نړۍ په ټولو هپوادونو کې د بشري ټولنو د هوسياني او اقتصادي پرمختګ لپاره خانګرۍ ارزښت لري.

د نړۍ پرمختللي هپوادونه له بیلاپیلو کانی توکو لکه: سون توکو، ودانیزو توکو، منوالونو، بیلاپیلو فلزاتو او نورو څخه په ګټوره توګه کار اخلي چې د ځینو په هکله به یې خبرې وکړو:

- د هغه کانی توکو په ډله کې چې د انسان ژوند ته یې پوره بدلون ورکړ او د هپوادونو د ټولنیزې او اقتصادي پرمختیا په برخه کې لور ارزښت لري، یوهم د سون توکي دی لکه نفت، گاز او ډبرو سکاره.

ناچان شوي نفت هېڅکله د اور اخېستو ورنه وي، خو په پترولي او کيميايي تاسيساتو کې چان او بیا ورڅخه د سون وړ توکي او نور بیلاپیلو مصنوعي مواد جوړېږي.

ګازهم د سون یو مهم توکي دی چې د ځمکې په کانونو کې په اوبلن او ګاز ډول شته.

یادونه: ګاز وروسته تر چان کولو څخه کله چې په تانکر یا بالون کې په فشار سره اچول کېږي، نو مایع ګاز بلل کېږي، خو د کارولو پر مهال بېرته په ګاز بدليږي.

اوبلن گاز معمولاً د نفتوله طبقي خخه پورته او له هغه خخه نن ورخ ډير کار اخپستل کيبري.

د ډبرو سکاره هم يوه د انرژي مهمه سرچينه او داسي د سون ماده ده چې په نري کې په پراخه اندازه سوڅول کيبري.

د ډبرو سکاره چې په نري کې د انرژي د توليد لويه سرچينه ده، د بربننا په توليد، د کورونو په تودولو، پخلي، د اورګاډو په کار اخپستلو او نورو ځایونو کې ورڅخه کار اخپستل کيبري او همدارنګه په کيميايي صنایعو لکه د نيلون په جورپولو، پلاستيك جورپولو او نورو چاروکې هم کار ورکوي. هغه هپوادونه چې په هغو کې د ډبرو سکاره ډير کارول کيبري او لوپي زيرمې لري ددي درس په نقشه کې بنودل شوي دي.

يو بل ډول د سون توکي چې د نري خينو پرمختللو هپوادونو له هغو خخه استفاده کړي ده، د سون هسته يې توکي دي چې له هغو خخه د کيميايي عکس العمل پربنسته نه، بلکې د هسته يې عکس العمل پربنسته انرژي تراسه کيبري. د هغو ډيره بهه بيلګه یورانيوم او پلوتونیوم دي.

د یدلونې ور ده چې د سون توکي د انرژي يوه ډيره مهمه منبع ده او له انرژي خخه يې کولای شو درپا، تودونځي او ګرځونکي څواک په توګه کار واخلو.

• فلات د کاني توکو يوه بله برخه ده چې مور دافغانستان په برخه کې هم د هغو خينې ډولونه ويژندل.

کله چې د لوړنيو وسائلو پرڅای فلزي سامانونه او وسائلو جور شول، انسان د تمدن په ډګر کې ګام کيښود، ددي معنا داده: کله چې انسان د فلز په کلکوالۍ، د بنې د بدلون د ورتیا او د ټینګوالۍ په ارزښت باندې و پوهید، نو له فلز خخه يې د جګړې او بنکار د وسائلو په جورپولو، د ډيرې چلولو او ودانیو په صنعت او د نورو وسائلو په جورپولو کې کار واخپست او خپل څواک يې په طبیعت باندې په واکمن کيدو کې خو څله اوچت کړ، په تپه بیا له صنعتي انقلاب خخه وروسته يې له هغه خخه زيات کار اخپستل پیل کړل، په حقیقت کې د فلاتو صنایعو د نورو صنایعو د پرمختیا لاره هواره کړه. باید وویل شي چې د اقتصادي فعالیتونو، سوداګرۍ، تخنیک او نورو چارو پرمختګ تر ډيره بريده پوري د فلزي صنایعو په پرمختګ پوري تړۍ دي په تپه بیا په ټولو فلاتو کې اوسيپنه او المونیم ډير اوچت ارزښت لري. انسانانو له پخوا خخه له اوسيپنې خخه کار اخپستي دي او له هغې خخه يې د خپلې اړتیا وړ وسائلو جورپول، مس هم له پخوا وختونو استعمالیدل او ګرانبيه فلات د لکه سره زر او سپین زر هم خانګړي ارزښت لري.

په اوسيني وخت کې له فلزاتو خخه په تېره بیا له اوسيپني خخه زيات کار اخېستل کېري او د اوسيپني د ويلى کولو په بېقيو کې د دېرې زياتې تودو خې په ورکولو سره ويلى او له هېږي خخه بیلا بیل فلزي وسایل، په تېره بیا پولاد جورپوي.

۸۲ - شکل د ډبرو سکرو د جورپيدو د بېلا بېلو پړاوونو انځور

د تولگي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې په وړو ډلو وویشل شي، د ډبرو د سکرو او لګنیت نقشه دې وګوري لاندېنیو پوبنتنو ته دې خواب ووایي:

- ۱- چین په ۲۰۰۴ م کال کې خو میليونه متريک ټنه د ډبرو سکرو تولیدات لرل؟
- ۲- په همدي کال کې وروسته تر چین خخه کوم بل هېواد د ډبرو سکرو زیات تولید درلود؟
- ۳- د دریو نورو هغه هېوادونو نومونه په ترتیب سره واخلئ چې د ډبرو سکرو لور تولید یې درلود.
- ۴- د همدغې نقشې له مخي په نړۍ کې کوم هېواد په پورتنی کال کې د قهوه یې رنګه ډبرو سکرو (لګنیت) ډير زیات تولیدات لري؟

پښتنې:

- ۱- خو ډوله کاني توکي پېژني، نوم یې واخلئ.
- ۲- فلزات د خلکو د ژوند په بنه کولو او د هېوادونو د اقتصادي ودې په اوچتولو کې خه اهمیت لري؟ بیان یې کړئ.
- ۳- د سون توکي، په تپه بیا نفت، ګاز او د ډبرو سکاره د نړۍ په کچه خه اهمیت لري؟ توضیح یې کړئ.

له تولگي خخه بهر فعالیت:

دغه لوست او په افغانستان کې د کانونو او د هغه د اهمیت لوست ولولئ او په راتلونکي لوست کې یې ورته والی، توپیرونه او مهم ټکي بیان کړئ.

٦، ٢ د کانونو د ایستلو لاري - چاري

٨٣- شکل د نری د سرو زرو تر تولو د لوی کان انځور چې په پاپوانیوگنی کې موقعیت لري

د کانونو په ایستلو کې کوم لاملونه اغیزمن دي؟

د کاني توکو را ایستل او له هغو خخه کار اخپستل د هغو له اندازې، جغرافیایي موقعیت، ارزښت د راټولیدو د خرنګوالي او جیولوجیکي حالت سره سیده اړیکې لري.

همدارنګه د هپادونو سیاسي، تولنيز او اقتصادي لاملونه هم د هغو په را ایستلو کې اغېزه لري. په مجموع کې د کاني توکو را ایستل او له هغو خخه کار اخپستل بیلابيل پراوونه لري، له پلتې او جیولوجیکي خېړنو خخه نیولي د زیرمو تر کمیت، کیفیت، تثبیت او ارزښت تر تاکلو پوري باید کار وشي. په ماشینونو برمه کول، کیندل او د توکو راټولول، د مسلکي کسانو په کار ګومارل، د ماهرو ګارګو موئدل او تریانګکي اچونې، بازار موئلنې، د مواصلاتو لارو چارو او ترانسپورتی اسانتیاوو برابولو پوري ټولې چاري د کانونو د را ایستلو لپاره په کار دي.

د بیلکې په توګه: د نفتو په را ایستلو کې تر هرڅه د مخه باید د جیولوجیکي (حmkپوهنې) له پوهنې خخه په کار اخپستو سره د نفتو لرونکې سیمې وېیژنډل شي او په هغو خایونو کې چې دغه ډول توکي ترستړو شي، هلهه ژوروالي خاکانې چې خینې وختونه یې ژوروالي زرگونه متړه وي، کیندل کېږي، لکه چې دارنګه د امریکې د متadgeه ایالاتو د کلیفورنیا په ایالت کې د ۴۵۰۰ مترو په ژور والي او په رومانیا کې د ۱۲۰۰ مترو په ژوروالي خاکانې کیندل شوي دي.

د نفتو د ترلاسه کیدو ټوله بیه په سیده توګه د خاکانو په ژورتیا، برمه کولو او له خاکانو خخه د نفتو د را ایستلو له فشار سره اړیکه لري. په هغو حوزو کې چې هلهه نفت په طبیعی بنه یا د ګازی فشار

په بنه او يا هم د نفتو په زيرموکي د اويو د نفتو لو له امله په خپله راوخي د هغۇ تامامە شوي بىيە دېرىھ ارزانە وي.

په بىلاپىلو ھپاودونو كې د نفتو ايستلو او ترلاسە كولو كارپلا بېلىپى لري، د بىلگى په توگە: د اميرىكى په متحده ايالاتو كې لە هەرى خاخخە پە ورخ كې پە منخنى توگە ۱۳ بىرلە نفت، پە منخنى ختىئە كې ۵۳۰۰ بىلەر، بە وينزويلاكى كې ۲۴۰ او بە كانادا كې ۶۴ بىرلە نفت ترلاسە كىرى. ددى لپارە چې ناخالص ياخ نفت پە خالص ياخان شو نفت وارپول شي، باید نور بىلاپىل پراوونە پە چانھاي كې ورياندى تېرى شي. پە هەمدى توگە نور تۈل كانى توکىي بىلاپىل پراوونە تېرى وي او پە بىلاپىلو بىنۇ را ايستل كىرى. دلتە د چېرى سکرو د را ايستلو يوه بىلکە هم راۋو:

پە ھىنپى ھپاودونو لىكە د اميرىكى په متحده ايالاتو او چىن كې د چېرى سکرو زىرمى د ئەمكى پە ژور تىل او تېتىپ پورى كې دى او پە ھىنۇ ھايىنۇ كې يوه پورى پە بله باندى پە مات شوي او نامنظم چول باندى وي چې ددى چول كان را ايستل پە رىستىيا هم ستۇزمن او زيات لگىست غواپىي، خو پە سكالىند كې د چېرى سکرو پورى، د هغۇ پېرىۋالى او اوردوالى غورە بىرىنىي. د چېرى سکرو د را ايستلو لپارە معمولاً خاكانى او سەمەخى كىندىل كىرى چې ھىنپى وختونە يې زور والى تر ۲۰۰۰ مترو پورى رسىبىرى. پە دەغۇ سەمەخو او خاكانو كې كاركۈونكى او د كار وسایل دكان بىلاپىلو ژورو ھايىنۇ تە پە لفەت كې وركۈزىرى او بىيا پە هەمدەغۇ لەپەنۇ كې سكارە راباسى.

د تۈلگى دىنە فعالىت:

زە كۈونكى دې پە چەپلە ووپىشل شى، او د بىناغلىي سەنۋونكى پە لارپىسۇنە به د هغۇ لامۇنۇ ياخۇمالو پە ھەككىلە چې دكانونۇ پە را ايستلو كې اغىزە لرى او هم د كانونۇ د را ايستلو د بىلاپىلو چۈلۈنۇ پە ھەككىلە بىحث او خېرى وکپى او د خىپلۇ بىحۋۇنۇ پايىلە دې خىپلۇ تۈلگۈلەتە ورلاندى كېرى.

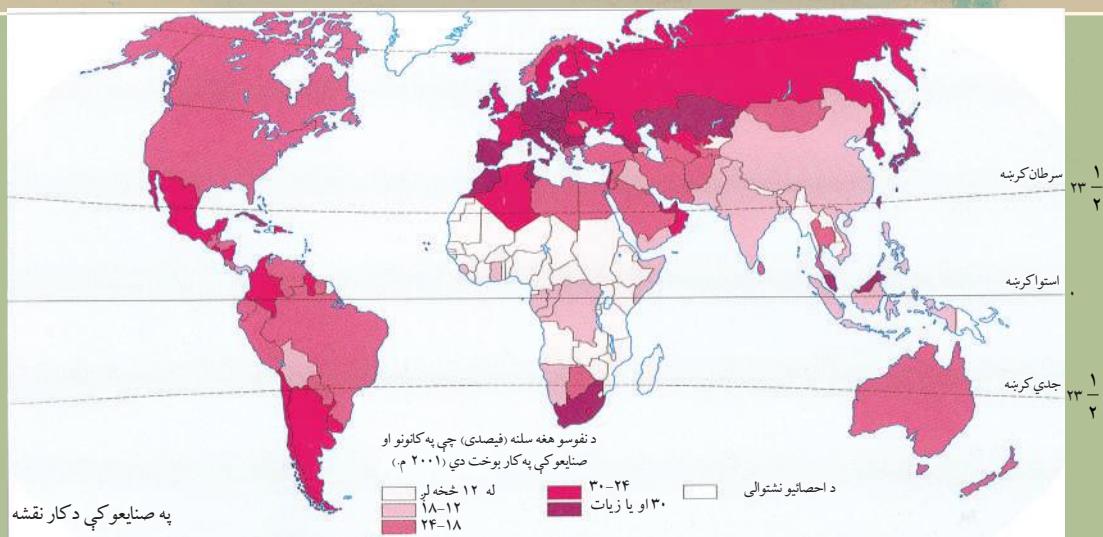
پۇښتىنى:

- د كانى توکۇ را ايستل او لە هغۇ خاخخە كار اخېستل كومۇ شەرایطو او خە شى تە اپتىا لرى؟ توضىخ بې كېرى.
- د كانى توکۇ را ايستل بىيد كوم پراوونە تېرى كې؟ بىان بې كېرى.

لە تۈلگى خاخە بېر فعالىت:

د لۇست د تصویرىنۇ، متن او نورۇ سرچىنۇ پە كەنە د كانونۇ د را ايستلو د لارو چارو پە ھەككىلە خىپلۇ نظر ولېكى ئ او پە بل ساعت كې بې پە تۈلگى كې ووايىاست.

په نړۍ کې صنایع، د هغو ارزښت او ډولونه يې

۸۴ - شکل: تاسې خو ډوله صنایع پیشني او د نړۍ لوېي صنعتي سیمې چیري دي؟

لکه خرنګه چې د افغانستان په برخه کې هم ولوستل شول، صنعت يو تولیدي فعالیت دی چې له خامو یا لومړنيو توکو خخه په کار ځایونو او فابریکوکې د بې په بدلون سره صنعتي جنسونه جوړ او خام توکي د کار وړ شيانو باندي بدليږي.

د صنایعو ارزښت په دې کې دی چې د خامو او لومړنيو موادو بهه بدلوی، د هغو ګټورتوب، کيفيت او ارزښت لوروي. د نړۍ هغه شمېر هپوادونو چې له صنعتي انقلاب خخه وروسته يې د خپلو صنایعو ودې او پرمختیا ته کارکړي، نن ورڅ د نړۍ پرمختللي هپوادونه بلل کېږي.

په تولیزه توګه د یوه صنعتي فعالیت د ترسره کولو لپاره باید لاندینې شرایط او امکانات برابرشي:

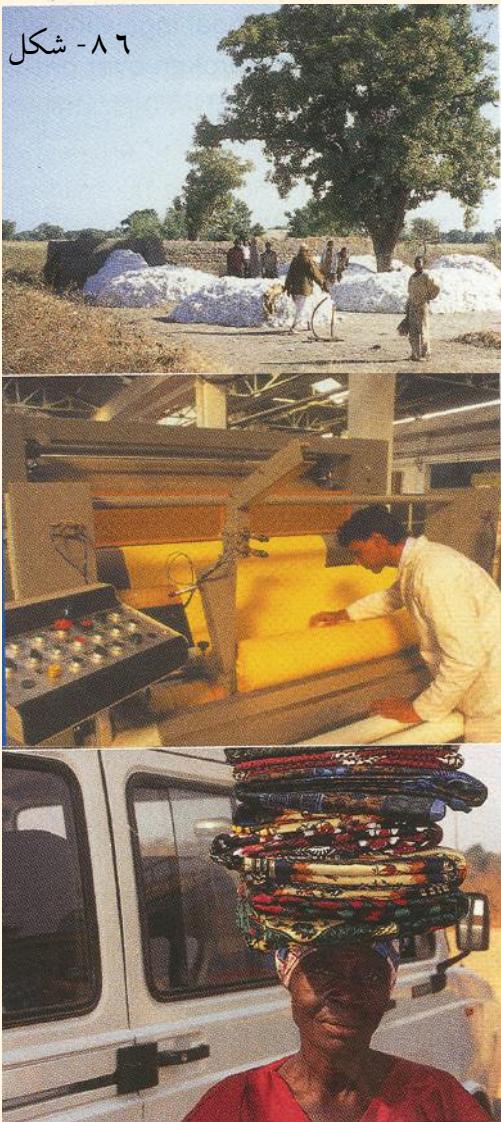
لومړني توکي، انرژي، د لېر دولو، وسایل، مواصلاتي کربنې، خمکه، کار څوک، پانګه، د لګښت بازار او فونه يا مهارتونه.

همدارنګه تولید شوي اجناس چې وروسته تر تولید خخه د

۸۵ - شکل: د امریکې په متحده ایالاتوکې د الونکو جوړولو د صنعت يو انځور

٨٦ - شکل

انسان په واک کې ورکول کېږي دادي: الوتكې، بېړۍ، کاغذ، تلویزیون، غوري، رخت، موټر او په سلګونو نور.

لكه خرنګه چې په نقشه کې بشکاري د نړۍ مهمې صنعتي سيمې چې هلهه دير صنایع رامنځ ته شوي دي دادي: شمالی امریکا، اروپا، د آسیا ختیخ او جنوب ختیخې سيمې، نومورې سيمې دلهه په لند ډول چې له کمې او کيفي پلوه د نړۍ بیلا لیل صنعتي اجناس تولید او پوره کوي، در پېژنو:

• شمالی امریکا: د شمالی امریکې صنعتي سيمې د کانادا او متحده ایالاتو په دواړو هېوادونو کې ترسترګو کېږي چې د امریکې د متحده ایالاتو صنعتي سيمې لکه خرنګه چې په نقشه کې بشکاري ددغه هېواد په شمال ختیخ کې د اپلاش له غردونو خخه پيل او تر پنځه گونو خلیجونو پوري پرتې دي.

• اروپا: د اروپا دېږي مهمې صنعتي سيمې ددغې وچې (حُمکې) په لويدیخ کې دي. په آلمان کې د رور ناحیه او د انگلستان، فرانسي صنعتي سيمې او د ایطالیا شمال سيمې د اروپا ډېږي مهمې صنعتي برخې دي.

• د آسیا ختیخ او جنوب ختیخ: د جاپان هېواد د نړۍ په دغه برخه کې تر ټولو غوره صنعتي سيمې ده. د جاپان صنعتي پتاره له توکيو خخه تر کیوشو پوري ده. همدارنګه هانګ کانګ، مالیزیا، تایوان، جنوبی کوریا او سنگاپور په دغو دوو وروستيو لسیزو کې د صنعت په برخه کې

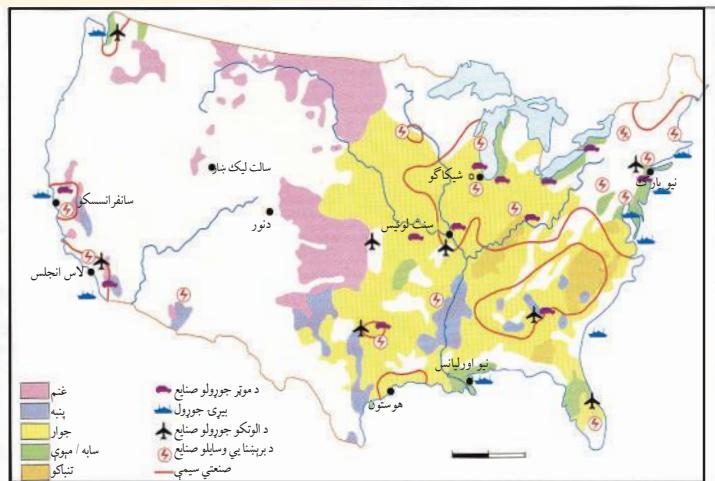
پنه: د حُمکې له محصول خخه بیا تر وروستي صنعتي شوي محصول پوري پوره پرمختګونه کري او د صنعتي اجناسو صادر وونکي هېوادونه ګنل کېږي چې خپل جنسونه او مالونه د نړۍ نورو برخوته لېږي. باید وویل شي چې ددغه هېوادونو په صنعتي کیدو کې د بهمنيو هېوادو، په تېره بیا د جاپان پانګه دېره اغیزه لري.

د صنایعو ډولونه:

په تولیزه توګه صنایع په دوو برخوو پشل کېږي: سپک صنایع او درانه صنایع.

- سپک صنایع: هغه صنایع دی چې د هغونه بنسټ په نیمه صنعتی محصولاتو یاد هغو په اجزا او باندې ولار وي او کوم وروستي تولیدات چې ورڅخه ترلاسه کېږي، په سیده توګه د خرڅالو بازارته وړاندې کېږي چې د هغونه بیلګه د خوراکی توکو، نساجی او لباس، د خرممنی او نور صنایع دي.

- درانه صنایع: هغه دي

۷- شکل: د امریکا د متحده ایالاتو د تولیداتو هغه ډولونه چې په دغه هېواد کې زیات تولیدېږي

چې د هغونه بنسټ په ډیرو کانی یا ځمکنیو خامو توکو، لکه: د ډبرو سکاره، فلزات او اومه نفتو باندې ولار وي او معمولاً نیمه صنعتی تولیدات لري چې بیاوروسته د نورو شرکتونو په وسیله ورڅنې پوره پاخه او صنعتی توکي جوړېږي لکه د پولادو جوړولو

صنعت، د نفت چانه او د کیمیاې توکو صنایع.

دلته د بیلګې په توګه د یو شمېر سپکو او درنو صنایعو نومونه اخلو:

- د نفت او د ډبرو سکرو صنایع
- د خوراکی توکو صنایع
- د جامو او اوبلو صنایع
- د خرممنو صنعت
- د لرګيو او د هغه اړوندو خانګو صنایع
- د کاغذ جوړول او د هغه اړوند مخصوصلات
- د ماشینونو صنایع
- د بربننا د سایللو صنایع
- د نور صنایع او نور
- د دنې او د ډیرو صنایع
- د کیمیاې محصولاتو صنایع
- د ریړ او نورو محصولاتو صنایع
- د بینېښې جوړولو، سمنټو او نورو محصولاتو صنایع
- د موټر، الټکې، بېړۍ جوړولو او نورې صنایع
- د موبيل صنایع او نور

د ټولکي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې په دوه کسیزو ډلوکې د لوست د متن، نقشو او تصویرونو په کتنې سره لاندپنیو پونښتو ته خوابونه ووایي:

۱- د صنعت په سکتورکې د کار نقشه و گورئ، وویاست چې:

الف. په ۲۰۰۱ م کال کې په المان، اتریش، ایتالیا، هسپانی، مراکش، د سهیلی افريقا هپواد او جاپان کې په سلوکې خومره و گړي د کانونو او صنعت په سکتورکې په کار بخت وو؟
ب. د همدي نقشي له مخې په روسيه، مکسيکو، او ارجنتين کې په سلوکې خومره و گړي د صنعت او کانونو په سکتورکې په کار بخت وو؟
ج. د همدي نقشي له مخې په روسيه، مکسيکو او ارجنتين کې په سلوکې خومره و گړي د صنعت او کانونو په سکتورکې په کار بخت وو؟

۲- د امریکې د متحده ایالاتو د محصولاتو نقشه و گورئ، که لاندیني پونښني سمې وي د (س) په توري او که ناسمې وي (د) په توري یې په خپلو کتابچو کې په نښه کړئ.
الف. د امریکې په متحده ایالاتو کې د الوکو جوړولو اووه کارخانې شته ( ) .
ب. د بېړي جوړولو تول کارخایونه او کارخانې، د نوموري هپواد د سمندرونو په غاره جوړ شوي دي ( ) .
ج. د امریکې په متحده ایالاتو کې د موږ جوړولو پنځه کارخایونه شته. ( )

پونښني:

۱- د صنایعو ارزښت توضیح کړئ.

۲- سپکت صنایع کوم دي؟ په یوې بیلګي سره یې واضح کړئ.

۳- درانه صنایع کوم دي؟ د هغويوه بیلګه هم وراندي کړئ.

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

د ورکړل شوې بیلګي خخه په کاټ اخښتلو سره هغه جملې چې یو له بلې سره اړیکې لري په خپلو کتابچو کې سره ونبلوی:

۱. د خوارآکي توکو صنایع
  ۲. د جامو اويدلو صنایع
  ۳. د فلزاتو صنایع
  ۴. د کاغذ او د هغه ارونده محصولاتو صنایع
  ۵. کيمياوي صنایع
  ۶. د ماشینونو صنایع
  ۷. د خرمنو صنایع
  ۸. د موبيل صنایع
- الف. د ګنډلو ماشین
ب. د پراستمول ګولی
ج. شکره
د. د خرمونې بوټان
ه. د لوست کتابونه
و. د کوتې لپاره کوچ او خوکۍ
ز. جامې
ح. د اوسبېنې ګول سیخان

۶، ۳ د صنایعو په پرمختګ کې اغیزمن لاملونه (عوامل)

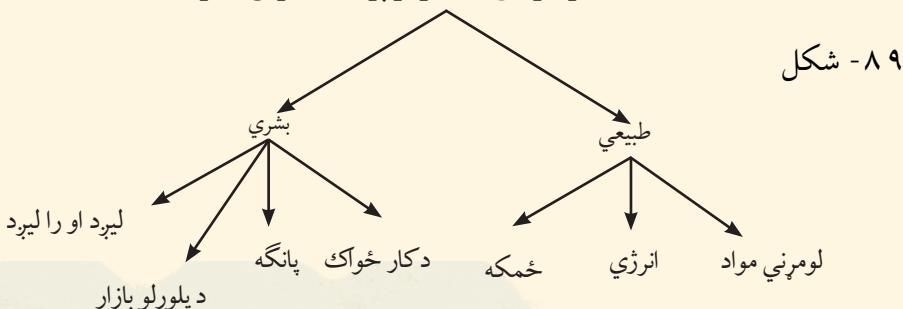
۸۸- شکل: د مکسیکو د خلیج د ساحل تصویر چې د کیمیاوی صنایعو د ساحل په نوم هم یادېږي.

کوم لاملونه د صنایعو په رامنځ ته کیدو او د هغو په پرمختګ کې اغیزمن دي؟

خرنګه چې د دغه لوست او تېر لوست په تصویرونو کې بنکاری، کیفیت لرونکې صنعتی محصولات له بیلا بیلو کرنيزو، خارویو او له کانی مخصوصاً نورو خخه جوړېږي. په دې وروستیو کې د صنعت په ډګر کې د تکالواژۍ په پرمختګ سره ګرندی وده راغلې ده.

دېر د اسې لاملونه شته چې د صنایعو په رامنځته کیدو او د هغو په پرمختګ باندې اغېزه لري، مخکې له دې خخه چې یوه فابریکه او کارخای کارخانه جوړه شي، باید د هغې خاوند یا جوړوونکې دغه ډول لاملونه وڅېږي او په پام کې بې ونسیسي چې وکولای شي خپل کارخانې او فابریکې ته دېر بنه خای غوره کړای شي او ده ګې له نورو پرمختګونو خخه پاډمن شي.

د صنایعو د رامنځ ته کیدو او پرمختیا اغیزمن لاملونه

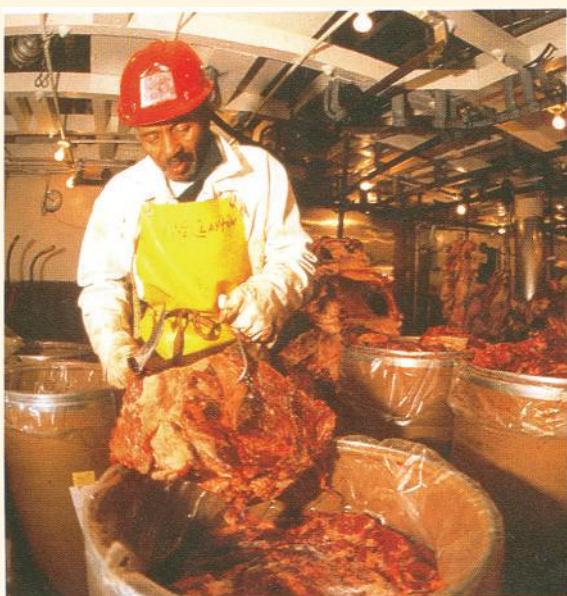
۸۹- شکل

لکه خرنگه چې په تصویر کې بنکاري، هغه لاملونه چې د صنایعو په څای پرڅای کيدو او پرمختګ کې اغیزه لري، دوه ډولونه لري: طبیعي او بشري.

۱. طبیعي لاملونه: هغه طبیعي لاملونه چې د صنایعو په رامنځته کيدو او پرمختګ باندې اغیزه لري لومړني توکي، انژي او څمکه ده چې دلته په لنډيز سره توضیح کېږي:

• لومړني توکي: د صنایعو په رامنځته کولو او د هغو د راتلونکې پرمختیا لوپاره لومړني توکي د لور ارزښت لرونکي دي، خود ډيو په فابریکې د څای په غوره کولو کې د هغو اغیزه منټوب را تیټ شوی دي، دا څکه چې هغه صنایع چې پخوا به د لومړنيو موادو سرچینو ته نژدي جوریدې، نن ورڅ د حمل او نقل د وسایلو په پرمختګ سره هغونه نژدي نه جورېږي او دا لامل هرمورو په پام کې نه نیول کېږي، خو یاهم یو شمېر صنایع لکه د اوسبې د ډیلي کولو صنایع د هغو د دروندوالي له امله او دخوراکي توکو صنایع او د هغو د ژر خرابيدو له امله کانونو او کروندو ته نژدي جورېږي.

• انژي: یو بل هغه لامل چې د صنایعو په رامنځته کيدو او پرمختیا کې اغیزه لري هغه انژي ده. پخوا به یو شمېر صنعتي موسسات په هغو څایونو کې جوریدل چې هله به د ډبرو سکاره یا رواني او به وې، لکه د انګلستان په لانکشاير او یورکشاير کې د رخت او بدلو صنایع، خو وروسته بیا د ډبرو سکرو څای چې درانه وو او د لیپردو لو لګښتونه یې دیر او چت وو د نفت او ګازونو انژي ونیوو. همدارنګه د بېښنا انژي رامنځ ته شوه چې د انژي یو ډیئر مهم ډول دی او د صنعتي موسساتو د څای په غوره کولو کې یې دیره اسانی راوستله، دا څکه چې لري پرتو صنعتي کار څایونو ته هم د بېښنا لیپردوک کیدا شي.

۹۰ - شکل د غوبنې د صنایعو د فابریکې یو تصویر

• څمکه: د یو صنعتي کارخای د جوړولو لپاره باید څمکه ولرو. لومړني فابریکې به معمولا په کوچنيو توټو او اوارو څمکو کې جوریدلې، خود فابریکو په پرمختیا او پراخوالی سره او د هغو د شمېر په زیاتیدو سره هوارة او پراخو څمکو ته ارتیا لازیاته شوه. د ډيو په بشه وي چې د شارو او ناکرنيزو څمکو خخه کار واخېستل شي څکه چې ارزانه وي او ګرنه په کې نه کېږي.

۲) بشری لاملونه: کاري خواک، پانگه، د خرخلاو بازار او حمل او نقل هجه لاملونه دي چې د صنایعو په خای پرڅای کیدو او پرمختیا کې اغیزه لري چې دلته د هریوه په هکله خبرې کوو:

• **کاري خواک:** بنکاره خبره د چې کار خواک د صنعت د رامنځته کیدو، خای غوره کولو او پرمختیا لپاره یو مهم عامل دی او له دوو خواوو ینې د کمیت (د کارګرانو د شمېر) او کیفیت (مهارت او تخصص) له پلوه ارزښت لري. پخوا به د کارګرانو شمېر دیر ارزښت درلود، خونن ورڅ د صنایعو په ماشیني کولو سره، کارګرانو ته اړتیا ورڅ په ورڅ کمیرې، خو د هغوي مهارت او تخصص لور ارزښت پیداکوي.

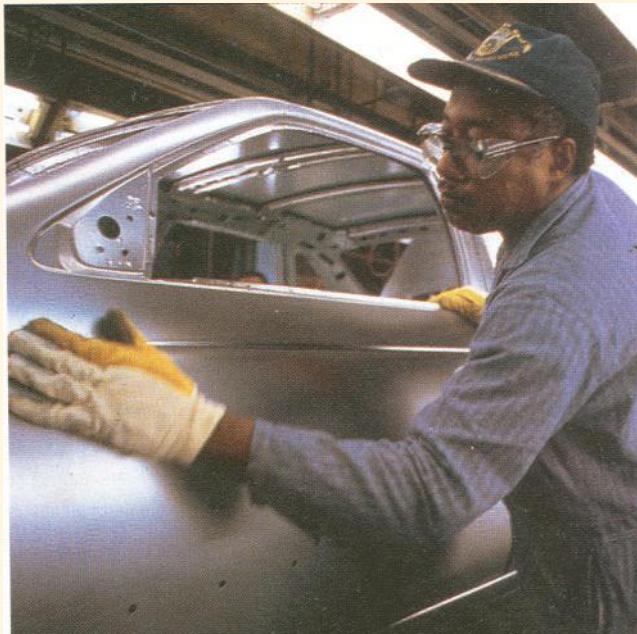
• **پانگه:** د یوه صنعتي کارخای لپاره د ځمکې د اخېستو، د ماشینونو، لومنیو توکو، د کارګرانو د حق طرحې او نورو لګښتونو د پوره کولو په خاطر یايد پوره پیسې وي. پخوا وختونو کې به خلکو شخصا د صنعتي کارخای (کارخانې) په جورولو لاس پوري کاوه، خونن ورڅ بانکونه او دولت پور ورکوي او د هغوي لپاره پانگه برابروي.

• **د خرخلاو بازار:** داهم د صنعتي تولیداتو د پلورلو لپاره یو مهم لامل دی چې د صنایعو په پرمختګ کې ارزښت لري. بېلا بېلې سیمې د ګټې د اندازې، د مالونو دېيو، د خرخلاو د اندازې او اجناسو او مالونو ته د اړتیا له

مځې یو له بل سره تويير لري. صنعتي هپوادونه هڅه کوي چې د خپلو تولیداتو لپاره زیات او پراخه بازارونه ومومي او په دې توګه زیاته ګټه ترلاسه کړي. له همدي امله د صنایعو خاوندان د مشتریانو د موندلو په خاطر او د خرخلاو په بازار د لاسېري لپاره سوداګریز اعلانونه او تبلیغات پرمخ بیایي.

• **حمل او نقل:** د صنعتي لېرد رالېرد موسسو د لومنیو اړتیا ور

۹۱- شکل: د امریکا د متحده ایالاتو په د ترویت بنار کې د موټر جورولو تصویر. په دغه بنار کې د موټر جورولو لوپې کارخانې لکه فورد او جنرال هم شته دي.

۹۲ - شکل: په کلیفورنیا کې د سیلیکان د ناوې (وادی) تصویر چې زیاترہ سپک صنایع لري. لکه د بربستنا صنایع

توكو د ډاډمن کیدو په خاطر او د خرڅلاو بازار ته د تولید شوو توکو د رسولو لپاره موაصلاتي لارې او د لیبردولو وسایلولوه اړتیا ده چې دا د صنایعو په رامنځته کیدو او پرمختیا کې ډير مهم ارزښت لري.

لکه چې ووبل شول، د لیبردولو د وسایلولو غوره کول د اجناسو یا مالونو په دروندوالي، د لارې او بردوالي، د مالونو د زیانمن کیدو او نورو پوري تړلې ده.

د ټولګي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو ووشنل شي د خپل بناغلي بنوونکي په لارښونه دې د هغو طبیعي او بشري لاملونو په هکله خبرې وکړي چې د صنایعو په رامنځته کیدو او پرمختیا کې اغېزمن دي او د خپلوا خبرو پایله دې په ټولګي کې ووایي.

پونستي:

- ۱- کوم طبیعي لاملونه د ډیو پابریکې د جوړولو د ئای په غوره کولو او د صنعت په پرمختیا اغېزه لري؟ د هغو اغیزې ډیو پابریکې په وړاندې کولو سره توضیح کړئ.
- ۲- د صنایعو په پرمختیا کې د بشري لاملونو لکه د کارخواک، پانګې، د خرڅلاو بازار او لېږد را لېږد رول توضیح کړئ.

له ټولګي خخه بهر فعالیت:

د امکان په صورت کې ډیو پابریکې له خاوند سره یوه مرکه وکړئ او د لاندپنیو پونستنو خوابونه راټول، هغه و خېړئ او یاپی په ټولګي کې وړاندې کړئ:

- ۱- د پابریکې ئای (موقعیت) د کومو تاکونکو لاملونو له مخې غوره شوی دي؟
- ۲- د دغه صنعتي کارخای خام یا لومړني توکي له کومه کېږي او خرنګه را لېږدول کېږي؟
- ۳- د پابریکې پانګه او کارخواک په خه ډول چمتو شوی دي؟
- ۴- تولید شوي اجناس چيرته پلورل کېږي او د هغو د لیبردولو اسانتیا خرنګه ده؟
- ۵- د خپلې پابریکې له کار خخه خوبن یاست؟ د خپلې خوبنې یا ناخوبنې لامل خرګند کړئ.

په دې خپرکي کې لو لو:

- نړپواليه سوداگري او د هغې اهمیت
- نړپواليه سوداگري

- د سوداگریزو راکړو ورکړو حجم
 - آزادې سوداگریزې سیمې او د هغو مفهوم
 - د نړپواليه سوداگري سازمان

- گرخندوي (توريزم) او نړپواليه اهمیت يې
- د نړۍ مهمې گرخندوي سیمې او هېوادونه
- د توريزم د رابنکون (جذب) سرهچینې
- د توريزم نړپواليه سازمان
- د لېږد را لېږد چولونه
- سیالی (رقابتونه)
- نړپواليه لېږد را لېږد او ده ګه اهمیت

د څرګی عمومي هدفونه:

زده کوونکي به د دغه څرګي په لوستلو سره لاندېنيو پوهنېزو موخته ورسېږي:

- د نړيوالې سوداګرۍ په اهمیت به وپوهیږي.
- د نړۍ په کچه د جنسونو او مالونو د سوداګرۍ مهمې لاري به وپیژنې او بیان به یې کړي.
- د سوداګرۍ آزادې سیمې به وپیژنې.
- د سوداګرۍ له نړیوال سازمان او ګړنو سره به بلد شي.
- ګرځندوی او د هغه نړیوال اهمیت به وپیژنې.
- مهم توریستي هپوادونه او سیمې به وپیژنې.
- د ګرځندوی د جذبولو لاري چارې به وپیژنې.
- د نړۍ په کچه لېږد را لېږد او دهغه مهم وسائل به وپیژنې.

زده کوونکي به د دغه څرګي په لوستلو سره لاندېنيو مهارتی موخته ورسېږي:

- د نړيوالې سوداګرۍ اهمیت به بیان کړي.
- په نړۍ کې د سوداګرۍ لاري (تگ لاري) به په نښه کړای شي.
- د سوداګرۍ ازادې سیمې به وپیژنډلای شي.
- د سوداګرۍ نړیوال سازمان او د هغه دندې به بیان کړي.
- د ګرځندوی اقتصادي اهمیت به وویلاي شي.
- د نړۍ د ګرځندوی مهم هپوادونه او سیمې به وښودلای شي.
- د ګرځندویانو د جذبولو مهمې لاري - چارې به وښودلای شي.
- د دغه څرګکي له نقشو خخه به دیر غوره کار واخښتلاي شي.

۱،۷ نړیواله سوداګري او د هغې اهمیت

۹۳- شکل: چین د کارگرانو د تیټ مزد او د خرڅالو د لوی بازار له امله وکړۍ شول چې د زیات شمېر نړیوالو شرکتونو د خانګو پاملننه را واړوي.

نړیواله سوداګري د نړی د وګرو د ژوند د کچې په لورې دوکې خه روں لري؟

تابې د افغانستان په برخه کې د سوداګري له مفهوم خخه خبر شوئ. لکه چې ووبل شول سوداګري د اجناسو او خدماتو تبادله کول دي چې د دوو لورو (وګرو، ډلو، هیوداونو) ترمنځ ترسره کېږي.

په اوسيني وخت کې دغه سوداګریزې راکړې ورکړې معمولاً په پیسو تر سره کېږي.
په عمومي توګه په ټوله نړی کې خلور تکي د سوداګریزې او د مالونو د لېړدولو په برخه کې مهم دي:

۱. په نړی کې د Ҳمکنیو توکو وېش: یو شمېر هېوادونه لکه جاپان، خام یا Ҳمکنی توکي دير لر

لري، نو دوي باید هغه د نړی له نورو هېوادونو خخه وارد کړي.

۲. نژديوالۍ: د بیلګې په توګه د افغانستان سوداګري زیاتره له نژدي او ګاونديو هېوادونو سره ۵۰.

۳. د لاسبرۍ ورتیا: بشې او غوره لارې په لویو سیمو باندې لاسبرۍ اسانه کوي. د بیلګې په توګه د انګلستان او فرانسې ترمنځ تر ابوا لاندې دتون له جوړولو وروسته یعنې له ۱۹۹۵ م کال خخه وروسته د سوداګریزو اجناسو لېړدول تریخوا زیات شول.

۴. د پرمختیا د کچې درجه: د سوداګریزو اجناسو ډیره زیاته راکړه ورکړه د پرمختللو هېوادونو ترمنځ ترسره کېږي.

هغه اجناس او مالونه چې د نړی په سوداګري کې دير مهم دي، معمولًا درې ډوله دي؛

۰. Ҳمکنی توکي: دا هغه دوو محصولات دي چې لا صنعتي شوي نه وي او خام توکي هم ورته ويل کېږي لکه مالوچ چې په تصویر کې بنکاري؛

۰. نیم صنعتي شوي توکي: هغه Ҳمکنی توکي چې په هغه باندې کار شوي وي او بنې او خرنګوالی په بلدون موندلې وي لکه رخت چې له مالوچو خخه جوړ شوي دي.

• وروستی محصول : هغه مواد یا محصولات چې ټول صنعتی او تولیدی پراوونه یې تېر کري وي لکه هغه دسمالونه او جامې چې له توکر خخه جور شوي دي او په انځور کې بشکاري. له دي امله چې په شلمه پېړي کې د اجناسو او محصولاتو لېردول د پخوا په پرتله پېر ارزانه او اسانه شول، د نړۍ د بیلاپللو هپوادونو ترمنځ سوداګری هم لازیات ارزښت موندلی دی چې دا په خپله د نړیوال کیدو Globalization یو مهم شکل دي.

نړیوال کیدل یا ګلوبالیزشن د نړیوالې سوداګری د پرمختیا او همدارنګه له آسیا خخه د اروپا خواته د لېردولو د ترانسپورت د زیاتیدو لامل شوی ده. په دي وروستیو کلونو کې د نړۍ سوداګری ډیره فعاله شوې ده، په تېره بیا د آسیا لويدیڅې نړۍ ترمنځ سوداګری ډیره پرمخت تلې ده. لکه خرنګه چې په انځور کې بشکاري د آسیا سوداګری به په راتلونکی کې هم له لويدیڅ سره لازیاته شي، دا له دي ګبله چې اوس د اروپا په پرتله په آسیا کې د کارگرانو مزد ډیر لېردي، نوځکه د زیاترو اروپایي شرکتونو خانګکي او استازې په آسیایي هپوادونو کې کارکوي او صنعتي شوي محصولات له آسیا خخه لويدیڅې نړۍ ته، په تېره بیا اروپايانه استول کېږي.
اووس ختيئه اروپا هم د اقتصادي او د سوداګریزې ودې په حال کې ده او له آسیا خخه به ډير صادرات ترلاسه کري.

سره د دي چې نړیواله سوداګری د خلکو دارتیاوه د پوره کیدو او د هپوادونو د پرمختګ لامل کېږي او د خلکو د ژوند د کچې په لوړیدو کې مهم ارزښت لري، خود ډيو شمېر نړيو ستونزو د راپیداکیدلو لامل هم کېږي، له دغه ستونزو خخه یوه یې د ترانسپورت له امله د چاپېریال ککرتیا ده د ترانسپورت په زیاتیدو سره ورڅه په ورڅ د ژوند چاپېریال اغيزمن کېږي، د افليم د بدلون، د ترافیک د ډېرې ګنې ګونې او د ناوره غږ زور او شور ماشور لامل کېږي.

په لنډه توګه ويلاي شو چې سوداګری د وګرو او ټولنو د اقتصاد په پیاوړتیا کې لوی ارزښت لري او د درېم سکتور یعنې خدماتو یوه مهمه برخه ده. په ننټي نړۍ کې د هغو هپوادونو د خلکو د ژوند کچه اوچته ده چې د هغو زیات شمېر وګری د خدماتو په سکتور کې بونځت دي، د ژوند کچه یې هم اوچته ده.

د ټولګي دنه فعالیت:

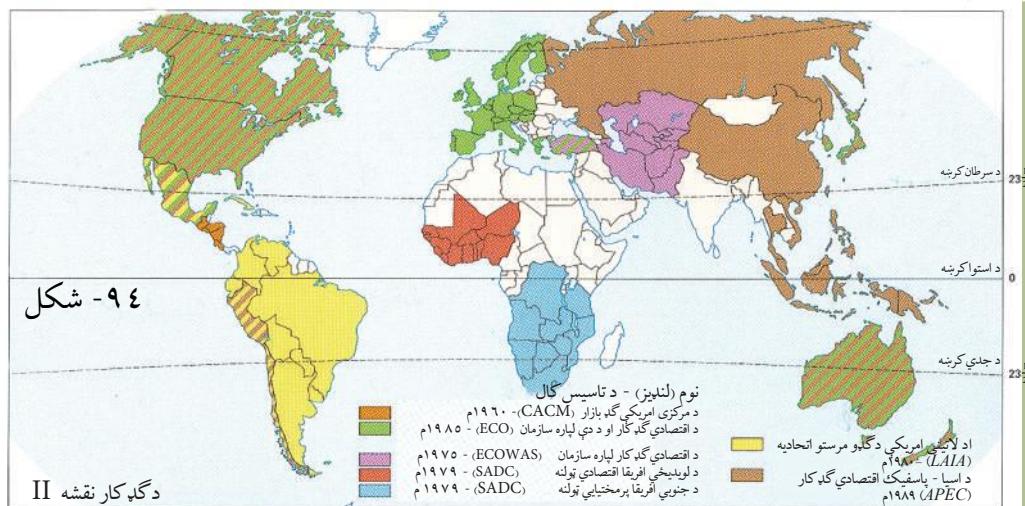
د لوست متن او تصوironه ورو ولولې او د ستونزمنو ټکو په هکله له بنوونکي خخه پونښنه وکړئ.

پونښتني:

۱. نړیوال کیدل یا ګلوبالیزشن له سوداګری سره خه اړیکې لري؟ توضیح یې کړئ.
۲. د نړیوالې سوداګری اهمیت په خه کې دي؟
۳. ستاسو له نظره کوم هپوادونه د نړۍ په سوداګری کې ډیره برخه لري؟

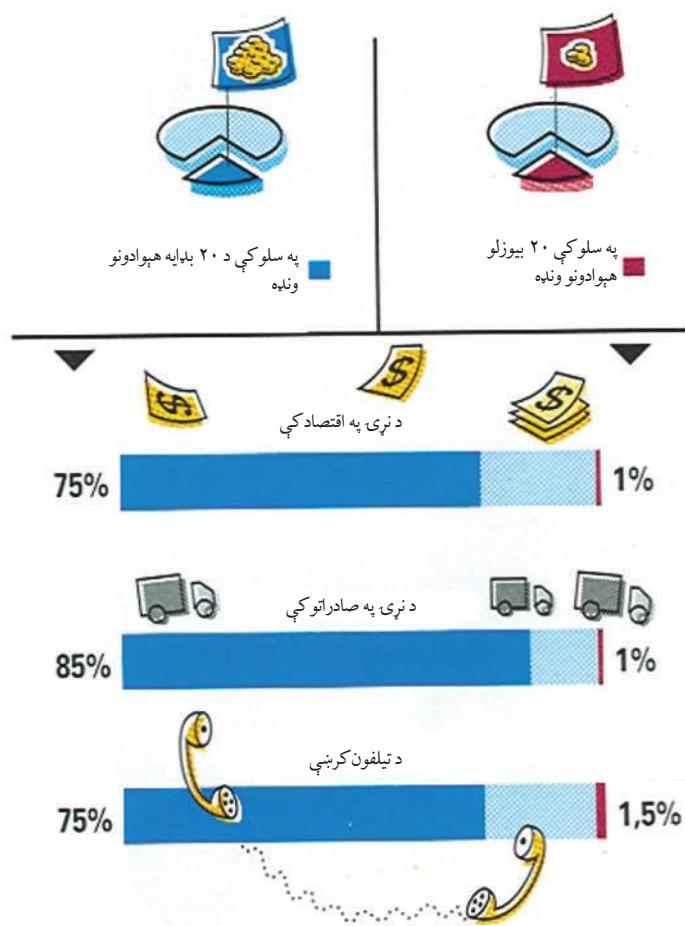
له ټولګي خخه بهر فعالیت

د نړیوالې سوداګری او د نوموري ارزښت په هکله د بیلاپللو سرچینو خخه په ګټې اخیستې یو مخیزه مقاله ولیکې.

دلوقت نفشو او تصویرونو ته وگورئ د نپی کوم هپوادونه او کومې سیمې په نبیواله سوداگری کې دیره برخه لري؟

د سوداگریزو جنسونو دیره زیاته راکره ورکره د پرمختللو هپوادونو ترمنځ ترسره کيږي. داسې ويل کېږي چې خومره يوه سيمه پرمختللي وي، هومره يې په نبیواله سوداگری او ترانسپورت کې ونډه زیاته وي. لکه څرنګه چې په شکل کې بشکاري د نپی په سلوکې ۲۰ بدای هپوادونه د نپی په سلوکې ۷۵ عایدات، په سلوکې ۸۵ صادرات او په سلوکې ۷۵ د تليفونونو لینونه په واک کې لري، په داسې حال کې چې د نپی په سلوکې ۲۰ بېوزله هپوادونه د نپی يوازې په سلوکې يو عایدات، په سلوکې يو صادرات او په سلوکې ۱،۵ د تيلپفونونو لینونه لري. د نپی بېوزله هپوادونو پخوا يوازې د خامويا څمکنيو توکوله صادرولو څخه يو خه پيسې ترلاسه کولې، خو بلایو هپوادونو د صنعتي - پخوا جنسونو له پېرولو څخه ګډه ترلاسه کوله، خو دغه کار د نپی د بېوزله هپوادونو په زيان و داڅکه چې د خامويا څمکنيو توکوله خرڅلوا څخه ديرې لېږي پيسې په لاس راحي. په اوسيني وخت کې پرمختيابي هپوادونه هم هڅه کوي چې د خپلو صادراتي مالونو شمېر زيات کړي او اوس یو زيات شمېر پرمختيابي هپوادونه خپل صنعتي محسولات لکه جامي د بېښنا وسائل او نور صادروي. همدارنګه پرمختيابي هپوادونه داڅه هم کوي چې خپل څمکني يا خام توکي په خپلو هپوادونو کې صنعتي اوبياپي صادر کړي.

۹۵ - شکل : په اقتصاد، صادراتو او د تیلفون په کرسو کې د نړۍ د بدایو او بپولو هېوادونو ونډه.

۹۶ - شکل: په بنگله دیش کې د کنفو بازار

۹۷ - شکل

د ټولکي دنه فعالیت:

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، دلوست نقشه دې په حیر سره وګوري او لاندیني فعالیتونه دې ترسره کړي:

۱- دوريجو په تولید او سوداګرۍ کې د نړۍ کومې دوه سيمې ډيره برخه لري او په دغه دوو سيمو کې دوريجو ټول تولید په ۲۰۰۵ م کال کې خو ملييون ټنه وو؟

۲- کومو دوو سيمو په ۲۰۰۵ م کال کې د غنمه یو برابر تولید درلود او د کومو سيمو ترمنځ د هغه سوداګرۍ د اویو له لاري ترسره کيده؟

۳- په همدي کال کې کومو دوو سيمو ډير زيات کبان تولید کري وو او اندازه یې خومره ووه؟

۴- ستاسي په فکر د نړۍ کومه لویه وچه د خورآکي توکو د تولید له پله د نړۍ تر ټولو بېوزله سيمه ده او لاملي یې خه دی؟

پوبنتني:

۱- بېوزلو یا پرمختيابي هېوادونو پخوا خه ډول توکي صادرول؟

۲- ستاسي له نظره د نړۍ کوم بدای هېوادونه په سوداګرۍ کې ډيره ونډه لري؟

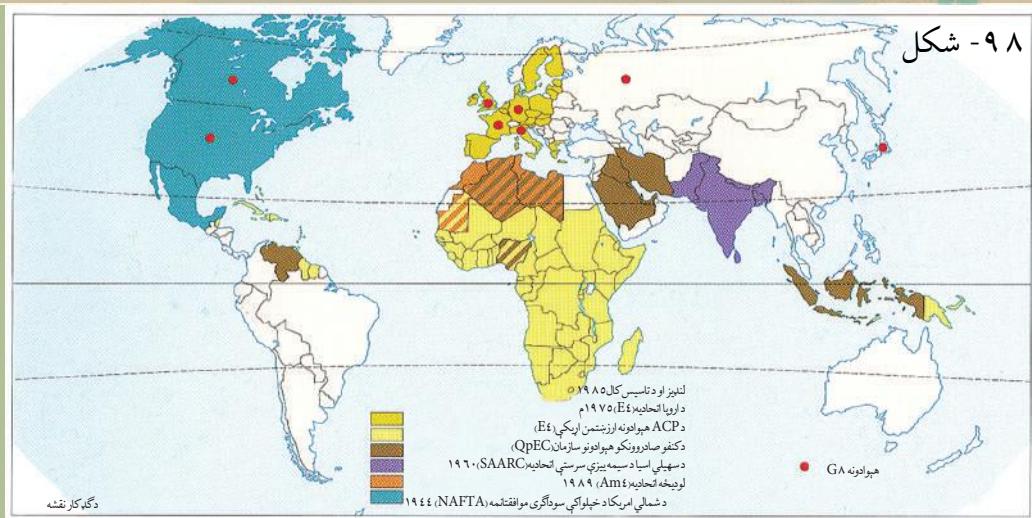
۳- د کوم ډول محصولاتو صادرول ډيره گته لري؟ خام که صنعتي شوي توکي، ولې؟ توضیح یې کړئ.

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

ددغه لوست متن او نقشي وګوري، د هغه مهم تکي زده کړئ او که ستونزې یا پوبنتني وي هغه په بل ساعت کې له خچل بناغلي بنوونکي خخه و پوبنتي.

ب - آزادی سوداگری سیمې او دهغو مفهوم

شکل ۹۸

د ګډکار په I او II نقشو کې کوم سازمانونه او اقتصادي ټولنې تر ستړګوکېږي؟

دنري هغه سیمې او هپوادونه چې په هغه کې آزاده سوداگری ترسره کېږي او د آزاد بازار سوداگریز سیاست ېچ غوره کړي، د آزادو سوداگریزو سیمو مفهوم لري، خویه حقیقت کې ازاده سوداگری هغه سوداگری او راکړه ورکړه ده چې پرته له هر چوں پولې او خنه خخه ترسره شي. د هپوادونو کورني سوداگری معمولاً په آزاد چوں پرمخ خي، خونپواله سوداگری ديو شمېر خندیونو او پولو سره مخامنځ دلکه: ګمرکي ماليات، سرحدلي مقررات او نور.

دا زادي سوداگری نظریه پر دې بنسته ولاړه ده چې سیاسي او نورنا طبیعي مقررات دنري د بیلابیلو سیمو تر منځ سوداگری او راکړه ورکړه محدوده نه کړي، ازاده سیالی وشي، هره سیمه او برخه دې دهغو جنسونو او مالونو په تولید کې تخصص ترلاسه کړي کوم چې دوي ېپه د نورو سیمو پرتله اسانه او ارزانه تولیدولای شي او په دې توګه د تولیدي سیمو یو ډول طبیعي غوره کول او وېش رامنځته کېږي او د جنسونو اخېستونکي کولای شي د خپلې اړتیا وړ جنسونه ارزانه او په بنه توګه ترلاسه کړي،

خود نري هپوادونه د خپلو ملي صنایعو د ملاتړ او پیاوړتیا په خاطر او د خپلو داخلی تولیداتو د بنه کولو په خاطریو ډول څانګړې ګمرکي مالي او سوداگریز سیاست غوره کوي.

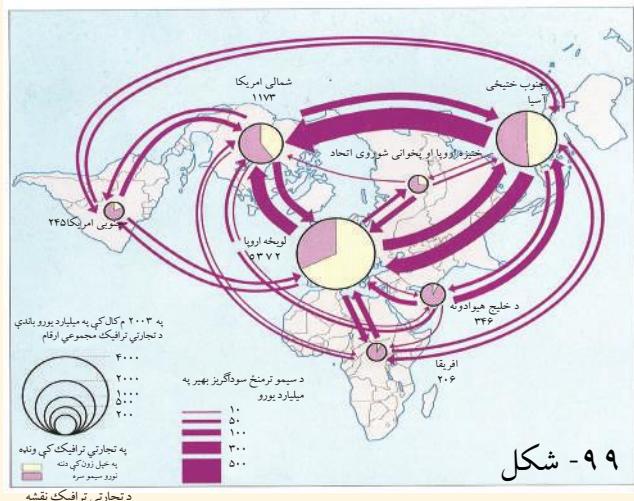
دنري په ټینو سیمو کې لکه د اړویابي ټولنې په شان د ټولنې د ګډو هپوادونو تر منځ سوداگری پرته له ګمرکي او سرحدلي محدودیتونو خخه پرمخ خي:

ج - د سوداگریزو سیمو و پشن:

لكه چې مخکې هم ووبل شول، په شلمه پیرې کې د سوداگریزو مالونو لېردول آسانه او ارزانه شول، همدارنګه دنري یو شمېر هپوادونه په سوداگریزو ټولنو او سازمانونو کې یو دبل ترڅنګ ګډکار کوي او هغه خنډونه چې د

سوداگری دې مختگ مخه نیسي، له منځه وړي. سوداگری به تو له نړۍ کې لوړ ارزښت مومني او خه ناخه د نړۍ توپې سیمې او س داگری کې ونډه اخلي. خویاهم دنري یو شمپر سیمې په نړواهه سوداگری کې دنورو په پرتله زیاته برخه لري چې په دې کې لوډیغه اروبا، شمالی امریکا، د اسیا ختيغ او جنوب ختيغ، فارس د خلیج هبادونه، پخوانی سوری د اتحاد او ختيغه اروبا د یادولو وړ د چې د نړۍ دیرې لوې او مهمې سوداگریزې سیمې بې جوړې کړي دي.

۹۹ - شکل

د تولګي دنه فعالیت:

- زده کوونکي دې په دلو وویشل شي (د تجارتی ترافیک) نقشه دې ولوی، لاندې دندي دې ترسره او د خپل کار پالپلي دې له خپل توګي والا سره ګډې کړي.
۱. په نقشه کې خو مهمې سوداگریزې سیمې ګورئ؟ د هغونومونه واخلي.
  ۲. په ۲۰۰۳ م کال کې په کومه سیمه کې دیر لوی سوداگریز ترافیک لیدل کېږي او ارزښت بې خو مليارد د یورووته رسيري؟
  ۳. په هملدې کال کې د کومو سیمو ترمنځ دیر زیات سوداگریز مالونه ورل راول شوي دي او د هغو ټوله بې خو مليارد د یوروو شوي وه؟
  - ۴- په نړواهه سوداگری کې د خلیج او افریقایی هبادونو ونډه پرتله کړئ او د هغو ترمنځ توپیر توضیح کړئ.

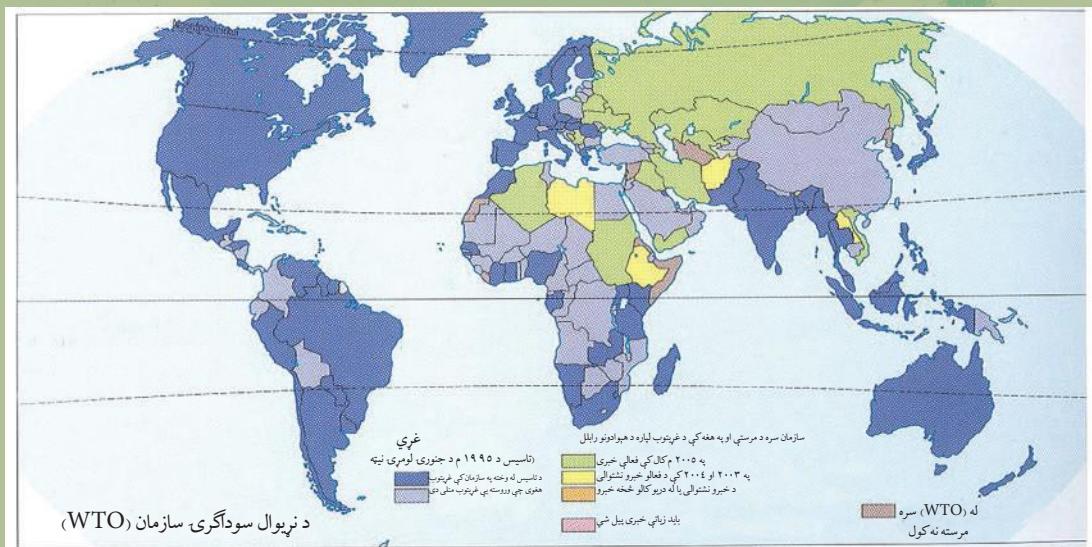
پونستني

- ۱- د یو خو مهمو سوداگریز سیمو نومونه واخلي.
- ۲- د نړۍ د کومو سیمو ترمنځ دیر زیات سوداگریز مالونه لیردول کېږي؟
- ۳- ولې په نړواهه سوداگری کې د نړۍ پرمختالی هبادونه مهمه ونډه لري؟

له تولګي خخه بهر فعالیت:

- ددغه لوست I او II د ګډه کار نقشې ولوی، اقتصادی تولنۍ او سازمانونه د هغوله اړونده هبادونو سره لېست کړئ او همدارنګه ولیکې چې افغانستان د کومو اقتصادی سازمانونو غړي دي.

د - د نړیوالې سوداګرۍ سازمان

شكل ۱۰۰

ولې نړیوالو د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان جو پولوته اړتیا درلو ده؟

نړیوال سوداګریز سازمان (WTO, World Trade Organization) ۱۹۹۵ د مکال د جنوری په لوړی نیټه جوړ او مرکزی دفترې په ژینوکې دی. د نړیوالې سوداګرۍ سازمان (WTO) له جو پيدو خڅه مخکې د GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) یاد سوداګرۍ او ګمرکي تعرفو د عمومي پريکره لیک په نوميو بل موافقه ليک په ۱۹۴۷ کې په ژینوکې د ۲۳ غړيو هېوادونو له خواالسلیک، شوی و چې وروسته د نړیوالې سوداګرۍ سازمان د هغه ئای ونيو. د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان دندې نړیوالې سوداګرۍ ته پرمختیا ورکول، د سوداګریز و ستونزو حل کول او د سوداګریز و خنډونو له منځه وړل دي. دغه سازمان د ۱۴۹ غړو اود ۳۰ وړاپلي غړو په لړلو سره وکولای شول چې په ۲۰۰۲ مکال کې د نړۍ د ټولې سوداګرۍ په سلوکې له برح خڅه استازیتوب وکړي. د نړیوالې سوداګرۍ سازمان له خپلو جو پيدو خڅه شل میاشتې وروسته ۱۲۲ غړي لرل، خو په ۲۰۰۷ مکال کې په د غړو شمېر ۱۵۰ ته ورسید. د نړیوالې سوداګرۍ د سازمان د جو پيدو اصلی مفکوره داده چې نړیواله سوداګرۍ د نړۍ د سوکالی د پرمختګ لپاره یوه ډیره غوره لاره ده، نو ځکه باید د نړیوالې سوداګرۍ له محې ټول خنډونه لري شي. د نړیوالې سوداګرۍ په سازمان کې نه یوازې دا چې د جنسونو او مالونو د سوداګرۍ په اړه خبرې او پريکړې

کېرىي، بلکې د ملکىتىي حقوقو او خدمتونو په هكله هم خبرې او پېرىكېرىي كېرىي.
 د نېپوالي سوداگرۍ د سازمان په داخلىي جورېنىت کېي، د دغه سازمان غېي د نېپوالي سوداگرۍ د ازادى او
 اسانتياوو په اړه پېرىكېرىي کوي او تصميم نىسي چې ياليد پر ټولو غړو یوشان تطبيق شي. د دغه سازمان د دفتر
 ترڅنګ چې په ژينو کېي دی، یوه بله شورا هم شته چې د عمومي شورا (General Council) په نوم
 یادېرىي. دغه شورا د غېريو هېوادونو له سفيرانو يا استازيو خخه جوره ده. له دې پرته خونوري کاري ډلي هم
 لري لکه د مالونو شورا (Goods Council)، د خدمتونو شورا (Services Council) او د علمي
 ملکيتوно شورا (Intellectual Property Council) چې دا ټول تل په فعالیت او خبرو اترو بوختي
 وي او د دغه سازمان د وزيرانو كنفرانس ته چې معمولاً په هرو دوو ګلونو کېي یو خل دايبرېي چمتوالي نىسي.
 د نېپوالي سوداگرۍ په سازمان باندې نيوکې هم شته او هغه داچې ځينې وخت د دغه سازمان پېرىكېرىي د ټولو
 غړو هېوادونو په ګټه نه وي، په تېر بيا پرمختيابي هېوادونه په ډېر و ستۇزرو سره کولای شي چې د لويدېخو
 پرمختللو هېوادونو په بازارونو کېي د خپلو مالونو د خرڅلاو امکانات برابر کېي.

د ټولګي دنه فعالیت:

د نېپوالي سوداگرۍ د سازمان نقشه وګوري، لاندېنيو پوشنستونه خوابونه ورکړئ:

- ۱- د آسيا د لوې وچې کومو هېوادونو د نېپوالي سوداگرۍ د سازمان له جورې دو سره سم د هغه غړیتوب
درلود؟
- ۲- د افغانستان او د دریو نورو هغو هېوادونو چې په ژېر زنګ بنوبل شوي دي نوم واخلئ او د هغوى درېڅيان
کړئ.

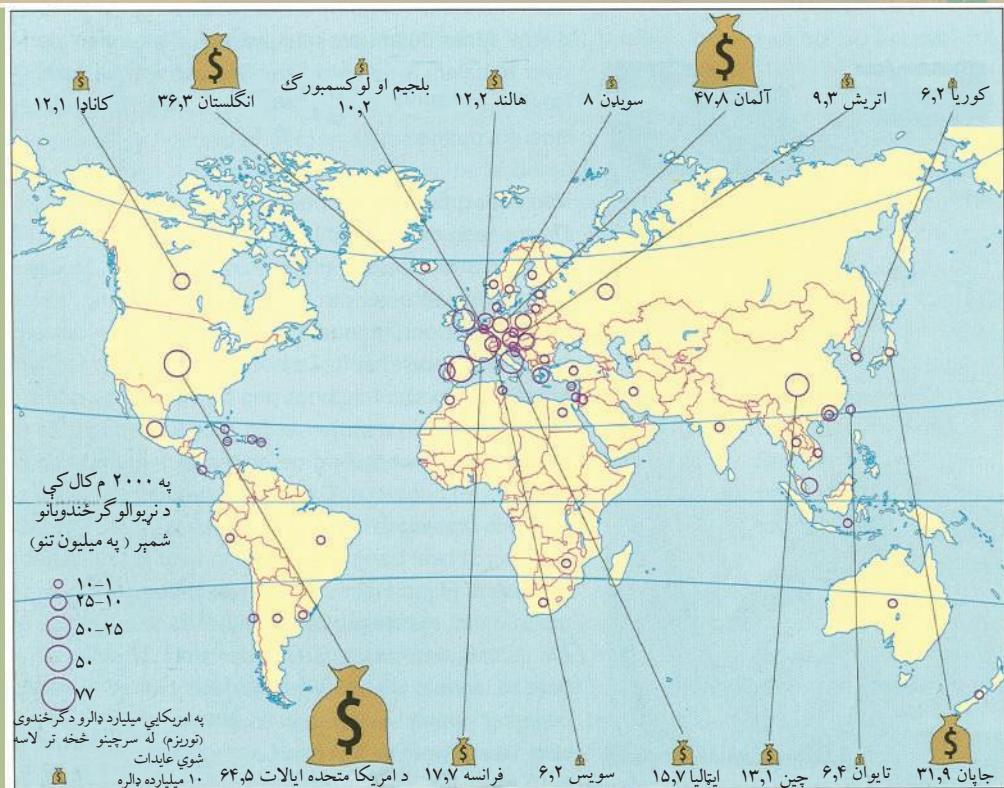
پوښتني:

- ۱- د نېپوالي سوداگرۍ سازمان په کوم کال جورې شو او د هغه مرکزي دفتر چېرى دي؟
- ۲- د نېپوالي سوداگرۍ د سازمان مهمې دندې کومې دي؟ تو پسيج پې کړئ.
- ۳- د نېپوالي سوداگرۍ د سازمان مثبت او منفي اړخونه کوم دي؟

له ټولګي خخه بهر فعالیت:

افغانستان په دې وروستيوكې د نېپوالي سوداگرۍ د سازمان غړیتوب ترلاسه کړي که نه؟ که بې ترلاسه کړي دي،
 خه وخت په کومو شرایطو؟ په دې اړه معلومات راتیول او په ټولګي کېي بې وواياست.

گرځندویی (توریزم) او نړیوال اهمیت یې

۱۰۱- شکل: په نړی کې د ګرځندویانو د جذب ور مهمنې سیمې او په امریکاني میلیارد دالرو باندي په ۲۰۰۲ م. کال کې له هغه خخه تر لاسه شوي عواید

د نړی د ګرځندوی نقشبی ته وګوري او ووایئ چې کوم ہپواد په ۲۰۰۲ م کال کې له ګرځندوی خخه پیر زیات عواید تر لاسه کړئ وو؟

تول هغه فعالیتونه چې خلک یې د وزګارتیا پرمھاں ترسره کوي او لږو تر لړه له یوې شېې ورځې خخه تر یو کال پورې له کورڅخه بهروي ګرځندوی بل کېږي، په دې توګه ګرځندوی (توریست) هغه خوک دی چې د خپل اوسيدو له خای خخه بهر کوم بنار یا ہپواد ته له یو کال خخه کم او له یوې شېې ورځې خخه د زیات وخت لپاره ولاړشي او موځه یې په وزګار وخت کې دمه، ګرڅیدل، سپورت، مذهبی فعالیتونه، علمي کتنې او نور وي.

نن ورڅ په نړی کې ګرځندوی په یو مهم صنعت اوښتی ده او خه ناخه په هرو پنځلسو تنو کې یو تن د ګرځندوی په سکتور کې کار کوي، همدارنګه هر کال په نړی کې ۷۰۰ میلیونه تنه د خپلو رخصتیو د تېرولو په خاطر بهرنیو ہپوادونو ته ځی. په دې وروستیو کې د نړی خلک په تېرہ بیا د پرمختللو ہپوادونو خلک له پخوا خخه زیات ګرځی او د نړی دېرو لېږي سیموته ورځې چې لاملونه یې د دېرو پیسو لرل، د ژوند او د دمې او تفريح د وسائلو بنه کیدل او د لېږدولو د وسائلو پرمختګ دی.

هغه سيمې چې هلتەگرخندويان ورخى، باید خانگې په زړه پوري والى ولري او د گرخندويانو هيلى پوره کړي. په دې توګه زياتره دولتونه دا هڅه کوي چې په خپلو هپوادونو کې د گرخندويي د پراختيا او ودې په خاطر امکانات برابر کړي.

گرخندويي عموماً اقتصادي او ګلتوري اهميت لري. د هغې اقتصادي ارزښت په دې کې دی چې کولاي شي له دوو لارو خخه د پرمختيائي هپوادونو اقتصادي ودې سره مرسته وکړي.

د ځایدا تو زیاتوالی: ګله چې ګرخندويان او سیلانیان يوه هپوادته ورخى، اړ دی چې هلتە د خپلو خپرو او اوسيدلو په خاطر هوټلونو، میلمستونونو، ترانسپورت، د سیل ځایونو، لکه: پارکونو، موزیمونو او نوروته پيسې ورکړي او همدارنګه یو شمېر سوغاتونه او سامانونه واخلي چې پرته له شکه ده ماغه هپواد په اقتصاد غوره اغیزه کوي.

د کار او بوختيا چمتو ګول: يوه هپوادته د گرخندويانو د پاملرنې او د گرخندوي د صنعت د پرمختيما په خاطر باید ډېر بنه امکانات لکه میلمستونونه، هوټلونه، د اوسيدو ځای او نور، د ژوند اسانتيابو لکه ترانسپورت، د گرځيلو وسایط او نور چمتو شي.

ددې لپاره چې دولتونه دغه امکانات چمتو کړا شي باید په دغو ټولو برخو کې کار وشي چې دا په خپله د کار د پیداکيدو لپاره لاره او رواي.

د ټولګي دنه فعالیت:

زده کونکې دې په خلورو ډلو وویشل شي: لومرۍ دله دې دنري ډله دې دنري گرخندوي نقشه وګوري او د امریکې دلوې په چې د خلورو هپوادونو د نړيوالو ګرخندويانو شمېر او د هغولکني عواید دې د نقشې له مخې وټاکي او ودې لیکې، دویمه ډله دې په آسیابي خلورو هپوادونو دریمه ډله دې په افريقا او خلورمه ډله دې په اروپاکې خلور داسې هپوادونه چې نسبې بې پورته وبنوول شوې وليکي او هره ډله دې د خپل کار پايله په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتنې:

۱- کوم لاملونه دي چې نن ورڅه نړۍ کې خلک لپري لپري سيموته توریستي سفر کوي او د هغوي شمېر تر پخوازيات شوي دي؟

۲- د نړيوال ګرخندوي اقتصادي ارزښت توضیح کړي.

۳- د گرخندويي ګلتوري اهميت په خه کې دی؟ توضیح بې کړي.

له ټولګي خه بهر فعالیت:

له کتابتون او انټرنېت خخه په کار اخښتنې سره د نړيوال ګرخندوي مثبت او منفي اړخونه په یوه پاڼه کې وليکي.

الف - د نړۍ مهمي ګرځندوى (توريستي) سيمې او هپوادونه

۱۰- شکل: د پاریس د شار یوه خنډه چې د نړۍ ګرځندویانو ته له کلتوري پلوه ځانګړي اړښت لري.

ګرځندوى هېټي سيمې يا هپواد ته ورځي چې هله یوڅه وي چې د دوي په خپله سيمه کې نه وي. له دي امله چې تول هپوادونه او ټولې سيمې د ګرځندوى لپاره یوشان او کت مت شرایط نه لري او بیلابيل امکانات لري. له همدي امله یوه سيمه د بلې نیمگرتیا بشپړوي او ګرځندویان ځان ته رابولي. هغه سيمې چې هله تر او سه تر ټولو زیات ګرځندویان ورځي اروبا او شمالی امریکا ده.

یوه ګرځندوى ته واتېن د یوې توريستي سيمې د ټاکلو لپاره پېر مهم دی، خومره چې د توريستي سيمې موقعیت لیرې وي، هومره هله ګرځندویان لې ورځي. زیاتره ګرځندویان له پرمختللو هپوادونو څخه وي او پرمختللو هپوادونو ته سفر کوي. اوس په پرمختیابي هپوادونو کې هم توریزم او ګرځندوى د پرمختیا په حال کې دی چې لاندیني لاملونه ورباندې اغیزه لري.

۱. د حمل او نقل وده او پراختیا.

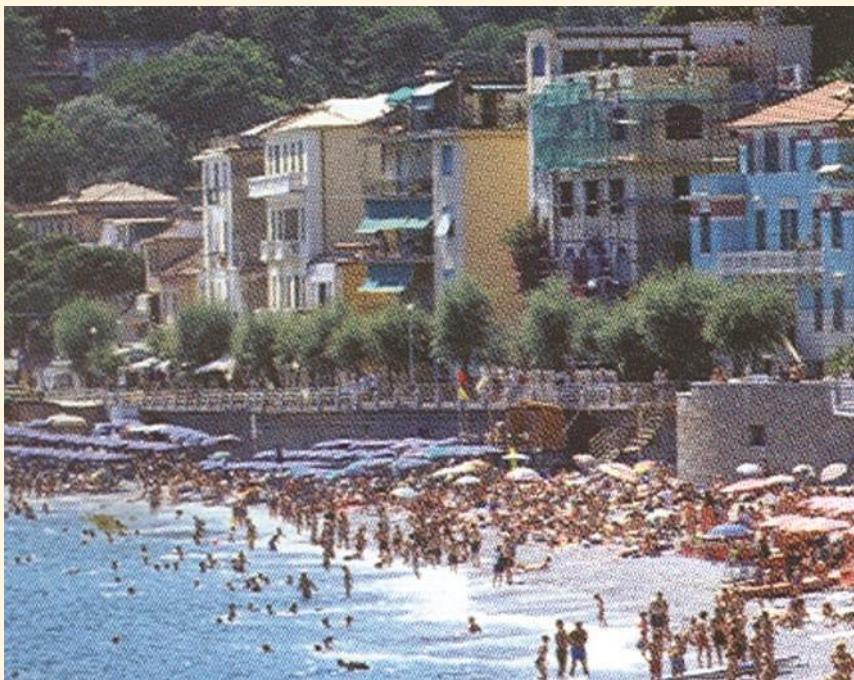
۲. زیاتره وخت پرمختیابي هپوادونه ګرځندویانو ته په زړه پوري وي، دا ځکه چې دغه هپوادونه غوره هوا او په زړه پوري طبیعت لري، له بلې خوا یو ګرځندوى په لې لګښت سره هله خپله ورځي تبرولای شي.

۳. د پرمختیابي هپوادونو دولتونه هڅه کوي چې د خپلو هپوادونو د اقتصاد د ودې لپاره په ګرځندویي

سیمو کې بنه والی راولی او د گرخندویانو پام ورته را واپوی.

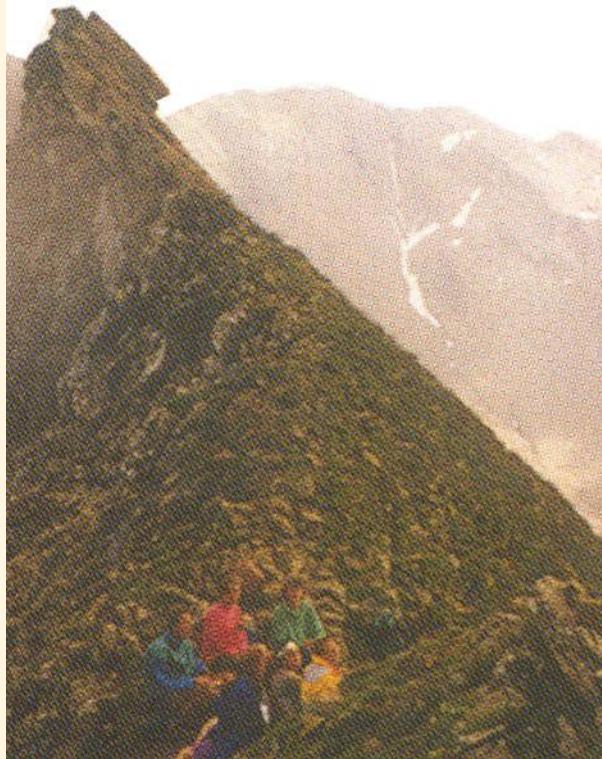
لکه خرنګه چې په تېر لوست کې د نړۍ په توریستي نقشه کې ولیدل شول، بنکاري چې په نړۍ کې توریستي سیمې دیرې زیاتې ډول ډول او بېلا بېلې دی چې دلته به یې له ئینو سیمو سره آشنا شو.

۰ اروپا: مرکزی، جنوبی او جنوب لويدیخه اروپا د مدیترانې د سیمې په ګلدون د نړۍ د گرخندوی دیرې مهمې سیمې دي. ددغې سیمې هبادونه هر کال له گرخندوی خخه زیات شمېر ګټې او لور عاید ترلاسه کوي. د مدیترانې د سمندرګي لمړ لرونکې غارې او په زړه پوري هوا په اوري کې د لامبو، موږ څغلولو، سپورتی راز راز لويو او د آس څغلولو لپاره دیره غوره ده. همدارنګه لوی تاریخي بنارونه لکه پاریس، لندن، روم، مادرید او د آلمان او هالنډ یو شمېر بنارونه او نور د ټیاترونو، سینماګانو او هنري نندارو، موزیمونو، تاریخي ودانیو، په زړه پوري پارکونو او د موسیقی جشنونو له پلوه، په تېره بیا په اوري کې د گرخندویانو او سیلانیانو لپاره دیر په زړه پوري دي او د نړۍ له هر ګوټې خخه ورته گرخندویان ورځي. د اتریش او سویس هبادونه د الپ د غرونو په لړۍ کې د ژمنیو سپورتونو په برخه کې د ډیر غوره خدمتونو

۱۰۳ - شکل: په یوه ساحل کې د گرخندویانو او هغوي ته د اساتیاوو تصویر

او اسانتياوو په لرلو سره په اروپا
کې د گرخندوي مهم ژمني
مرکزونه دي.

١٠٤ - شکل: په يوه غرنۍ سيمه کې د گرخندويانو يوه کوچنی دله

۰ آسيا: دغه لویه و چه چې په حقیقت کې د لویو دینونو او تمدنونو زانګو ده په نړۍ کې د گرخندوي لپاره غوره سیمې لري. منځنی ختیئ په نړۍ کې مذهبی توریستي لویه سیمه ده. مکې معظمې ته د حج پرمهاں د نړۍ دیر زیات حاجیان او زیارت کوونکي ورځي. همدارنګه چین، ترکیه، اندونیزیا، هند او یو شمېر نور هپوادونه هم د گرخندوي د په زړه پوري سیمو په لرلو سره هر کال د نړۍ د گرخندويانو پاملرنه خان ته را اړوي.

د جګرو له کلونو خڅه مخکې

زمور هپواد ته چې د ډیرې غوره هوا، ارزښتمنو ټکنوري او تاریخي آثارو، تاریخي او مذهبی ودانیو او نورو غوره طبیعی منظرو لرونکی دی ګن شمېر گرخندويان هم راتلل چې په تپرو لوستونو کې ولوستل شوول.

۰ شمالی امریکا: د امریکا متحده ایالات او کانادا د طبیعی بیلا بیلو منظرو، لکه: ملي پارکونو، ژوبنونو، لمر لرونکو تودو سواحلو او ټکنوري سیمو، او موږیمونو په لرلو سره د گرخندويانو د پام ور هپوادونه دی. په دې وروستیو کلونو کې مکسیکو، د جنوي او مرکزي امریکې یو شمېر نور هپوادونه هم د ملي طبیعی پارکونو او ټکنوري مرکز ونو په لرلو سره د گرخندويانو د پام ور ګرځیدلي دي. د یادولو ور ده چې

په افريقا کې هم د گرخندوی لپاره د پام و پ سيمې او هپوادونه شته لکه د مصرهپواد چې مهم تاريخي آثار لري او د کينيا او جنوبی افريقا هپوادونه هم يادولاي شو.

د ټولګي دنه فعالیت:

- زده کوونکي دې په خلورو ډلو ووישل شي، د نقشې تصویرونو او د لوست د متن په لوستلو سره دې لاندیني دندې ترسره او د هغۇپايلې دې په ټولګي کې ورالندې کړي:
- لومړۍ ډله دې د نړۍ د گرخندوی مهمې سيمې او هپوادونه لېست کړي.
  - دویمه ډله دې هغه سيمې ولیکي چې لمړ لرونکي تاوده سواحل لري او د گرخندوی د پاملرنې وړ گرځيدلي دي.
  - درېمه ډله دې د هغۇ هپوادونو او سيمو نومونه ولیکي چې د ژمنيو سپورتونو لپاره د گرخندويانو د پام و پ دې.
  - خلورمه ډله دې د نړۍ د هغۇ نامتو بشارونو نومونه ولیکي چې تاريخي او ګلتوري ارزښت لري او د گرخندويانو د پاملرنې وړ گرځي.

پوښتنې:

- لاندیني جملې ولوی او تشن خایونه یې په خپلو کتابچو کې په مناسبو کلمو ډک کړي:
۱. د ژمنيو سپورتونو لپاره ډير بهه او هوسا خدماتي امکانات د) په غرونو کې د ( ) په هپواد کې شته.
  ۲.) په نړۍ کې یوه لویه مذهبی توریستي سيمه ده.
  ۳. زياتره گرخندويان د) هپوادونو دی او ( ) هپوادونو ته حئي.
  ۴. هغه لاملونه چې په پرمختيابي هپوادونو کې د گرخندوی (توريزم) د پرمختګ سبب کېږي ( ) او ( ) دې.

له ټولګي خخه بهر فعالیت:

له مجلو، ورڅانو، مسافري شرکتونو، خپلو دوستانو او خپلوانو خخه د گرخندوی او یا ګرخندوې سيمې یو ډير په زړه پوري تصویر ترلاسه او د هغه په هکله په بل راتلونکي لوست کې خپلو ټولګيولوته معلومات ورکړئ.

ب-د توریزم در اسکون (جذب) سرچینې

۱۰- شکل: په هسپانیا کې گلتوري توریزم

کومې سرچینې په نړۍ کې د ګرځندویانو د جذب وړ کیدای شي؟

هغه سرچینې چې په نړۍ کې د توریستانو د جذب لامل ګرځي، هغه طبیعي، گلتوري او تاریخي سرچینې دي چې په لنډه توګه یې در پېژنو:

۱. طبیعي سرچینې: د نړۍ څینې سیمې پېږي ساحې لري چې د توریست د پاملرنې وړ ګرځي لکه په اورپا، مرکزی امریکا، جنوبی امریکا، د جنوب ختیځي آسیا او استرالیا د سیندونو، جهیلونو او سمندرګیو غارې.

غرنی سیمې، په تېره بیا هغه غرونه چې هلته ډرمینیو لوېو او سپورتونو امکانات شته لکه په اتریش او سویس کې الپ او نوری هغه سیمې چې غوره طبیعي ساحې لري. همدارنګه په افریقې، امریکې اونورو څایونو کې طبیعي پارکونه ګرځندویانو ته په زړه پورې دي.

۲. تاریخي او گلتوري سرچینې: هغه تاریخي او گلتوري بناونه او سیمې چې پخوانی ودانی، پېږي (تنې، جسدلوونه) موزیمونه، ننداړتونونه او فرهنگی مرکزونه لري د ګرځندویانو پاملرنه څانته اړوي لکه د اورپا، امریکا، آسیا او افریقې مشهور او نامتو بنارونه.

سپیڅلوا څایونو لکه مکې معظمې ته هر کال پېږي زیات شمېر مسلمان زیارت کوونکي د نړۍ له بیلا بیلو برخو خخه ورځي او هغه زیارتونو او عبادت څایونو ته هم پېړ ګرځندویان ورځي چې د نړۍ په بیلا بیلو برخو کې شته دي.

ج. د توریزم نړیوال سازمان: د توریزم یا ګرځندوی نړیوال سازمان The World Tourism Organization چې د ملګرو ملتونو د سازمان په ادانه کې کارکوي، یو څانګړی سازمان دی چې د ګرځندوی په برخه کې تولې نړیوالې ستونزې او ارووې.

د ګرځندوی د نړیوال سازمان لومړنی لویه غونډه د هسپانیې د هېټاد په بلنه د ۱۹۷۵ م کال د مې په میاشت کې د هغه هېټاد د مادرید په بنارکې جوړه شوه، او روښت لوناتې Robert Lonatje د دفعه سازمان لومړنی رئیس وتاکل شو.

د یادونې وړ د چې د ګرځندوی له نړیوال سازمان خڅه مخکې یو شمېر نور سازمانونه او ټولنې وې چې د ګرځندوی په برخه کې یې کار کاوه او وروسته یا نومورې سازمان د هغوي خای ونيو. په اوسيني وخت کې د نړۍ ۱۶۱ ساحوي مرکزونه لري، همدارنګه دغه سازمان شپږ سيمه ييز کميسيونونه لري چې په افريقي، اميريکې، ختيحې آسيا او پسفيك، اروپا، منځنې ختيح او جنوبي آسيا کې فعالیت کوي، د ګرځندوی نړیوال سازمان لوډه یا عمومي غونډله په هرو دوو کلونو کې یو خل جو پېړي او رئیس یې د خلورو کلونو لپاره تاکل کيري. د نومورې سازمان رسمي ژبني عربي، انگليسي، فرانسوی، روسي او هسپانوي دي. افغانستان په ۱۹۷۵م کال د دغه سازمان غږتوب ترلاسه کړي دي.

د ټولګي دنه فعالیت:

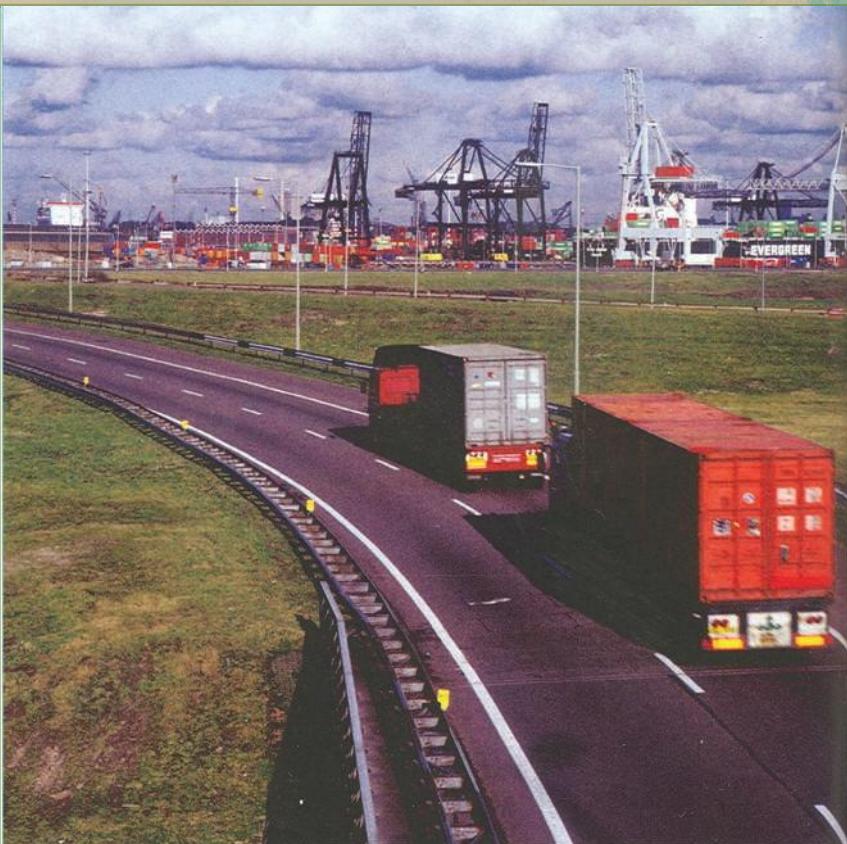
زده کوونکي دي په ډلوروشل شي او د خپل بناغلي بنوونکي له لارښونې سره سم دي د دوو موضوعاتو (د ګرځندوی د جذب یا رابنکون سرچينې او نړیوال ګرځندوی سازمان) په هکله دي بحوثکړي او د خپل بحث پایله دي په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتني:

- لاندیني پوښتني که صحيح وي په (س) او که غلطې وي په (ن) توري په خپل کتابچو کې په نښه کړي:
۱. په اوري کې د جنوبي اروپا او جنوب لويدیخې اروپا هړوادونه د مدیترانې د سمندرګي د تودو او لمړ لرونکو غارو په لرلو سره د زيات شمېر ګرځندويانو د پاملرنې وړ ګرځي ( )
۲. په ژمي کې اتریش او سویس د هغونکانو لپاره چې د الپ په غرونونو کې د لوډو د ترسره کولو ليوالتیا لري غوره خای دي ( )
۳. طبیعی پارکونه د ګرځندويانو د پاملرنې یا جذب له تاریخي او کلتوري سرچینو خڅه شمېرل کېږي ( )
۴. له دې آمله چې افغانستان غوره کلتوري او طبیعی سرچينې نه لري، نو خکه ترا او سه د نړۍ د زيات شمېر ګرځندويانو د پاملرنې وړ نه دی ګرڅيله ( )
۵. د ګرځندوی نړیوال سازمان د شپږو کميسيونو له ډلي خڅه درې یې په اسيا کې په کاربوخت دي ( )

له ټولګي خڅه بهر فعالیت:

- د افغانستان اوپري د ګرځندوی په هکله له لوستونه ولولې د هغودمن، تصویرونو اونقشو خڅه په کار اخپستنې سره لاندینيو پوښتوه خواب ورکړي.
۱. د نړۍ خلک ولې په سیاحت (توریزم) باندې لاس پوري کوي؟
  ۲. په ترتیب سره د نړۍ د هغوننحو هړوادونو نوم واخلي چې د (توریزم) ګرځندوی خڅه تر ټولوزيات عايد ترلاسه کوي.
  ۳. د نړۍ د ګرځندوی د نامتو او مشهورو سیمونونو نه واخلي.
  ۴. د ګرځندوی مثبت او منفي اړخونه کوم دي.
  ۵. درې طبیعی او درې کلتوري سرچینونو نوم واخلي چې په افغانستان کې به د ګرځندويانو د پاملرنې سبب شي.

۱۰۶- شکل: په هالند کې د روټرداډ لوی سمندری بندر

د حمل او نقل اصطلاح خه مفهوم لري؟

د خلکو، انژئي، مالونو او معلوماتو لېږدولوته حمل او نقل وابي.

د دوو سیمو ترمنځ د معلومات لېږدولوته اړیکې Communication ویل کېږي. که چېږي یوازې د شیانو، مالونو او انژئي لېږدول په پام کې وي، نو دې ته ترانسپورت Transport ویل کېږي. هغه لېږدونکې وسایط چې خلک نژدي څایونوته وړې راوري، په حقیقت کې د خلکو یا د وګرو لېږدونکې نقلیه وسایل بلل کېږي.

آيا تاسې کله په خپل ژوند کې د مالونو د لېږدولو د ارزښت په هکله سوچ کړي دي؟ مخکې تر دې چې یو جنس ستاسو تر کور پورې ورسیږي، باید له ډیرو څایونو خخه تر ډیرو څایونو پورې ولېږدول شي. د بیلګې په توګه: که یو بوتل یا دغوریو یو پیپ په پام کې ونیسو هغه توکې

چې بوتل او پیپ ورڅخه جورېږي او هغه بوټي چې غوري ورڅخه جورېږي له بیلا بیلو ځایونو څخه رالېردول کېږي، کله چې بوتل يا پیپ ورته جورشو، بیا غوري جورېږي، په کې اچول کېږي، هغه بیا پلورنځیو ته لېردول کېږي او وروسته بیا باید ستاسې کورته ولېردول شي، دا ټول د لېردولو رالېردولوغښتنه کوي. په دې توګه ویلای شو چې لېردول رالېردول د بشري ټولنو د اړتیاوو په پوره کولو کې لويه ونډه لري. د یادونې ور ده چې حمل او نقل په ټولو هېوادونو کې دخلکو د میشت کیدو پر ځایونو، د فابریکو لپاره د ځایونو په غوره کولو، د مارکیټونو د ځای په ټاکلو، د شرکتونو، دفترونو، صنعتي مرکزونو او تاسیساتو د ځایو په غوره کولو کې دیره اغیزه لري. د بیلګې په توګه د ترانسپورت د دېرو زیاتو لګښتونو د مخنيوي لپاره ځینې فابریکې د خامو توکو یا لومنډیو موادو ته نژدې ځایونو کې جورېږي، خو ځینې نورې د پلورنې ځایونو او بازارونو ته نژدې جورېږي.
حمل او نقل په اوسيني وخت کې چې د نړۍ د بیلا بیلو هېوادونو ترمنځ اړیکې دېرې پراخې شوي دي، د پام ور پراختیا موندلې ده. هغه (عوامل) چې نړیوال حمل او نقل ته یې وده ورکړې ده دادي:

- **۵- ففوسو زیاتوالی:** زیات وګړي د ګن او زیات ترانسپورت غښتنه کوي.
- په بشري ټولنو کې پرمختګونه او بدلونونه: د نړۍ په ګن شمېر هېوادونو کې د خلکو غښتنې ډېرې زیاتې شوي او خلک د پخوا وختونو پرتله زیاتي ورځنۍ کاري او تفریحی بوختیاوې لري او له ترانسپورت څخه استفاده کول زیات شوي دي.
- **۶- د اقتصاد وده:** د عایداتو زیاتوالی ددي لامل شوي چې ترانسپورتی وسایل زیات شي. په پرمختللو هېوادونو کې زیاتره خلک خپل شخصي موټر لري، همدارنګه د جنسونو لېردول - رالېردول هم ډېر شوي دي.

- **۷- سیمه یېز ډ پرمختیا:** په ځینو بشري پرمختللو ټولنو کې خلک د خپل کار له ساحې څخه لري ژوند کوي چې د هغوی تګ راتګ هم د ترانسپورت د پرمختیا لامل شوي دي.
- **۸- د ترانسپورتی لارو او ګرسو بنه کیدل:** بنې لارې لېردول را لېردول اسانه کوي، زیاتره هېوادونو هڅه کړې چې لویو لارو او ترانسپورتی کربنو ته بنه پرمختیا ورکړې او په هغو کې بنه والي راولي چې داهم د حمل او نقل په زیاتیدو کې اغیزه لري.

د یادونې ور ده چې زیات لېردول - رالېردول ستونزې هم ډېروي چې یو شمېر دغه ستونزې په دې

توكه دي:

١. د ژوند د چاپېریال کړټيا: ترانسپورتی وسایل په خپلو لوګيو، لوخرپ او گازونو لکه Nitrogen Dioxide دورپ او خاورو باندي هوا کړوي او د ژوند چاپېریال بوبن او له غږ زور څخه ډکوي.
٢. د زیاتو وسایلو له امله څینې وخت لارې بندې او د ترانسپورتی وسایلو ګنه ګونه ددې لامل کېږي چې خلک او مالونه په وخت اړینو څایونو ته ونه رسپړي.
٣. نا امني: زیات لیپردول-رالیپردول تر او سه هم د ترافیکي ناوړه پیښو لامل کېږي چې له دې امله یو شمېر خلک خپل ژوند له لاسه ورکوي.
٤. په ترانسپورتی لارو او کربنو باندې ډیرې بنې حاصل ورکونکې څمکې نیول کېږي.

١٠٧ - شکل: د توکیو په سنارکې یوه د اوسبې پېلی.

د ټولگي دنه فعالیت

دوه دوه زده کوونکي دې یو ئای سره کار وکړي، یو دې لوست د متن، تصویرونو او خپلو شخصي معلوماتو خخه په ګټه اخپستو سره حمل او نقل معرفي کړي او په دې هکله دې مهم ټکي په یوه پانه کې ولیکي. دویم زده کوونکي دې د لېردولو - رالېردولو، د هغه د اسانتياوو او هغو ستونزو په هکله چې د ترانسپورتني وسائلو له امله پيداشوی دي په یوه پانه کې لیکنه وکړي او د ټولگي په مخ کې دې ولولي.

پونتنې:

۱. کوم لاملونه د نړیوال د لېرډ رالېرډ د پرمختیا لامل شوي دي، نوم یې واخلئ او توضیح یې کړي.
۲. سره له دې چې لېردول - رالېردول زموږ په زوند کې ډير زبات اهمیت لري، خوکومې ستونزې یې رامنځته کړي؟

له ټولگي خخه بهر فعالیت:

په خپلو کتابچو کې د خلور ستونو لرونکي یو جدول رسم کړئ:

۱. په لوړې ستون کې د هغو خوراکي توکو نومونه ولیکي چې پرون مو خورپلي وو.
۲. په دویم ستون کې د هغه هېباد نوم ولیکي چې احتمالا نومورپي خوراکي توکي ورڅه وارد شوي دي.
۳. په دریم ستون کې د اطلس یا نقشې په کتو سره هغه اټکلې واتن ولیکي چې ستاسو له خوا لګول شوي خوراکي توکي له هغه خایه رالېردول شوي دي.

۱۰۸ - شکل: په سینگاپور کې د سمندری ترانسپورت انځور

تاسې خو ډوله ترانسپورت پیژنۍ او په خپله مو له کوم یو خڅه کار اخښتی دی؟

لېرد را لېرد د هواله لاري په الوتکي، د اویو (سمندرونو، سمندرګيو او سیندونو) له لاري د بېړۍ او په وچه کې د موټر او اورګادې په وسیله ترسره کېږي. هر ډول ترانسپورتی وسایل او د هغه اړونده کربنې خپلې ځانګړتیاوې لري. د لېرد را لېرد یو شمېر وسایل کولای شي هرڅه ولېردوي، یو شمېر نور یوازې ديو څوځانګړو محصولاتو د لېردولو لپاره غوره دي. د حمل او نقل د یو شمېر وسایلو ګونديتوب پير لېرخو یو شمېر نورو زیات دي. د هر ډول ترانسپورتی وسایلولو لپاره یوې زیرتناهه اړیا د چې هغه دادي: لوپې لاري، پاخه سړکونه، د اوسبې پېلی، هوايې ډګرونه. مصنوعي سپورډۍ، سمندری بندرونه، ترمیلونه. نل لیکې (پاپ لاینونه) او نور.

که چېږي یو شمېر سیمې یا بنارونه د ترانسپورتی کربنو په واسطه سره ونبلولو شي، یو ډول ترانسپورتی سیستم یا د لېرد را لېرد سیستم ورڅه جوږیدي.

لاندینې جدول د لېرڈ را لېرڈ چولونه او بیلا بیل سیستمونه بشکاره کوي.

(٧) جدول: د لېرڈ را لېرڈ بیلا بیل سیستمونه

ترانسپورتی شبکه	ترانسپورتی وسیله	لغه جنسونه چې ليبردوی یې
د بربننا شبکه	الکترون	د بربننا انرژي
د اورگاپي کربني	اورگاپي (ريل)	مالونه او وګري
د سرکونو (شبکه)	د سورليو او بارورلو موږ	مالونه او وګري
د اويو لاري	ډول ډول بيرى	مالونه او وګري
هوائي کربني	الوتکي	مالونه او وګري
بد رفت سیستم	بد رفت	ناولي او يه (فاضلاب)
د اويو د ليبردولو شبکه	دايو نل ليکه (پاپ لاين)	د خبسلو پاکي او يه
د گاز د ليبردولو شبکه	د گاز نل ليکه (پاپ لاين)	گاز
د تيلفون شبکه	الکترون يا پروتون (الکترونيکي څې، نوري او غږي څې)	غږيز پيغامونه، ليکنې او انځوريز پيغامونه
مرکز ګرمي	د تودو خې د ليبردولو نل ليکي	تودو خه

ب . سiali (رقبتونه)

د ډيو ترانسپورتی وسيلي په غوره کولو کې بیلا بیل لاملونه اغيزه لري لکه بيه، بارول، تشور، وائين،
د مالونو اندازه او دروندوالي او نور.

په دي وروستيو وختونو کې د ترانسپورتی وسيلي په غوره کولو کې سiali زياته شوې او شرکتونه له
ترانسپورت خخه زياتې هيلې لري.

پخوا به دي ډيو وسيلي په غوره کولو کې د ليبردولو یې پير ارزښت درلود، خوپه او سنې وخت کې د ډيو
ترانسپورتی وسيلي په غوره کولو کې یو شمېر نور تکي لکه ډادمن ليبردول، لوړ پتوب لري، خوبياهم
د ليبردولو بيه او س هم د ساييلو په غوره کولو کې مهمه ده. د مالونو او جنسونو ډول هم د ترانسپورتی
وسيلي د ډول په غوره کولو کې اغيزه لري. د بيلکې په توګه د ډيو شمېر محصولاتو د ليبردولو له پاره

چې باید د خرڅلار خای ته په خپل وخت ورسول شي او د هغود خرایيدو مخنيوی وشي د ګرندي ترانسپورت غوره کول مهم دي. د قيمتي او بشکلو شيانو د ليردولو لپاره د ليردولو بيه لو مرپي توب نه

۱۰۹ - شکل

لري، خو په ډاډمنه توګه يې وړل مهم دي. په دي توګه ليدل کېږي چې د ترانسپورت بیلاليل ډولونه یو له بل سره په سیالی کې دي او مشتریان دا غواړي چې خپلې بپلا بېلې غونښتنې د ترانسپورتی وسیلې په غوره کولو سره ترلاسه او په پام کې ونیسي.

د ټولکي دنه فعالیت

زده کوونکي دي په مناسبو ډلو وویشل شي، د لوست د متن، تصویرونو، او جدول په کتنې سره دي لاندیني دندې ترسره او د خپل کار پایله دي په ټولکي کې وړاندې کړي:

۱. هغه ترانسپورت چې د هوا له لاري ترسره کېږي په هڼۍ کې د لېرد را لېرد کوم ډول وسایل او زیرینایي اړتیا بلک کېږي، له یېلګو سره يې لست کړي.
۲. هغه ترانسپورت چې د اویو له لاري ترسره کېږي د لېرد را لېرد کوم ډول وسایل او کوم ډول زیرینایي امکانات ورته اړین دي له یېلګو سره يې ولیکي.
۳. هغه ترانسپورت چې په وچه ترسره کېږي د کومونکليه وسایل او زیرینایي امکاناتو لرونکي دي له یېلګو سره يې ولیکي.

پوښتنې:

۱. خو ډوله ترانسپورتی سیستمونه پېژنۍ، نوم يې واخلي.
۲. ترانسپورت له کوم ډول سیالی سره مخامنځ د او کوم لاملونه د ترانسپورت په غوره کولو کې اغیزه لري؟ توضیح يې کړي.

له ټولکي خخه بهر فعالیت:

ستاسي نظر د لېرد را لېرد د بیلاليلو ډولونو او د هغود خانګړتیاوه لکه ګرندي توب، بيه، وړتیا او نورو په هکله خه دي، په یوه پانه کې يې ولیکي او خپل بنوونکي ته يې بشکاره کړي.